

95. évfolyam, 2020/10.

Lelkipásztor

Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Czöndör István \ Az evangélikus temetés mentálhigiénés szempontjai.

Az elengedés és a megbocsátás lehetőségei

Varga Gyöngyi \ Büntetés vagy próbatétel? A szenvedés- és traumatapasztalatok reflexiói az Ószövetségben

Johann Gyula \ A telefonhívás, amelyre Istennel együtt készülünk. Egy ökumenikus telefonos lelkigondozói szolgálat margójára pandémia idején

László Virgil \ Fiú vagy szolga? II. A $\pi\alpha\iota\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Theta\epsilon\omicron\upsilon$ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése (2. rész)

Kedves Olvasó!

Az evangélikus temetés mentálhigiénés szempontjait vizsgálja tanulmányában Czöndör István. A sírgödör a halált jelképezi, amely az ember számára egyszerre valóságos, de szimbolikus is egyben. Ajtó, amely a túlvilágba nyílik. A sír szélén állni azt is jelenti, hogy az élet határán állni, valamilyen köztes létben – fogalmaz a szerző. Ugyanakkor az egyházi temetési szertartás rendkívüli terápiás funkcióval rendelkezik. Az erőre találás biztos ígéretét közvetíti, ami az áldás rítusában csúcsosodik ki: a lelkész nem áldást oszt, hanem áldást közvetít, a gyászoló ember pedig befogadja minden teljesítménykényszer nélkül.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem két oktatójának dolgozata a Covid-19 pandémia tapasztalatainak hitéleti értelmezésében és a lelkigondozói hangsúlyok megtalálásban nyújtanak ismereteket. A szenvedés- és traumata tapasztalatok reflexióit mutatja be *Büntetés vagy próbatétel?* című írásában Varga Gyöngyi. Diakónia rovatunkban Johann Gyula az ökumenikus telefonos lelkigondozói szolgálat munkáját elemzi. A segélytelefon 2020. április 11-től 2020. június 18-ig, a tavaszi veszélyhelyzet végéig mindennap 8 és 20 óra között fogadta a segélykérők hívásait. A több száz hívás között komoly, súlyos kérdésekkel és mély lelki terhekkel is találkozhattak a telefonvonal szolgálói.

Missura Tibor nyugalmozott evangélikus esperes a *Lelkipásztor* 2019/2. számában megjelent tanulmányában amellet érvel, hogy ApCsel 3,13.26-ban és 4,27.30-ban a 19. század végétől megjelenő bibliafordítások helytelenül alkalmazzák az „Isten szolgálja” fordítást. Az ő felvetéseire adott, terjedelmi okokból két részre osztott reflexió második részét közöljük *Fiú vagy szolga?* címmel László Virgil tollából.

Az igehirdetési előkészítők *Szentháromság ünnepe utáni huszadiktól az egyházi esztendő utolsó vasárnapjáig* segítik az igehirdető készülését.

Örömteli olvasást kíván

a szerkesztő

Októberi számunk szerzői

Czöndör István lelkész, mentálhigiénés szakember – Csővár

Fabiny Tamás püspök, egyetemi tanár – Budapest

Gömbös Tamás lelkész, történész – Szakony

Honti Irén lelkész – Kiskunhalas

Johann Gyula lelkész, mentálhigiénés szakember, intézetvezető – Budapest

Lackner Pál püspök, egyháztörténész – Budakeszi

László Virgil lelkész, egyetemi adjunktus – Budapest

Rác Dénés lelkész – Celldömölk

Rosenberger Tamás lelkész – Galgagyörk

Szente-Réth Katalin iskolalelkész – Békéscsaba

Varga Gyöngyi lelkész, tanszékvezető egyetemi docens – Budapest

Lelkipásztor – Evangélikus teológiai szakfolyóirat

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Orosz Gábor Viktor

A szerkesztőbizottság tagjai

Csáky-Pallavicini Zsófia

Fabiny Tamás

Kodácsy-Simon Eszter

Kondor Péter

Korányi András

Kőszeghy Miklós

László Virgil

Pángyánszky Ágnes

Percze Sándor

Szabó B. András

Varga Gyöngyi

Szerkesztőség

1141 Budapest, Rózsavölgyi köz 3.

Tel.: 469-1050

E-mail: gabor.orosz@lutheran.hu

Felelős szerkesztő: Petri Gábor

Olvasószerkesztő: Miklósné Székács Judit

Műszaki szerkesztő: Török Andrea

Grafika: Bódi Kati

Kiadja a Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadója

www.lutherkiado.hu

1085 Budapest, Üllői út 24. Tel./fax: 317-5478, e-mail: kiado@lutheran.hu

Felelős kiadó: Antal Bálint

Előfizetési díj egy évre: 12 000 Ft; fél évre: 6000 Ft. Egy szám ára: 1000 Ft.

Digitális előfizetés egy évre: 8100 Ft; fél évre: 4050 Ft. Egy példány ára: 700 Ft.

Külföldi előfizetések: szomszédos országokba (postaköltséggel együtt)

évi 18 300 Ft (68 €), egyéb külföldi országokba 21 100 Ft (78 €).

Nyomdai kivitelezés

Mondat Kft.

www.mondat.hu

Felelős vezető: Nagy László

ISSN 0133-2821

2133282120109

Periféria és középpont

Jer 29,7

■ FABINY TAMÁS

„Ahol Isten az ő gyülekezetével beszél, ott ez a gyülekezet minden emberi hely tényleges középpontja lesz, noha az emberi körülmények közepette a leginkább nélkülözhetőnek tűnik. (...) Senki sem tudja előre, hol lesz ez a középpont. Történelmi mérték szerint lehet ez egészen a periférián is, mint Galilea a Római Birodalomban vagy Wittenberg a 16. században.” (Bonhoeffer)

Az élet és megmaradás levele. Ezt a címet lehetne adni annak az igeszakasznak, amely Jer 29-ben olvasható. Keserves történelmi előzményei voltak ennek a fogságból írt levélnek. Mintegy kétezer-hatszáz évvel ezelőtt a hatalmas Újbabiloni Birodalom meghódította Izraelt, s a nép javát fogságba vitték, deportálták. Távoli földön, pogány kultusz közepette, idegen körülmények között kellett élniük. Más volt a nyelv, amelyet itt beszéltek, mások voltak a hagyományok, amelyeket itt ápoltak, más volt a vallás, amelyet gyakoroltak, más volt a nép, amely mellett kisebbségi sorsban éltek. Korábbi, jeruzsálemi helyzetükhöz képest a perifériára kerültek.

A száműzöttek körében eltérő vélekedések jelentkeztek. Sokan vonakodtak attól, hogy tartósan berendezkedjenek idegen földön: a birodalom gyors bukásában bíztak, várták a közeli hazatérést. Mások viszont azt vallották: hosszabb időre kell berendezkedni, elfogadva a geopolitikai realitásokat. Fel kell készülniük arra, hogy talán még gyermekeik és unokáik is fogságban fognak élni. Ez a szemlélet nem számított megalkuvásnak: ezt az is bizonyítja, hogy a számos vakmerő tettéről ismert Jeremiás is ez utóbbi vélekedést osztotta. Valahogy úgy, ahogy Reményik Sándor vallja: „ahogy lehet”. Ilyen helyzetre reflektál teológiailag Bonhoeffer is, amikor *Az egyház lényege* című művében arról ír, hogy Isten ereje által a perifériára tolt gyülekezet is középponttá válhat. Babilonban, Galileában és Wittenbergben kiváltképp megtörténhetnek Isten csodái.

Jeremiás fogságból írt levele nem egyszerűen vigasztalja a deportáltakat, hanem csodálatos programot is ad nekik. Az „építsetek házakat és lakjatok bennük”, „ültessetek kerteket, és egyétek annak gyümölcsét”; „szaporodjatok, ne fogyjatok” három imperatívusza után a jeremiási program

negyedik része éppen 2020 októberének igéje: *„Fáradozzatok annak a városnak a békességén, ahova fogságba vittelek titeket...”* Majd a próféta józanul hozzáteszi: *„...mert attól függ a ti békességetek is.”* A falu, a város, az ország javának keresése nem megalkuvás, hanem a szeretet jele. Hol a testvér-, hol az ellenségszereteté. Az apostol ezt így mondja: *„Amennyiben lehet, amennyiben rajtatok áll, igyekezzetek békességben élni minden emberrel.”* (Róm 12,18)

A koronavírus-járvány második hulláma idején különösen is érezzük, hogy gyülekezeteink – benne híveink, diákjaink és tanáraink vagy a diakóniánkban ellátottak, illetve ott dolgozók – élete mennyire összefonódik az ország egészének életével, beleértve ebbe a kormány munkáját. Ezért is indokolt az, hogy a prófétai intésnek megfelelően fáradozzunk a magunk városának (országának) békességén, és imádkozunk érte az Úrhoz. Mindez pedig teljesen független attól, hogy egyházunk milyen helyzetben van: diaszpórában, kisebbségben, büntetésben, periférián. Eligazít minket ebben Dietrich Bonhoeffer is. Fent említett művében így ír: „Hol van az egyház tulajdonképpeni helye? Nem egy olyan konkrét hely, melyet előre ki lehetne jelölni. A jelen levő Krisztus helye ez a világban. Isten akarata kiválasztja ezt vagy azt a helyet erre a célra. Ezért az emberek nem jelölhetik ki és nem foglalhatják el azt előre. Isten minősíti ezt a helyet kegyelmes jelenléte révén. A helynek meg kell vallania őt. Az egyháznak nem adatott meg az arról való rendelkezés, hogy egy történelmi helyet Isten helyévé tegyen. Se az államegyház, sem a polgárság nem ez a hely. A helyet csakis Isten határozza meg, nem az ember.”

Engedjük, hogy 2020 próbatételekkel terhes októberében is Isten határozza meg a mi helyünket. Ha felismerjük, hogy a periférián is középpontban vagyunk, ha valljuk, hogy Isten ellentétes látszat szerint cselekszik, akkor közösségünk van az élő Úrral, és imádkozni tudunk hozzá. Imádkozni a városért, benne az orvosokért és a betegekért, a kormányért és az ellenzékért, a tanárokért és a diákokért. *Ora et labora*: az imádság mellett fáradozzunk a város békességéért.

Az evangélikus temetés mentálhigiénés szempontjai

*Az elengedés és a megbocsátás lehetőségei**

■ CZÖNDÖR ISTVÁN

A temetés előtt

Lelkészként magam is megélem és a kollégáimtól is sokszor hallom, hogy „szeretnek temetni”. Úgy érzik, a temetési szolgálat alatt kerülhetnek legközelebb az emberekhez, és ők ekkor a leginkább fogékonyak arra a mondanivalóra, amelyet a lelkészek át szeretnének adni. Egyfelől valóban tapasztalom, hogy a kazuális szolgálatoknak van egy semmihez nem hasonlítható intimitása. Másrészt tudom, hogy a temetés lelki folyamatában, amelyet kontrollált szakasznak is hívunk, az emberi lélek a tehetetlenségét éli meg, mintha kívülről figyelnének önmagunkat, mintha mással történnének a dolgok, minden olyan ködösnek, álomszerűnek tűnik, s ez kevésbé teszi lehetővé azt, hogy a gyászoló figyeljen, s ott legyen lélekben a temetés szertartásán. De az bizonyos, hogy a kongruens jelenlét, a hiteles, bátorító szavak valóban támogatják a gyászolókat: ott és akkor talán többet jelent az, *ahogyan* mondjuk, mint az, *amit* mondunk. Krámer György írja, hogy amikor a városban szolgáló lelkész megáll a koporsó mellett, az ott állókat nem vagy alig ismeri. Azért, mert nem tartoznak szorosan a gyülekezethez, az elhunytól is csak annyi információja van, amennyit elmondtak. A legtöbbször csak annyit, hogy szeretett kertészkedni, jó ember volt, szerette a gyermekeit, hívő ember volt a maga módján... „A lelkész a ravatalozónál álló sírásókat ismeri a jelenlévők közül a legjobban. Egyedül kezdi az éneket, és később sem kapcsolódik hozzá senki. A liturgia szavai nehezen érik el a jelenlévőket. A hitvallást, a Miatyánkot megint csak egyedül kell végigmondania. Feszültség, kudarc, bizonytalanság, kihívás, kérdések, talán ezek a szavak jellemzik a lelkési

szolgálatunk egyik legnehezebb feladatát, a temetés szolgálatát.” (KRÁMER 2000, 288. o.)

Tapasztaljuk, hogy a temetés légköre már a lelkési hivatalban kialakul, s nem mindegy, hogyan, milyen környezetben. „A beszélgetés környezetének egyszerűnek, de barátságosnak kell lennie. [...] jó, ha néhány dolog eleve azt mutatja, hogy értékeljük és tiszteljük az ember spirituális dimenzióját. [...] Mindez azonnal jelzi [...], hogy ebben a környezetben természetes lelkiekről beszélni.” (FERRIS 2004, 19. o.) Amikor a gyászoló a lelkéssel az előzetes adategyeztetés alkalmával találkozna – vagy ha gyülekezeti tagok, akkor akár az istentiszteleten, gyülekezeti alkalmakon is –, a lelkész több szerepkörben is megjelenik, egyszerre a gyülekezet „adminisztratív alkalmazottja”, ugyanakkor lelkigondozó és vallásoktató is. „Fontos, hogy a lelkész ilyen esetekben is tisztában legyen aktuális identitásával. A gyász folyamata nem alkalmas arra, hogy a lelkész vallási tévképzeteket korrigálva dogmatikai felismeréseket közöljön partnerével.” (HÉZSER 2002, 248. o.)

A temetés pasztorálpszichológiai szempontjai

A gyász a legnehezebb élményünk. Életünk során mindannyian átélünk kisebb-nagyobb veszteségeket (partnerkapcsolat megszakadása, költözés, munkanélküliség, nyugdíjba vonulás stb.),¹ amelyek gyászreakciót váltanak ki (PILLING 2009, 592. o.). A temetés helyzete, szertartása, nyelvezete idegen a ma embere számára. Az a tapasztalatom, hogy emiatt egy temetési szertartás nem segítségnyújtás a gyászban, hanem még inkább elmélyíti s eltá-

* A tanulmány a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Közszolgálati Kar Mentálhigiéné Intézetének mentálhigiéné szakirányú továbbképzésén készült szakdolgozat átdolgozott kivonata.

¹ Ezeket a veszteségeket közös néven tárgyvesztésnek nevezzük – az elnevezés arra utal, hogy ilyenkor szeretetünk, ragaszkodásunk tárgyát veszítjük el.

volítja a ma emberét a veszteség feldolgozásától. Nem egy nyelvet beszélünk. Mégis erőforrássá válhat a számunkra, ha megértjük a temetés bonyolult, szimbólumokkal tele-tűzdelt mondanivalóját. „Bár a temetési szertartással minden kultúra igyekszik kiszolgálni a veszteségben vergődő, szenvedő ember gyászszükségletét, a végső búcsú szociális arculata mégis csak homlokzat marad, mely mögött a lelki kálváriajárás folyamata egyénileg változó.” (BAGDY 2003, 218. o.) Igen, egyénileg változik és más-más a veszteségre adott válaszuk, de lelkésként nem igényeket kell „kiszolgálnunk”, hanem a rítus segítségével kifejezésre juttatjuk a fájdalmat. Végső soron nem mindegy, hogy milyen ez a „homlokzat”, keret, váz, amely tartást, keretet ad mindnyájunk számára.

A rítusok,² különösen a jelentős életeseményekhez – mint a halálhoz – kötődő szokások befolyásolják az életünkben bekövetkező változások elviselését, és szorongásoldó, védő hatásuk is jelentős. A mai világunkban a halál egyre távolabb kerül az embertől.³ Kikerült az otthonokból a kórház steril falai közé, a családtól távol. Megváltozott a közösségek élete is. Az urbanizáció hatására a kis falusi közösségek felbomlottak, a családok szerkezete átalakult. Több generáció együttélése lehetetlenné vált, elkülönültek a fiatalok és az idősek, a gyerekek látóteréből kikerült az elmúlás folyamatának látványa. Egykor megvolt az ideje és módja a búcsúzásnak, a kapcsolatok rendezésének, a megbocsátásnak, az üzenetek átadásának, természetesként kezelve a bekövetkezendő halál tényét. Érdemes végiggondolnunk, hogy mindezek hiányában egy egyházi temetés milyen gazdagon kínálja annak a módját, hogy elbúcsúzzunk, átadjunk egymásnak üzenetet, mondanivalót.

Tapasztaljuk, hogy a temetésen csúcsosodnak ki a fel nem oldott sérelmek, a generációkon átívelő traumák. Vanak, akik nem akarnak megbocsátani, és nem akarják elfelejteni sérelmüket. Ragaszkodnak és neheztelnek, mert abból merítenek erőt. Illetve a legtöbb ember hatástalan módszereket alkalmaz az interperszonális sérelmei kezelésére. Ezek a stratégiák rövid távon enyhítenek ugyan a fájdalomon, de legtöbbször inkább akadályt jelentenek. Ezek közül a leggyakoribb McCULLOUGH (2016, 86. o.) szerint: 1. a neheztelés és a bosszú képzeletbeli kidolgozása; 2. a ci-

nizmus; illetve 3. az ellenünk vétő hibáztatása életünk legkülönbözőbb problémáit.

Ha meg szeretnénk bocsátani, akkor meg kell változtatnunk mentális és érzelmi élményeinket, s ez nagyon bonyolult és nehéz folyamat, amely tudatos önismereti munka eredménye lehet. A lelkigondozói segítségnek ilyen esetekben az a célja, hogy a kapott sebek elviselésére és megbocsátására tegyen képessé. A megbocsátás lelki gyakorlatainak két fő irányzata van a pszichológiában BAGDY Emőke szerint (2011, 85–86. o.). Az egyik irányzat az úgynevezett „kognitív verbális” megközelítés. Itt általában kiscsoportos lelkigyakorlatokban zajlik a munka, egymással való beszélgetés keretében. Az emlékezetünkre támaszkodva végiggondoljuk és elmondjuk, ki az, aki nagyon megbántott, ki az, akivel elszámolnivalónk van, továbbá kit bántottunk meg mi, akitől bocsánatot kell kérnünk. A másik irányzat az „imaginatív”, vagyis képzeleti megközelítés. Arra buzdít, hogy a képzelőerőnk segítségével idézzük meg azt a helyzetet, amelyben elszenvedtük a helyzetet vagy a másik ellen valamit elkövettünk.

A kilencvenes évek közepétől az amerikai pszichoterápiában,⁴ „a mentálhigiénés kutatás területén és a felnőttképzésben komoly karriert futott be egy olyan téma, amelyről eddig leginkább moráleteológiai és lelkiségi értekezések jutottak eszünkbe: ez a »forgiveness« – az arra való készség, hogy megbocsássuk a bennünket ért sérelmeket” (GROM 2003, 95. o.). A megbocsátás tanulmányozása a pozitív pszichológia⁵ gondolköréhez köthető, amelynek fókuszában az emberi fejlődés lehetősége áll. McCullough és Witvliet definíciója alapján megbocsátásnak nevezzük az áldozat gondolataiban, érzelmeiben és/vagy viselkedésében bekövetkező proszociális⁶ változást az elkövető irányában. Fontos tisztázni, hogy „a megbocsátás nem egyenlő a *felejtéssel*! Irreális elvárás lenne felénk az, hogy el is felejtjük a minket ért sérelmeket. Másodsorban a megbocsátás nem *elnézés* (ami magában hordozza a tett igazolását). Az elnézés az, amikor szemet hunyunk valami felett, ha így járnánk el, akkor nem lenne semmiféle személyiségfejlesztő hatása, míg a megbocsátásnak van. Harmadsorban a megbocsátás nem *mentegetés*. Pl. »nem tehet róla«, akkor nincs is mit megbocsátani. Negyedjére a megbocsátás nem *tagadás*! Ami arra vonatkozik, hogy a személy nem tud vagy nem akar szembenézni az őt ért sérelmekkel. Végül pedig a megbocsátás nem jelent egyet a *kibékü-*

² „Egy adott társadalmi, világi vagy vallásos csoportban, szubkultúrában kialakult, a közösség egésze vagy választott képviselője által gyakorolt, ismétlődő szokások rendszerét nevezzük rítusoknak.” (FRAZER 2002)

³ Philippe Ariès (1914–1986) francia történész elmélete szerint a nyugati ember magatartása a halállal szemben a történelmi korok szerint változott. A halálkép fő korszakai az ő megközelítésében: a „megszelídített halál”, az „önmagunk halála”, a „mások halála” és a „tiltott halál”. Azt a folyamatot mutatja be a kora középkortól mostanáig, amelynek során a halál és a haldoklás természetes, közösségi folyamatból „tiltott halállá”, tabuvá változott.

⁴ Két irányvonal szabta meg ezt a kutatási területet: egyrészt 1994-ben Robert Enright pszichopedagógus munkássága, másrészt Everett Worthington klinikai pszichológus, Michael McCullough pszichológus, Steve Sandage házasság- és családterapeuta, illetve Charlotte van Oyen Witvliet klinikai pszichológus és mások munkái.

⁵ A jóllét megismerésére törekvő tudományos irányzat.

⁶ Azokat a viselkedésmódokat nevezzük proszociálisnak, amelyek nem hoznak közvetlen hasznot a viselkedés végrehajtójának, de valaki másnak vagy a csoportnak a javát szolgálják.

léssel, ami egy sérült kapcsolat helyreállítására vonatkozik.” (SZONDY 2011, 335. o.)

A temetés szituációjában beszélnünk kell „intraperszonális (személyiségen belüli) és interperszonális (személyek közötti) megbocsátásról is. Az intrapszichikus szinten a személy megbocsát önmagának vagy olyan megbántónak, aki már nem él vagy már nincs jelen a megbántott életében, nem ismeri, vagy nem elérhető a számára. Az interperszonális megbocsátás egy működő, eleven kapcsolatban történik, nemcsak egy belső változást előidéző folyamat, hanem proszociális, kapcsolaterősítő cselekedet is.” (HORVÁTH-SZABÓ 2007, 101. o.)

A megbocsátás és a bocsánatkérés a mindennapi életünk szerves része, amelyről rengeteg személyes történetet őrzünk magunkban. A megbocsátás mélyen beleszővődött a vallásokba is, legfőképpen a kereszténység hagyományába, ahol úgy szerepel, mint „vallásos erény, érték és kötelezettség, lehetőség a fejlődésre és növekedésre” (uo. 99. o.). „Az Ószövetség gazdag szóképekkel fejezi ki a megbocsátás természetét: Isten elveszi, eltávolítja, befedi, fölemeli a bűnt; a háta mögé vagy a tenger mélyére veti az ember vétkét, és nem gondol rá többé.” (VARGA 2018, 63. o.) A temetés, amit sokan egyszerű formalitásként, a szertartáson való részvételt pedig „szükséges rosszként” élnek meg, a gyász feldolgozásának talán legfontosabb „elválasztó rítusa”.⁷ Nemcsak azért, mert tudatosítja a halál tényét, hanem mert a temetési szokás mint „intézmény” a közösség érdekeit is szolgálja, amennyiben „készenlétben tart egy közismert, kötelező érvényű kollektív viselkedési programot, amellyel a krízishelyzet áthidalható” (KUNT 1978, 48. o.). Talán ritkán gondolunk arra, hogy a fekete ruha (gyászöltözet) nemcsak a hozzátartozók iránti szolidaritást fejezi ki, hanem kifejezi azt az archaikus képzetet is, hogy az uniformizálás (egyenruha) által felismerhetetlenné, megkülönböztethetetlenné válnak a halott „veszélyt hozó szeleme” számára. A temetés alkalmával ezt az uniformizálódást erősíti fel az evangélikus lelkész fekete liturgikus öltözet, a Luther-kabát is, amely kifejezi a jelenlétet. A sírba dobott utolsó szál virág is az utolsó búcsú lehetőségét kínálja fel a gyászolók számára; a sírhoz való elkísérés lehet a közös életút megjelenítése, megélése.

De az érzelmek megélése és kifejezése egyre nehezebb és egyre bonyolultabb mindenki számára. „A temetés alapélménye mindenki számára az, hogy az elhunyt meghalt, végérvényesen és visszavonhatatlanul. Ez a megdönthetetlen tény azonban nem jelenti azt, hogy a közvetlen hozzátartozók, a gyászolók érzelmeiben ne élne tovább. A haláleset ambivalens érzéseket vált ki a közvet-

len környezetében: egyfelől a veszteség gyászhoz vezet, de megkönnyebbüléssel is jár.” (HÉZSER 2005, 191. o.) Ennek felismerése segítheti a lelkészt és a hozzátartozókat a félreértések elkerülésében, például ha valaki látszólag könnyen viseli a temetést, nincs megtörve stb. A lelkész számára is csapdahelyzet lehet, amikor először találkozik a gyászolókkal.

A hozzátartozókban és az elhunyt környezetében elkerülhetetlenül és gyakran rejtett formában büntudatot vált ki a halála. „Ez az ún. »egzisztenciális büntudat«: a hátramaradott bűnösnek érzi magát az elhunyttal szemben, mivel túlélte őt.”⁸ (Uo. 199. o.) Ezt leginkább a gyászolókkal folytatott lelkigondozói beszélgetések során halljuk, amikor az elhunyt hozzátartozójától, főként hosszú házasság után az özvegytől ezt halljuk: „Bárcsak én haltam volna meg!” „Ő sokkal jobb ember volt.” Ebben a mondatban megfogalmazódik a fájdalom és a csalódottsága, valamint a büntudata és a reménytelensége is azzal kapcsolatban, hogy mi lesz ezután. Az egzisztenciális büntudatban Michael Klessmann német pasztorálpaszichológus szerint megfogalmazódik az, amivel az életnek, önmagunknak, másoknak, a természetnek vagy Istennek újra meg újra és elkerülhetetlenül adósa maradunk. Tehát az ember mindig hátrányban marad, hiányt szenved el (KIS 2016).

További forma a gyászolók és veszteséget megélők büntudata, akik úgy vélik, hogy nem tettek meg mindent elhunyt hozzátartozójuk betegségének gyógyításáért, a halál megakadályozásáért. Nem törődtek eleget a haldoklóval, nem voltak mellette, nem beszélgettek vele eleget. Hasonló jellegű a kisgyermek kóros büntudata is, akik egy szerzett személy elvesztéséért magukat hibáztatják. „Rosszaságukat”, esetenkénti szófogatatlanságukat akár a válás, akár a halál okozójának vélik (HORVÁTH-SZABÓ 2002, 183. o.).

Ezt a szorongást erősíti az a tény, hogy a halál a családoktól távol éri el az embereket, ahol nincs vagy nagyon kevés esély van az elbúcsúzásra, az érzések és gondolatok megfogalmazására. Ezért is „a temetés az elválás legnyilvánvalóbb kifejeződése, amely igen erőteljes érzelmeket szabadít fel, ugyanakkor kifejezi a fájdalomban való osztozást, az egyéni veszteséget spirituális-filozófiai szintre emeli, s egyúttal a megbékélés eszköze is: a halottat utolsó útjára kísérni hozzátartozóinak és ismerőseinek felebaráti kötelessége, amit a múltban a közösség a haragosoktól is elvárt.” (PILLING 2002, 9. o.) De a temetés megszervezését általában temetkezési vállalkozók végzik, így a gondoskodásnak ez a formája is kikerült a hozzátartozók kezéből. A temetésen a lelkész a család és a gyülekezet között

⁷ Az átmenetek rítusai az életünkben bekövetkező jelentős életeseményekhez kötődnek, mint a születés és a halál vagy a családi állapot megváltozása. A rítusok lényege, hogy segítségükkel a személy új életszakaszba lép át (GENNEP 2007, 41. o.).

⁸ Az egzisztenciális vétek, illetve adósság fogalma a kontextuális szemléletmódban jelenik meg a lehangsúlyosabban. Ez a szemléletmód, amelynek alapját Böszörményi-Nagy Iván magyar származású amerikai pszichiáter vetette meg, főleg az emberi kapcsolatokra összpontosít. A fogalom hasonló súllyal jelentkezik a kontextuális szemlélet talaján álló kontextuális lelkigondozás elméletében is.

áll, mint egy közvetítő, kapcsolattartó, amely egyszerre jeleníti meg a spirituális dimenziót és a társadalmi. A lelkész a temetésen nem megértő barátként vagy régi kedves ismerősként van jelen, hanem Isten ígéjének a hirdetőjeként (HÉZSER 2005).

A ravatalozónál

A ravatalozónál van lehetőség a halott utolsó „meglátogatására”. A ravatalozóban elhelyezett nyitott koporsó lehetőséget ad a halott „közszemlére tételére”. Csőváron az istentisztelet hagyományosan a ravatalnál az *Evangélikus énekeskönyv* 494-es számú, „Ments meg engem, Uram” kezdetű éneke első versszakának elénekelésével kezdődik. „A gyász feldolgozásában segíthet az ének és a zene. Segíti az emlékek előhozását, és a gyászolót előmozdítja a megnyugvás felé.” (JÁSZ 2015) Érzékelhetjük, hogy a gyász idején a zene milyen felemelő erőt adhat. Temetéseken különös intenzitással tapasztalhatjuk meg, milyen vigaszt nyújthat a közös éneklés. Egyfelől az énekekben megfogalmazott reménység, másfelől az éneklő közösség mással nem helyettesíthető támaszt adhat a gyászolóknak (MÖLLER 2000). Az együtt éneklésnek ereje van. Ma már ez kevés gyűlekezetben élhető át. Christian Möller így fogalmazza ezt meg: „Az éneklés erő a halál elnémító, búskomorságába süllyedő hatalma ellen. Az ének lehetőséget ad az embernek arra, hogy még utolsó lehetével is kikiáltssa magából a félelmet.” (Uo. 404. o.) De azt a tendenciát is látnunk kell, hogy a temetési szertartások egyre csendesebbek lesznek. S ez a fajta elhallgatás, elnémulás a fiatalabb nemzedék körében még jellemzőbb. A halállal való találkozáskor a gyűlekezeteink egy részében már nem énekelnek, ez pedig a temetési szertartásunkat még nyomasztóbbá teszi.

A lelkész a Szentháromság egy igaz Isten nevében szólal meg a ravatalnál, és nem a saját gondolatait, együttérzését tolmácsolja, hanem megjeleníti a vigasztalás forrását. Ezt úgy teszi, hogy a gyászolók szomorúsága mellé állítja az evangélium vigasztalását, nem bagatellizálva a fájdalmat, hanem a szenvedés mellé állítva Isten ígéretét. „Bátorság kell ahhoz, hogy ennyire közvetlenül és személyesen hirdessük Isten ígéretét egy másik embernek. Csak akkor lehetséges ez, ha a lelkész a saját hitéhez is megtalálta a hozzáférést. Különben nem hat hitelesen.” (GEEST 2011, 162. o.) Amennyiben a lelkész a kezével keresztet is rajzol a levegőben, ezzel vizuálisan is megjeleníti az Isten és ember közötti vertikális és az ember–ember közötti horizontális kapcsolatrendszereket, az összetartozást. A rítusok egyes elemei így vizuálisan is megjelenítik az erőt, védelmet. De a keresztvetés vertikális és horizontális iránya mint egy szövet két szála megjeleníti az emberi élet kapcsolatainak szövedékét is. A lelkész kijelentésére, hitvallására először válaszol a gyűlekezet, bevonódhatnak a hoz-

zártartozók is. Először nyílik lehetőség a gyászolók számára a megszólalásra. Az ámen⁹ nem csupán liturgikus felelet, hanem egyben a halál tényére, felfoghatatlanságára adott válasz. Megfogalmazódhat, kimondhatóvá válhat a felfoghatatlan: legyen így, így van. Az ámen¹⁰ kifejezés a héber ’hinni, elhinni’ szóból származik; általa, bár nem tudatosan, de verbálisan megfogalmazódik és kimondhatóvá válik a halál ténye: igen, elhiszem. Az elengedés első kifejezése ez, amely védett helyzetben hangzik el, a lelkész és a jelenlévők támogatásával.

A temetési istentiszteleten a bűnbánati zsoltárok örök érvényű érzéseket szólaltatnak meg.¹¹ A gyászolók „odafigyelnek” rá, a zsoltár az ő helyzetükből szólal meg, és őket szólítja meg. A bűnbánati zsoltárok a megbocsátás nagyon hosszú és összetett folyamatáról beszélnek, amely gyakran hosszú időt vesz igénybe. Több ezer éves emberi tapasztalatot fogalmaz meg a zsoltár, és ki is mondja, mintegy kihangsúlyozza a fájdalmat, de a reménységet is. A zsoltárok „a félelem mélységeit szólaltatják meg, s nevükön nevezik, ezzel válnak azok megfoghatóvá” (BALDERMANN 2003, 49. o.). De a 130. zsoltárban megfogalmazódik, hogy a félelem kimondása még nem jelenti azt, hogy meg is hallják, amit mondok. Ebben a zsoltárban Istenhez szóló nyomatékos kérrésszel találkozunk, hogy halljon meg, nyissa meg fülét, ne forduljon el tőlem, hanem tekintse meg ügyemet: „*Uram, halld meg szavam, füled legyen figyelmes könyörgő szavamra!*” (Zsolt 130,2) Az imádkozó erőfeszítését fejezi ki ez a zsoltár, amely nem bizonytalan irányban történik. „A 25. zsoltár úgy mutatja be Istent, mint aki közöttünk él, velünk jár, törődik velünk, sőt vesződik értünk. Félőn vigyáz lelkünk tisztaságára, legnagyobb ügye, hogy bűneinkből szabaduljunk. Isten tudja, hogy honnan indulunk és hová megyünk, tehát az eredet és a cél kérdésében csakis reá bízhatjuk magunkat.” (RAVASZ 1993, 64. o.) A kegyelemhirdetés válaszol a zsoltár által felvetett kérdésekre. A kegyelemhirdetésben a halál legyőzésének ígéretét hirdeti a lelkész. Ez Istennek az üdvösség érdekében adott ingyenes ajándéka, amely a teremtményt nem illetné meg. „Az Isten cselekvésmódja szólal meg: a teremtményeivel nem annak érdeme szerint, hanem saját jósága szerint bánik. Az ember a bűne miatt halált érdemel, helyett Ő a kegyelméből örök életet ad neki.” (CZANIK 1995, 16. o.)

Az imádság önmagunkkal és Istennel való találkozás. Kimondani valamit Isten előtt és meghallani valamit Istentől – ez történik az imádságban. Az Istennel való kommuniká-

⁹ Jelentése a héber és a görög nyelvben ez: ’bizonyosan’, ’igazán’, ’igaz’, átvitt értelemben ’úgy van’, ’úgy legyen’ (HERCZEG 2000, 76. o.).

¹⁰ Az ámen kifejezés a héber להאמין *lehámin* ’elhinni’ szóból származik. Ebből a szógyökből ered az אמונה *emuná* ’hit’ szó is (RADNÓTI 2019).

¹¹ Az *Agenda* az alábbi zsoltárokat jelöli ki e célra: 6, 25, 38, 39, 69, 90, 130.

ció¹² nem csupán valamiféle belső beszélgetés. A Biblia egyik nagy tapasztalata és tanítása, hogy az ember Isten elé állhat, és elmondhatja neki fájdalmát, örömet és háláját. „Az imádság ugyanis nem az elmondott szavaknál kezdődik. Nem is merül ki a szavakban. Sokkal inkább akkor kezdődik, amikor az ember megérzi Isten jelenlétét, átéli az Istennel való kapcsolatot. Ehhez a tapasztalathoz leginkább megállásra, külső-belső csendre van szükség.” (SZABÓNÉ MÁTRAJ 2014, 194. o.) Az imádság a kilégzéshez hasonlít. Az önmagunkkal való találkozás mindig magában rejtje a változás lehetőségét is, elsősorban önmagunk megváltozását és Istenhez való viszonyunk változását is. Az imádságnak „nagyon fontos eleme a biztonság keresése. Az egymásra találás biztonsága is jelen van a megélt imakapcsolatban, kommunikációban. A kapcsolat ápolásának, fejlesztésének legfontosabb eszköze a beszéd. Egyik oldal sem hallgat, hanem megfelelő helyzetekben és találkozásokban kimondják érzéseiket, üzeneteiket egymás számára elérhető és megérthető közlési formában.” (SZABÓ 2018, 34. o.) Az imádság aktusában az ember megnyílik, nyitottá válik Isten előtt, elfogadásra kész állapotban van. S ebben az nyitottságban és őszinteségben megélt elfogadásban tapasztalja meg azt is, amit megkap Istentől, és azt is, amit nem.

A ravatalozónál zajló liturgikus cselekmény záró eleme az áldás. „Az áldás verbális »természete« olyan dinamikus szavakból áll össze, amelyek kimondásukkor eseményné válnak (békesség, értelem), és bizonyos hatalmat, aktivitást, erőt hordoznak (megőriz). A mozdulatok, cselekmények (pl. kézzel érintés, kézrátétel, körbejárás, átkarolás, letérdelés, megjelölés, kereszttvetés) ezeket a szavakat erősítik, támogatják, illetve segítik élővé és hatóvá válni a rítusok, szertartások különféle formáiban. A rítusok egyes elemei így vizuálisan meg is jelenítik azt az erőt, védelmet, energia-potenciált, amelyet a szavak hordoznak.” (VARGA 2019, 6. o.)

„Kísérjük utolsó földi útjára elhunyt testvérünket”: a ravatalozóból a templom bejáratáig. Szimbolikus ez az út, egy meredek emelkedőn felfelé. Meg kell küzdeni a lépésekkel, erőfeszítést kell tenni, mint a kapcsolatokban. A közös életút eseményei, nehézségei előkerülhetnek itt. Minden lépés egy-egy közös év, öröm, veszekedés. Az út, utazás nagyon gazdag szimbólum. Az emberi mozgás a magzati lét kezdetétől az élet jelképe, pszichikus alapjelenség, a megismerő folyamatok bázisa. Csóváron a temető közepén, a domb tetején áll a templom, amelyhez fel kell menni: „fent van”. A templomunk is az ég felé, szimbolikusan az Isten „lakóhelye” irányába mutat. Mi bent vagyunk, a védett falak mögött, Isten jelenlétében, a halott viszont kint marad,

kint reked, akár a fájdalom is. Éles a választóvonal az élő és a holt, a kint és a bent között. De az is segítséget adhat a gyászolóknak, hogy jelképesen kint letehetik a múltat, a szerettüket; ez az első kísérlet az elválásra, az elengedésre.

A sírnál

A sírgödör a halált jelképezi. A szakadékot, a mélységet, amely az ember számára egyszerre valóságos, de szimbolikus is egyben. Olyan mélység, amely áthidalhatatlan, olyan alagút, amely elvezet egy alsóbb világba. Ajtó, amely a túlvilágba nyílik. A sír szélén állni azt is jelenti, hogy az élet határán állni, valamilyen köztes létben. A hitvallás (credo) mai felfogása szerint válaszolunk az istentiszteleten embert megszólító Isten hívó szavára, de ez nem volt mindig így. Az Apostoli hitvallás kereszttelési hitvallás volt eredetileg. Az volt a funkciója, hogy „a keresztyén gyülekezetbe újonnan felvett személyt az igaz hithez kösse, vagyis nyilvánvalóvá legyen, hogy nem valamelyik korabeli tévtanítás követője”¹³ (DOUGLASS 2005, 177. o.). A *credo* igei jelentése ’átad’, ’átenged’. Bár ez nem tudatos, de a rögzített évezredek szavak elősegíthetik a megtartottság, a biztonság megélését: együtt mondjuk, ezért összetartozunk. De élesen találkozunk a tapasztalattal, hogy „a hitvallás sem azonos magával a hittel, csak kifejezése, megfogalmazása, értelmes tagolása a hitnek” (KÜNG 1997, 21. o.). Átélik a kirekesztettséget a temetésen részt vevők a hitvallás által is. Hisz a hitvallás meghatározza, hogy ki tartozik a gyülekezetbe, és ki nem: mi ebben hiszünk, és ha nem értesz egyet, akkor nem tartozol közénk. Vajon mit élhet meg ott egy ingadozó hitű, az élet alapvető értelmét kereső ember, miközben rajta kívül mindenki fennhangon mondja a hitvallást (DOUGLASS 2007)?

A Miatyánk az egyik olyan eleme a liturgiának, amelyet szinte mindenki tud, ismer. „A Miatyánkkal Jézus nem egy imát tanított meg nekünk, hanem arra tanított minket, hogyan imádkozzunk.” (DOUGLASS 2001, 207. o.) A Miatyánk „mi”-je azt hangsúlyozza, hogy szükségünk van közösségre, az imádság nemcsak Istennel teremt kapcsolatot, hanem azokkal is, akik velünk együtt fordulnak ehhez az Atyához. „Apátlan társadalomban élünk”;¹⁴ az apa, atya szó nem

¹² Ma már a kommunikáció divatos kifejezés, és felidéződik bennünk a kommunikációval való rengeteg visszaélés, hamisság, erőszakosság is. A tiszta kommunikációért nagyon meg kell küzdeni ma. Tisztaságát és eredetiségét veszélyezteti a manipuláció, az egyoldalú kisajátítás vagy épp az erőszakos alkalmazás egy-egy cél érdekében.

¹³ Az Apostoli hitvallás tizenkét mondatának mindegyike valamelyik korabeli tévtanítással szembeni kijelentést tartalmaz (DOUGLASS 2005, 177. o.).

¹⁴ A szakirodalom régóta foglalkozik az „apátlan nemzedék” problémájával. 1963-ban jelent meg Alexander Harbord Mitscherlich *Úton az apátlan társadalom felé* című könyve, amely elsőként állapította meg, hogy nevelési rendszerünkben hiányoznak az apák és ezzel az általuk képviselt nevelési értékek. 1995-ben David Blankenhorn társadalomtudós *Apátlan Amerika* című 1995-ös kötete feltárta többek között azt a tényt, hogy az Egyesült Államokban magatartászavarral küszködő gyermekek 85 százaléka apa nélkül ül (LABORCZI 2016).

éppen pozitív töltésű számunkra. Az imádságban mégis olyan személyes kapcsolatot alakíthatunk ki, Istent olyan partnernek éljük meg, akinek azt mondhatjuk, „Te”, s aki iránt bizalommal lehetünk. HÉZSER Gábor szerint (2014) a Miatyánkban a „bocsásd meg bűneinket” kérés pontos fordítása: „bocsásd meg a hiányosságainkat”. Megbocsátani és megbocsátást elfogadni az tud, aki ezt vállalja. Reinhard Tausch¹⁵ felmérését idézi NÉMETH Dávid (2012, 366. o.) ahol azt vizsgálta, hogy mi teszi nehezzé a legtöbb ember számára a megbocsátást, és melyek azok a tényezők, amelyek végül a megbocsátásra indítanak.

– A megbocsátás egyik akadály a *bosszúállás*, amely a közeli kapcsolatban állóknál fordul elő leginkább. A sértett fél a bocsánat megtagadásával tudja a sértést úgy megtorolni, hogy közben ő maga nem esik ugyanabba a vétekebe, mint a másik.

– Túl gyakran eszünkbe jutnak a *fájdalmas események*, s ilyenkor a negatív érzelmeink is teljes intenzitással újraélednek.

– Van, akinek elégtételt jelent, ha sértettségével *uralkodhat a másik emberen*. A megbocsátás számára a gyengeség jele.

– Aki saját magával is *elégedetlen*, kevésbé tudja magát elfogadni, azt lelkiileg tehermentesítheti, ha másokat vádolhat. Itt a projekció is szerepet játszik.

Ami megkönnyíti a megbocsátást Tausch szerint:

– Könnyebben megbocsát az, aki *saját viselkedését is reálisan értékeli*, és ha kell, tudja korrigálni.

– Segít, ha a sértett fél rádöbben, hogy *neki is árt a hargadtartás*, folytonos nyugtalanságot okoz, és rengeteg lelki energiát emészt fel.

– Elősegíti a megbocsátást, ha az események óta elég *idő* telt el az emlékek elhalványulásához.

– Könnyebben megbocsát, aki képes *beleélni magát a másik helyzetébe*.

– A vallási meggyőződés is pozitívan összefügg a megbocsátásra való hajlandósággal.

Az „elbocsátás”, a sírba tétel. Az Ószövetség használja a megbocsátással kapcsolatban a „befedni” igét. A sírba tétel után az eltakarítás látványa, a hangok felerősíthetik bennünk az elveszettség érzését és az elengedés valóságát. Az egyházi temetési szertartás rendkívüli terápiás funkcióval rendelkezik. „Megjelennek benne az ambivalens érzések. Például a koporsó leeresztése a hozzátartozókban lévő agresszivitás szimbóluma is: a halottat, aki »porból lett, visszszakuldik a porba«. Ugyanakkor virágokat tesznek a koporsóra és a sírra, ami még egyszer feleleveníti mindazt a rokonszenvet és gyengeséget, amelyet a szeretett elhunyt iránt éreznek. Természetesen a temetési szertartás fontos eseménye az is, hogy a halállal az itt maradottak világába betört reménytelenség láttán a remény jelét is elhelye-

zik. A felpúpozott földbe szúrt keresztt és a szertartás végzőjének szavai, amelyek a temetés szimbolikáját a kereszttény hit alapján »egyértelműsítik«, reménykedve és hittel azt juttatják kifejezésre, hogy az elhunyt halálában Isten feltámasztó tette ismétlődik meg, ahogyan azt a Názáreti Jézus esetében véghezvitte.” (BAUMGARTNER 2006, 62. o.)

A legismertebb áldásformula az ároni áldás. Ősi szövege gyarapodó-erősödő, óvó védelmet és Isten ránk ragyogó orcájának megtapasztalhatóságát hirdeti. A békesség fogalma a sikerült élet vízióját előlegezi meg, túl a jelenlegi élethelyzetten és függetlenül tőle. „Olyan reményt kelt, mely a pszichológiában az ösbizalom fogalomköréhez tartozik: a védettség, a feltétel nélküli, biztonságot adó elfogadottság élményének reményét, ami a koragyermekkori élet- és fejlődésfolyamat alapja.” (HÉZSER 2014, 168. o.) Az erőre találás biztos ígérteit közvetíti az erőtlennek. Az áldás rítusában a lelkész nem áldást oszt, hanem áldást közvetít, a gyászoló ember pedig befogadja azt minden teljesítménykényszer nélkül.

A megbocsátás mint folyamat

A megbocsátás folyamatában megtaláljuk azokat az elemeket, amelyek tulajdonképpen minden megbocsátási folyamatban előfordulnak. Ennek a folyamatnak ugyan van egy „prototípusa”, de a fázisok nem szigorú sorrendben, lépésről lépésre követik egymást. Van, aki minden lépcsőfokon átmegy, van, aki nem, sőt egyes szakaszok újra meg újra felmerülhetnek. Everett Worthington 2001-ben egy öt lépésből álló, Enright és munkatársai (lásd GROM 2003, 96–97. o.) pedig egy négyfázisú folyamatmodellt¹⁶ dolgoztak ki. Ez a folyamat jól megkülönböztethető lépésekre tagolódik (HORVÁTH-SZABÓ 2007; NÉMETH 2012) az alábbiak szerint:

• *Szembenézés a sértettséggel és az ahhoz kapcsolódó negatív érzelmekkel* (csalódottság, düh, harag, gyűlölet stb.). Ez a megbocsátási folyamat legnehezebb szakasza, hosszú és fájdalmas. A megbántás fájdalma sokszor olyan súlyos, hogy a személy énvédő mechanizmusok alkalmazására kényszerül: elfojtja, elfelejti a történetet.

• *A történetek vizsgálata a sértő szemszögéből*. A megbocsátás fontos része a perspektíaváltás, amelynek segítségével új megvilágításba kerülhet és új értelmet nyerhet a sértés ténye. Az empátia révén a tettétől elvonatkoztatva látható meg a másik személy: attól, hogy gonoszszágot követett el, még nem mindenestül gonosz.

• *Döntések, a negatív érzésektől való eltávolodás*. Ebben a munkafázisban a sértett fél figyelme fokozatosan önmagáról a másra helyeződik (HORVÁTH-SZABÓ 2007). Az önsajnálát feladása és tudatos elszakadás az áldozatszereptől,

¹⁵ Német pszichológus (1921–2013).

¹⁶ Enright-modell: 1. A feltárás fázisa; 2. Az elhatározás fázisa; 3. A munka fázisa; 4. Az elmélyülés fázisa.

valamint a sértőre irányuló agresszív indulatok legyőzése ebben a szakaszban történik.

- *Kibékülés, a kapcsolat újrendezése, a közeledés kezdeményezése, nyitás a kommunikációra.* Az elmélyülés fázisa (HORVÁTH-SZABÓ 2007). A megbocsátás felőli döntés az én erejének olyan megnyilatkozása, amellyel a sértett erősebbnek bizonyul az őt megbántónál, de annál az önmagánál is, aki képtelen volt megbocsátani.

A megbocsátás olyan folyamat, amely mindkét fél részéről áldozatokkal jár. Éppen a kölcsönösen meghozott áldozatok és a lemondás erősíti a kapcsolatot, amelyben a megbocsátás végbemegy. Akkor is, ha az, akinek megbocsátok, már régen meghalt. Mert a vele való kapcsolatomban itt él bennem mindaddig, amíg meg nem halok.

Felhasznált irodalom

- BAGDY Emőke 2003. Határmezsgyén. A halál és a gyász. In: Jelenits István – Tomcsányi Teodóra: *Tanulmányok a vallás és a lélektan határterületeiről*. Párbeszéd Alapítvány, Budapest.
- BAGDY Emőke 2011. Új irányok a pszichológiában. In: Bagdy Emőke – Koltai Mária – Pál Ferenc – Popper Péter: *A belénk égett múlt*. Kulcslyuk Kiadó, Budapest.
- BALDERMANN, Ingo 2003. *A Biblia, a tanulás könyve*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- BAUMGARTNER, Isidor 2006. *Pasztorálpaszichológia*. Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány – HÍD Alapítvány – Semmelweis Egyetem, Budapest.
- CZANIK Péter 1995. Kegyelem [szócikk]. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- DOUGLASS, Klaus 2001. *Megalapozott hit*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- DOUGLASS, Klaus 2005. *Isten szeretetének ünnepe*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest.
- FRAZIER, James 2002. *Az aranyág*. Osiris, Budapest.
- FERRIS, Margaret 2004. *Együttérzés*. Semmelweis Egyetem, Budapest.
- GEEST, Hans van der 2011. *Négyszemközt*. Semmelweis Egyetem TF – Párbeszéd (Dialógus) Alapítvány, Budapest.
- GROM, Bernhard SJ 2003. Forgiveness: készség a megbocsátásra. *Embertárs*, 1. évf. 1. sz. 95–98. o.
- HERCZEG Pál 2000. Ámen [szócikk]. In: Bartha Tibor (szerk.): *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- HÉZSER Gábor 2002. *A pásztori pszichológia*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- HÉZSER Gábor 2005. *Pasztorálpaszichológiai szempontok az isten-tisztelet útkereséséhez*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH-SZABÓ Katalin 2007. *Vallás és emberi magatartás*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsésztudományi Kar, Budapest.
- JÁSZ Annamária 2015. Ha nem lett volna Bartók, a pszichiátrián kötök ki. Interjú Tardy Józseffel. *Fidelio*, március 12. <https://fidelio.hu/jazz-world/ha-nem-lett-volna-bartok-a-pszichiatrian-kotok-ki-32263.html>. (Megtekintés: 2020. március 18.)
- KISS Jenő 2016. Egzisztenciális véték, egzisztenciális adósság. *Studia Doctorum Theologiae Protestantis*, 7. évf. 1. sz. 79–98. o. <http://www.proteo.cj.edu.ro/sites/default/files/documents/publications/2016/1487075864.pdf>. (Letöltés: 2020. március 31.)
- KUNT Ernő 1987. *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Gondolat, Budapest.
- KÜNG, Hans 1997. *Credo – Hiszek*. Magánkiadás, Budapest.
- KRÁMER György 2000. A temetés kazuális szolgálata mint gyülekezeti esemény, különös tekintettel az igehirdetésre. In: Szabó Lajos (szerk.): *A lelkigondozás órája*. Teológiai Irodalmi Egyesület, Budapest. 288–300. o.
- LABORCZI Dóra 2016. Apaképünk és istenképünk összefüggései. *Kötőszó*, március 13. https://kotoszo.blog.hu/2016/03/13/apakepünk_es_istenkepünk_osszefuggesei_frissitve. (Megtekintés: 2020. április 7.)
- MÖLLER, Christian 2000. Éneklés a halál láttán. A koporsók és sírok mellett elhallgat az egyház. *Lelkipásztor*, 75. évf. 11. sz. 402–407. o.
- NÉMETH Dávid 2012. *Pasztorálanropológia*. 1. köt. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- PILLING János 2009. A haldoklás és a gyász lélektana. In: Kopp Mária – Berghammer Rita (szerk.): *Orvosi pszichológia*. Medicina, Budapest.
- RADNÓTI Zoltán 2019. Miért mondunk „ámen”-t? *Zolirabbi – Radnóti Zoltán blogja*, február 10. <http://rabbi.zsinagoga.net/2019/02/10/miert-mondunk-amen-t-miert-sorozat-1/>. (Megtekintés: 2020. március 19.)
- RAVASZ László 1993. *Ószövetségi magyarázatok*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- SZABÓ Lajos 2018. A különleges kommunikáció ereje az imádságban. In: uő (szerk.): *Szavak és hallgatások az imádságban*. Luther Kiadó, Budapest.
- SZABÓNÉ MÁTRAI Marianna 2014. Az imádkozás kultúrája. In: Szabó Lajos (szerk.): *Teológia és kultúra*. Luther Kiadó, Budapest.
- SZONDY Máté 2011. Pozitív pszichológia. In: Császár-Nagy Noémi – Demetrovics Zsolt – Vargha András (szerk.): *A klinikai pszichológia horizontja*. L'Harmattan Kiadó, Budapest. 335–336. o.
- VARGA Gyöngyi 2018. Igazság és irgalmasság. *Embertárs*, 16. évf. 1. sz. 62–71. o.

Büntetés vagy próbatétel?

A szenvedés- és traumatapasztalatok reflexiói az Ószövetségben

■ VARGA GYÖNGYI

A tapasztalatok világa

Az Ószövetség teológiai-antropológiai koncepcióinak hátterében alapvetően empirikus megfigyelések és ezek reflexiói állnak. Az évezredek során összegyűlt tapasztalati tudásból merítenek a szentírók, így bontakozik ki, jön létre az Ószövetség árnyalatokban gazdag, pluralista teológiai „univerzuma”. A létezés sokrétű tapasztalatai újra és újra a lényeghez: az istenkérdéshez vezetik el a bibliai szerzőket.¹

Ha az élet, a valóság ilyen, ahogyan átéljük, és Istennek köze van az élethez, ahhoz a földi valósághoz, amely néhány évtizedre az otthonunkká lesz, akkor ugyanígy köze van a komfortzónánkból kibillentő, megdöbbentő vagy egyenesen sokkoló traumatapasztalatokhoz: a szenvedéshez, a halálhoz is. Ha ő a Teremtő és Gondviselő, akkor végső soron az ő felelőssége, és hozzá mint „ős-okhoz” vezethető vissza, ha ezek a negatív tapasztalatok és az erőszak, a félelem, a fájdalom és az elmúlás mintázatai jelen vannak a teremtetten minden szegmensében.

Az Ótestamentum nem akarja leplezni, agyonhallgatni azt a mérhetetlenül nagy feszültséget, amely az isteni gondviselésbe vetett hitünk (és ehhez kapcsolódva a várakozásaink, elvárásaink), valamint a mindennapi valóság-tapasztalásunk között húzódik. E kettő konfliktusa, összeütközése tulajdonképpen azon a „csatamezőn” zajlik folyamatosan, szünet nélkül, amelyet a teológiai gondolkodás a *teodicea* fogalmával jelöl. A kifejezés két görög szó összeillesztéséből született: *theosz* (‘isten’) és *dikaosz* (‘igazságos’). A fogalom valójában az Isten igaz volta melletti állásfoglalást jelzi – más szóval Isten létének és jóságának a vallásbölcselet útján történő igazolását jelenti a világban tapasztalható fizikai (természeti), erkölcsi, metafizikai rossz tapasztalatai ellenére.²

Az Ószövetség első lapjain már szembesülünk ezzel a témakörrel: a mítosz nyelvén megfogalmazott „alapító elbeszélésben” a kígyó képében megjelenő ravasz kísértő, majd a bukás közvetlen és közvetett konzekvenciái (1Móz 3–4) hozzák eléink a kérdéseket: Miért van ott a rossz a világban? Miért van szenvedés, miért hal meg az ártatlan?

Egyáltalán: hogyan tudunk hinni a szerető Istenben, miután megtapasztaltuk a világban munkáló gonosztságot: a bűnt, a szenvedést és a halált? És talán a legkeményebb kérdés mind között: Miért nincs kielégítő, megnyugtató választunk ezekre a kérdésekre?

Bár az Ószövetség rendre beszámol e „tökéletlen” világban a rossz megtapasztalásairól, és reflektál is mindezekre, mégsem hajlandó lemondani arról a makacsul és kitarítóan hangoztatott állításáról, hogy Izrael Istene az egyetlen élő, szuverén és hatalmas Úr. Nincs más transzcendens hatalom, amely vele összemérhető lenne. JHVH egyedül és teljesen szabadon uralkodik a világban, ő dönt a teremtmények sorsáról, az emberi életéről: irgalmaz, akinek irgalmaz (2Móz 33,19), és az ő gondolatai nem a mi gondolataink (Ézs 55,8). Az ő igazságához nem ér föl az emberi igazságkeresés, erkölcsi érzék, hit vagy teológia.

Ha csupán önmagában, a történeti valóság és személyes tanúságtétel kontextusai nélkül állna előttünk ez a „kökemény” meggyőződés, könnyen arra jutnánk, hogy az Ótestamentum emberi szerzői egytől egyig fatalisták: egy olyan Istenre tekintenek föl, aki távol van, akit felfoghatatlan szentsége elhatárol a teremtményeitől, akivel nem lehet beszélgetni, vitázni, perelni, és nem lehet neki szemrehányást sem tenni. Hála Istennek, nem ez a helyzet. Az Ószövetség egyik legtöbbet hangoztatott gondolata *Isten megszólíthatósága*, párbeszédkészsége. Mivel ő eredendően a kapcsolat, a kapcsolódás Istene, ezért *kommunió*-ja egyben *kommunikáció* is. JHVH nem kívülálló: be akar vonódni teremtetten világának komplex folyamataiba, az emberek élettörténeteibe, és ígérete szerint részt vesz – „résztvétellel” – népe életében is. Éppen ezért lehet ő igazi beszélgetőtárs, vitapartner a legfájdalmasabb, legsúlyosabb emberi kérdések kimondásában és megtárgyalásában is.³

Meggyőződésem, hogy az Ószövetség tágabb összefüggésekben, nagyobb perspektívákban gondolkodik: a teológiák pluralitása, „összerendezetlensége” is ezt mutatja. Nem a *vagy-vagy*, hanem az *is-is* szemléletmódja határozza meg a tanúságtételeket. Leszűkítés, leegyszerűsítés, se-

¹ Ennek a mély tapasztalatnak talán egyik legszebb költői megfogalmazása Zsolt 139,17–18: „Mily drágák nekem szándékaid, Istenem, mily hatalmas azoknak száma! Számolgom, de több a homokszemeknél, és a végén is csak nálad vagyok.”

² Lásd a témához: VISKY 2006; TURAY 2002; DIETRICH–LINK 1997; LAATO–MOOR 2003.

³ Walter BRUEGGEMANN magyarul is olvasható, *Az Ószövetség teológiája* (2012) című könyvében egy meglehetősen sokrétű jogi keretbe ágyazva, a per metaforája segítségével mutatja be JHVH, Izrael, az egyes ember, az idegen népek és a teremtetten világ sokrétű kapcsolati hálóját. Izgalmas teológiai gondolat, hogy JHVH e komplex metafora értelmében az ítélőbíró, az ügyész (a vád képviselője), a tanú vagy adott esetben a vádlott szerepében is állhat az ószövetségi szövegekben.

matizálás helyett az Ószövetség azt a kreatív utat választja, hogy Istenről és hatalmáról tett kijelentései termékeny feszültségben álljanak egymással. Így egy sokkal tágasabb tér bebarangolására nyílik lehetőségünk Isten jósága és igazságossága, mindenhatósága és hallgatása, a *Deus revelatus* és *absconditus* tapasztalatai közepette.

Nem önmagában JHVH jósága és hatalma – mint elvont és meglehetősen statikus attribútumok – foglalkoztatják a szentírókat, hanem inkább az a kérdés, hogy jóságot és hatalmát, irgalmasságát és mindenhatóságát *milyen módon használja* Isten, és minderről hogyan szerezhet tapasztalatot az ember.⁴ Az igazán izgalmas teológiai kihívás a szentírók szerint az, ha megpróbáljuk olvasni Isten jelzéseit, nyomait a mindennapok világában, és így végül rábukkanunk konkrét cselekedeteinek jeleire és hatásaira személyes életünk, a teremtett világ és a történelem színterein. Erről a keresésről szólnak a bibliai Izrael nagy narratívái (az összülők paradigmátörténetei, az exodus, a Sínai-hegyi tóraadás, a honfoglalás és letelepedés az ígért földjén, majd pedig a hazatérés elbeszélése), ám a szubjektív élettörténetek is: a zsoltárok imádkozóinak, a prófétáknak vagy éppen a bölcsességtanítóknak a vallomásai.

Ebben a tanulmányban a teodicea kérdéskörének első renden azt az aspektusát vizsgálom, hogy miként értelmezik a bibliai Izraelben a személyes és közösségi traumata tapasztalatokat. Büntetés, megtorlás, próbatétel, nevelési eszköz Isten kezében vagy ezen túlmenően még valami más is? Érdekes módon ez olyan téma, amelyre a Tórában, a történeti könyvekben, a prófétai hagyományban, a költészet és a bölcsességirodalom területén egyaránt találunk reflexiókat. Ám a tanulmány keretein belül most csupán arra van lehetőségünk, hogy néhány „textusmintavétel” alapján feltérképezzük a legfontosabb teológiai irányokat, koncepciókat.

Az Ószövetség és a traumafeldolgozás útjai

Az Ószövetség 20. század végi, 21. századi megközelítései, értelmezési útjai között találkozunk egy olyan, egyre markánsabbá váló szemlélettel, amely *krízisirodalom*ként tekint az Ótestamentum szöveghagyományára.⁵ Vagyis úgy közelít hozzá, hogy komolyan veszi az írásba foglalás kontextusát, amely a nagybirodalmak hatalmi játszmái nyomán átélt fenyegetettség időszakába, elsősorban is a fogsági, fogság utáni kor krízisekkel teli időszakába vezet el bennünket. Érzékenyen figyel azokra a kérdésekre, amelyek a szövegek mögött húzódnak meg, és amelyek külön-

⁴ Mindezeknek a tapasztalatoknak a fényében persze fontos azt is belátnunk és tudatosítanunk, mennyire meghatározza az istenképünk, az Istenről alkotott elképzelésünk azt, hogy miként fogjuk föl akaratát, igazságosságát, kegyelmét és gondviselését.

⁵ A krízisirodalom és traumafeldolgozás témájához lásd: HUMPHREYS 1990; LONG–BAKER–WENHAM 2002; POSER 2012; MÓRICZ 2019.

féle társadalmi, politikai, vallási problémákat, kríziseket, kihívásokat jeleznek mint pszichoszociális, szociokulturális vagy éppen valláspszichológiai „markerek”.

Az Ószövetség alapbeállítottsága az, hogy számol és megpróbál őszintén szembe is nézni a válságokkal: az élet állandó veszélyeztetettségével, töredékességével, a külső és belső fenyegetésekkel. A *krízisintervenció és krízisfeldolgozás* drámai folyamatába, amint az a szövegekben megjelenik, bevonódnak a hit mély tapasztalatai, a remény motivációja, a közösségi megküzdési stratégiák: mindezekkel a szövegek a rejtett erőforrások felfedezésére is mozgósítanak.

Az Ószövetségből az tűnik ki számunkra, hogy a zsidóság nem fojtotta el magában az elbizonytalanodás és kétség érzését, ugyanakkor nem is szépítette saját valóságérzékelését, hanem befogadta a környező világ történéseinek hatásait úgy, ahogyan tapasztalta. Ez azonban korántsem jelentett minden esetben elfogadást is. A bibliai Izrael viszszaütötte a felszínes mítoszok vigasztalását, amint azt a környezetében más kultúrák körében, vallási tradíciók rítusaiban gyakorolták. Nem akart eltávolodni saját ellentmondásaitól vagy az életben rejlő ellentmondásoktól, az emberi történelem szörnyű sötétségeitől sem. Úgy kezdett el „úrrá lenni” rajtuk, hogy egyszerűen *elbeszélte* azokat; és régóta tudjuk, hogy az elbeszélés már a félelemmel, traumákkal való megküzdés és a feldolgozás része.⁶

A deuteronomista teológiai hagyomány

Az egyik sajátos lenyomata ennek az ószövetségi traumafeldolgozási folyamatnak a *deuteronomista teológiai „iskola”* szemléletmódjában⁷ mutatkozik meg. A Pentateuchus utolsó könyvének, a „megismételt Tórának” Mózes ünnepélyes búcsúbeszédébe ágyazott tanításában két fontos teológiai megállapítás kristályosodik ki.

Az egyik az általános emberi tapasztalatra alapuló *tett-következmény összefüggés*⁸ és az ebből következő belátás: az egyes ember és a közösség léte felelősséggel megajándékozott és megterhelt lét – Isten akaratából. Az emberi döntéseknek, cselekedeteknek következményei, hatásai vannak a tér-idő dimenzióiban. A jó jót szül, a rossz rosszat. (Olykor persze a helyzet ennél sokkal bonyolultabb.) A deuteronomista teológia értelmében az út, amelyen Izrael jár, a közös jó megvalósulása felé kell hogy vezessen. Minden vándor a szolgaság világából a szabadság

⁶ A narratív pszichológia kérdésköréhez lásd: LÁSZLÓ–THOMKA 2001; LÁSZLÓ 2003; 2005, 227–254. o.

⁷ A deuteronomista teológiai hagyomány, illetve a deuteronomiumi történeti mű témájához lásd RÓZSA 1999, 1: 227–254., 283–303. o.; SOGGIN 1999, 127–146., 175–181. o.; WEINFELD 1992; PERSON 2002; PETERSON 2014; GERTZ et al. 2006.

⁸ Ez a koncepció nagy jelentőséggel bír a „klasszikus” ószövetségi bölcsességirodalomban is. Lásd például FREULING 2004; JANOWSKI 1994.

világa felé tart, Isten alternatív országa, az ígért földje felé.⁹ Éppen ezért nem mindegy, hogy mi történik út közben, és az sem, hogy képessé válik-e végül Izrael közössége arra, hogy együtt dolgozza föl a krízistapasztalatait, veszteségeit, traumáit.

A másik teológiai csomópont a kapcsolatban létre fokuszál: JHVH és Izrael szövetségi viszonyban él egymással a Sínai-hegyi kinyilatkoztatás óta. Itt, a *tóraadás*-kor konstruálódik Izrael valóságos néppé, ez a kapcsolat adja meg valódi identitását is. Ugyanakkor azzal, hogy megtartja a szövetségi rend alapját jelentő Tórát, végső soron a Tóra fogja megtartani őt – minden történelmi megrázkódtatás és veszélyhelyzet közepette. JHVH kizárólagosságigénye a szövetségi kapcsolatban úgy artikulálódik, hogy Izrael nem tisztelhet más isteneket. Hűsége és elköteleződése csakis JHVH-hoz kötheti őt. Amennyiben saját döntéséből felmondja ezt a szövetségi rendet, és elfordul Istenétől, aki számára az élet forrása és fenntartója, kiesik a JHVH által garantált biztonságos keretektől, és kiszolgáltatottjává válik az aktuális politikai, társadalmi folyamatoknak. Egyes deuteronomista teológiát tükröző szövegekből érdekes módon az tűnik ki, hogy JHVH szándékosan teszi próbára népét, hogy vajon kitart-e mellette:¹⁰ „Föllángolt ezért az Úr haragja Izráel ellen, és ezt mondta: Mivel ez a nép megszegte szövetségemet, amelyre atyáikat köteleztem, és nem hallgat a szavamra, én sem űzők ki többé egyetlen népet sem előlük azok közül, akiket Józsué a halálakor itt hagyott. Mert velük fogom próbára tenni Izráelt: vajon ragaszkodnak-e az Úr útjához, ahogyan ragaszkodtak őseik, és azon járnak-e, vagy pedig nem.” (Bír 2,20–22)

A két alapgondolat nyomán a babiloni fogság idején kidolgozott deuteronomista történelemszemlélet ebben a JHVH-val szembeni hűtlenségben látja a magyarázatát az északi, majd a déli országrész bukásának, a királyság és a templom megsemmisülésének, Izrael és Júda politikai „lenullázódásának”. A deuteronomiumi történelmi mű (DTM), amely Józsué, a Bírák, Sámuel 1–2. és a Királyok 1–2. könyveit fogja át, hatalmas történelmi tablón ábrázolja azt a folyamatot, amely ehhez a traumához vezetett Kr. e. 586-ban. Maga a bemutatott történelmi ív tulajdonképpen a *fogságba vitel etiológiája, történetetológiai magyarázata*.

A Deuteronomium szellemében alkotó szerzők tehát Isten igazságának megnyilvánulásaként, Izrael népét ért jogos büntetésként fogják föl Júda és Jeruzsálem összeomlását és ennek következtében a fogságba hurcolás traumaélmé-

nyét.¹¹ Ha felszínesen olvassuk ezeket a szövegeket, könnyen le lehet vezetni ezekből egy büntetésre, megtorlásra „fogékony” istenség elgondolását, ám az ószövetségi szentírók nem ilyen Istenről vallanak. Az Ószövetségben valójában sehol nem olvasunk arról, hogy JHVH-t a büntetés és megtorlás „motiválná”, valamint arról sem, hogy ő vaktában és szeszélyesen működne, és abban lelné örömét, hogy népét állandóan leckéztesse, és szorosan fogja a gyeplőt.¹²

A DTM történetetológiája JHVH büntetését, számonkérését nem az ő öncélú eszközeként láttatja, hanem az isteni reakció, döntés mögött mindig valós okot feltételez. A héber kifejezés (פָּקַד *pqd*) egészen tág jelentésmezővel rendelkezik: egyszerre jelent megvizsgálást, próbát, számonkérést, büntetést, megleckéztetést, számontartást, intézkedést, de a fogalom meglátogatást és figyelemmel kísérést is jelöl (SCHARBERT 1972). Ennek értelmében helyesebb, ha az emberi döntések és tettek következményeként elhordozandó tapasztalatot és az okulásra szánt leckét látjuk a deuteronomista koncepciója mögött. Annál is inkább, mivel ez a teológiai „iskola” azt is meggyőződéssel vallja, hogy JHVH haragja¹³ sohasem végérvényes és maradandó. Népe megtérése nyomán Isten újabb és újabb esélyt ad Izraelnek, mert számára a kapcsolat fenntartása az elsődleges. Ezért talán így lehet megfogalmazni e józan teológiai tanítás lényegét: a felelősség fölvállalása és a következmény elhordozása mindig nagy tanulsággal szolgál. És végső soron az egyetlen kiút a válságból, ha fogjuk magunkat, és végigmegyünk az úton, amelyen éppen vagyunk. Ez a legjobb, amit tehetünk.

A deuteronomista szerzők vallják, hogy JHVH ítéletének beteljesedése után végül Isten irgalmassága is „működésbe lép”. Jeremiás könyvének deuteronomista átdolgozásaiban (lásd Joo 2006) is pontosan ezzel a látásmóddal találkozunk: „Most mégis ezt mondja az Úr, Izráel Istene erről a városról, amelyről azt mondtátok, hogy a fegyver, az éhínség és a dögvész miatt a babilóniai király kezébe kerül: Összegyűjtöm majd lakóit mindazokból az országokból, ahová

¹¹ Lásd például 2Kir 22,16–17 szövegét, amely a törvénykönyv megtalálása kapcsán Hulda prófétanő szavait idézi: „Ezt mondja az Úr: Én veszedelmet hozok erre a helyre és lakóira, annak a könyvnek minden igéje szerint, amelyet Júda királya elolvasott. Mert elhagytak engem, és más isteneknek tömjéneztek, hogy bosszantsanak engem kezük mindenféle csinálmányával. Ezért lobbant fel lángoló haragom ez ellen a hely ellen, és nem alszik ki!” (Vö. 5Móz 30,15–20; 31,14–18; Józ 24,1–15; Bír 2,11–3,6; 1Sám 8,1–22; Jer 11,1–14.)

¹² Van azért egy érdekes és meglehetősen provokatív szöveg, amely JHVH Izraellel való kapcsolatát így mutatja be: „Megolvasztom, megvizsgálom őket, mi mást tehetnék népemmel?” (Jer 9,6)

¹³ A DTM magától értetődőnek tekinti, hogy JHVH haragja nyilvánul meg azokban a tragikus következményekben, amelyeket Izrael közössége a történelemben és társadalmi viszonyaiban újra és újra kénytelen elszenvedni. Ugyanakkor azonban nem kerülhető meg a kérdés, hogy amit Isten haragjaként említ egy-egy ószövetségi szöveg, az valóban Istenből magából ered-e, vagy az ember vetíti-e ki őra. Mindenesetre Isten haragjának antropomorf képzete az ókori Kelet világában általános teológiai koncepciónak számított. Ehhez a témához lásd BERGES 2004; OAKES 1990.

⁹ Erről a témáról részletesebben írok *Nomád teológia* című könyvemben (VARGA 2020, 136–158. o.)

¹⁰ Vö. 2Móz 15,25; 20,20; 5Móz 8,2.16; 13,2–4. A próbatétel (*nsh Pi* – פִּי) koncepciója a kegyesek, Isten igaz embereinek szenvedése kapcsán is előtérbe kerül: 1Móz 22,1; Jób 34,36. Erről később lesz még szó.

*lángoló haragomban és nagy felháborodásomban szétszór-
tam őket. Visszahozom őket erre a helyre, és megengedem,
hogy biztonságban lakjanak. Az én népem lesznek, én pe-
dig Istenük leszek.” (Jer 32,36–38)*

Siralmak és panaszok

A hagyomány Jeremiás prófétához kapcsolja azt a *panasz-
szoltár* műfajú kis iratot, amelyben a jeruzsálemi templom
és a város pusztulása fölötti kesergés és szánakozás kap
hangot (lásd RÓZSA 1999, 2: 413–418. o.). A könyv héber ne-
vét a kezdőszaváról kapta: *’ekah* – „Ó, hogyan”;¹⁴ ez a fel-
ütés már bevezeti a panasz- és siratóének hangvételét. Az
irat az *öt ünnepi tekercs* egyike: Jeruzsálem pusztulásának
emléknapján (áv hónap 9-én) olvassák föl a zsinagógákban.
Napjainkban is él az a gyakorlat, miszerint a gyülekezeti
közösség sötétben, földön ülve hallgatja végig a felolvasást.

Jeremiás siralmainak anonim szerzői köre olyan irodal-
mi művet alkotott, amely az egyéni és közösségi panasz-
szoltárok stílusában reflektál az átélt traumákra,¹⁵ közel
hozza az olvasóhoz az otthonukat veszített júdaiak és je-
ruzsálemiek kétségbeesését, és kendőzetlenül beszámol a
babiloni seregek dúlása nyomán kialakult drámai helyzet-
ről is.¹⁶ Úgy tekinthetünk erre az iratra, mint valódi krí-
zis-, illetve traumairodalomra,¹⁷ amely hangot ad a fájdal-
omnak, gyásznak, artikulálja a traumát átélt emberek ér-
zéseit, gondolatait, és ezáltal szenvedélyesen keresi a kiút,
a továbbélés, a változás esélyeit.

A szentírók pontosan tudják, hogy a dolgok nem oldód-
nak meg azonnal, és pláne nem oldódnak meg maguktól.
Ezért szükség van belátásra, a tanulságok levonására – ám
legfőképpen a megtérés őszinte szándékára. *„Miért sirán-
kozik az élő ember, a férfi, ha vétkezett? Inkább kutassuk,
vizsgáljuk meg útjainkat, és térjünk meg az Úrhoz! Emeljük
föl szívünket és kezünket Istenhez, aki a mennyekben van:
Mi voltunk a vétkesek és engedetlenek, ezért nem bocsátot-
tál meg. Elzárkóztál haragodban, és üldöztél, kíméletlenül
gyilkoltál bennünket. Elzárkóztál felhőid mögé, nem jutott
el hozzád az imádság.” (JerSir 3,39–44)*

A Siralmak teológiai látásmódja egészen hasonló a
DTM-hez: Isten elfordult népétől, az országot kiszolgál-
tatta a babiloni hódító seregeknek. Sion-Jeruzsálem gya-
lázata JHVH jogos büntetése. Az első énekben (JerSir 1)
a megszemélyesített Jeruzsálem önvallomását olvassuk:
„Igazságos velem az Úr, mert szembeszálltam parancsával.”

¹⁴ JerSir 1,1 a revideált új fordítás (RÚF) szerint így hangzik: *„Jaj, de
magára maradt az egykor oly népes város!”*

¹⁵ Egészen közeli párhuzamot találunk JerSir gondolataival a 79.
zsoltsárban.

¹⁶ Lásd például JerSir 2,19–21; 4,4–5.10; 5,9–15.

¹⁷ Lásd többek között LEE–MANDOLFO 2008; SALTERS 2010; LINA FELT
2000.

A második ének ehhez még hozzáteszi: *„Olyan volt az Úr,
mint az ellenség: pusztította Izráelt.” (JerSir 2,5)* Tehát Izra-
el engedetlensége és hűtlensége kiváltotta Isten igazságos
haragját, és ez vezetett a tragédiához. Ebben a kétségbeej-
tő helyzetben más nem marad, mint mégis, mindezek el-
lenére ahhoz az Istenhez folyamodni, aki haragjának sza-
bad utat engedett: *„Miért feledkezel meg rólunk ilyen sokáig,
miért hagysz el minket oly hosszú időn át? Téríts magad-
hoz, Uram, és mi megtérünk, tedd újra olyanokká napjain-
kat, mint régen voltak! Vagy talán végképp elvetettél min-
ket, annyira megharagudtál volna ráink?” (JerSir 5,20–22)*

Ez a meglehetősen szókimondó és őszinte hangvételű,
párbeszédre hívó „perbeszéd” már átvezet bennünket a
Zoltárok könyvének könyörgő imádságaihoz, amelyek
a közösségi és egyéni lelkiség különlegesen szép és hite-
les megnyilvánulásai. A könyörgések között külön műfa-
ji „kategóriát” alkotnak a *panaszszoltárok*,¹⁸ amelyeknek
szerzői szorongattatott helyzetükből, kétségbeesésükben
kiáltanak JHVH-hoz meghallgatásért, segítségért. A zsol-
tárosok panaszának (רנה *rnh*) gyakran meglehetősen udva-
riatlan, nyers, helyenként gúnyolódó, JHVH-t cselekvésre
utasító vagy vele erősen perlekedő hangvétele zavarba ejti
a keresztényeket. Nem egyszerű belátnunk, hogy a bibliai
Izraelben magától értetődő volt JHVH-t társnak, vitapart-
nernek tekinteni a megpróbáltatások, próbatételek idején;
bizonyára szorongást oldó, gyógyító tapasztalat lehetett,
ha az imádkozók szabad utat engedtek az érzéseiknek, és
frusztrációjuk, haragjuk „fölfelé robbant”.¹⁹

Ezért az „elbizonytalanodás énekei” – Walter Bruegge-
mann kifejezésével élve – az elégedetlenség, a csüggedés,
a szenvedés és kétségbeesés *narratív pszichológiai* megnyil-
vánulásai. A mélységből fölkiáltók esélye az, hogy hangjuk
meghallgatásra talál JHVH-nál. Ez a „fölfelé kiáltás” egyéb-
ként az Ótestamentum egyik fontos teológiai mintázata.
Az egyiptomi szolgaság paradigmátörténetében a nagy
fordulópont az a pillanat, amikor a fájdalom hangja vég-
re artikulálódik, kimondásra kerül az elnyomás trauma-
tapasztalata. A héberek „fölfelé” kiáltanak – és ez a célta-

¹⁸ Pl. Zsolt 6; 10; 13; 31; 35; 38; 55; 61; 64; 69; 71; 74; 77; 79; 80; 83; 88;
102; 109.

¹⁹ Néhány példa: *„Elfelejtette kegyelmét az Isten, vagy elnyomta
irgalmát a harag?” (Zsolt 77,10) „Uram, ne fedd meg felindulásod-
ban, ne ostorozz lángoló haragodban! Mert nyilaid belém hatoltak,
és rám nehezedett kezed. Nincs ép hely testemen haragod miatt,
nincs sértetlen csontom vétkem miatt.” (Zsolt 38,2–4) „Miattad
gyilkolnak minket naponta, vágójuhoknak tekintenek. Serkenj
fel! Miért alszol, Uram? Ébredj föl, ne taszíts el végképp! Miért
rejtél el orcádat, miért felejtél el nyomorúságunkat és ínségün-
ket? Lelkünk a porba hanyatlott, testünk a földhöz tapadt. Siess
segítségünkre! Válts meg minket irgalmadból!” (Zsolt 44,23–27) Az
átokszoltárokból a panaszszoltárok könyörgéseinek radikalizá-
lásával találkozunk: az imádkozók JHVH-tól várnak elégtételt,
ezért utasítják Istent, hogy torolja meg elnyomóiknak, szenvedé-
sük okozóinak bűnét (pl. Zsolt 5,7–11; 7,7–17; 137,7–8; 139,19–22).*

lan ima, vészjelzés és segélykérés megérkezik JHVH színe elé, aki meghallja, és visszaemlékezik az atyákkal kötött szövetségre (2Móz 2,23–25; 3,7).

A panaszszoltárok imádságai fölidézik ezt a nagy történetet, annak a „rég kiáltásnak” az emlékét, és így az egzisztenciális krízisbe jutott embert, közösséget időben, térben összekapcsolják az egykori szenvedők életével és az őket követő, „fölfele kiáltó” nemzedékekkel is. A legmélyebb ponton a teljes elhagyatottság rezignációja fejeződik ki. A 22. zsoltár felütésében ezt olvassuk: „*Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem? Távol van tőlem a segítség, pedig jajgatva kiáltok! Istenem! Hívlak nappal, de nem válaszolsz, éjszaka is, de nem tudok elcsendesedni.*” (Zsolt 22,2–3) Innen, ebből a mélypontból indul el újra fölfele az út – az élet világossága felé.

A kegyesek szenvedése

Nem csupán a panaszszoltárok anonim imádkozói tekintik a személyes és közösségi élet krízishelyzeteit JHVH-tól jövő próbatételnek, etikai, hitbeli leckének,²⁰ hanem arról is olvashatunk az Ószövetségben, hogy a hozzá hűségesek és a kegyesek (haszidok – חסידים): Izrael nagy „spirituális példaképei” is többnyire így élték meg a szenvedések, a fájdalom és a halállal való szembesülés tapasztalatait. Ha Istennek mint Teremtőnek és Gondviselőnek köze van az élethez, akkor az emberi szenvedéshez is köze van. Ha nem akadályozza meg, nem teszi elkerülhetővé a rosszat, ha nem vágja át vagy egyenlíti ki a mélypontokat az élet szinuszgörbéjén, akkor ennek a döntésének valamilyen *oka* vagy *célja* van. De vajon mi ez az ok vagy cél?

A bibliai emberek számára evidencia, hogy a tetteknek következményei vannak, és az Istentől elforduló embernek szembesülnie kell döntésének hatásaival. Az a tapasztalat azonban elhelyezhetetlen ebben a rendszerben, mindenestől érthetetlen, és nincs rá logikus magyarázat, hogy miért kell szenvednie az igaznak. Miért áll JHVH érdekében a hozzá hűségesen ragaszkodók gyötrődése és hanyattatása? Ő okozza ezt, vagy megengedi, hogy mindez megtörténjen velük? Jób és Deutero-Ézsaiás „szenvető szolgálja”, Jeremiás vagy éppen Illés sorsa mint felkiáltójel áll a mindenkori olvasó előtt, aki – a bibliai Izraelhez hasonlóan – nem érti a szenvedés „logikáját”...

Mivel Isten szentségéhez, igazságához nem fér kétség, ez nem kérdőjelezhető meg, ezért csak az ember oldaláról jelentkezhethet a probléma. Kell lenni a háttérben valamilyen rejtett bűnnek, eltitkolt gonoszságnak: ártatlan embert nem érhet ilyen csapás. Elifáz első beszédében így oktatja ki Jóbot: „*Emlékezz csak: elpusztult-e valaki ártatlanul, és irtottak-e ki valahol becsületes embereket? Ahogyan én láttam, mindenki azt aratja, aminek felszántott: hamisságot és vést, ha egyszer azt vetett.*” (Jób 4,7–8) A hagyományos bölcsességi gon-

dolkodás mindig a következmény felől néz vissza az okra, és próbálja a rendszeren belül maradva megfejtetni a titkot.²¹ Az áldások, sikerek az áldott, istenfélő emberek életfolytatásának jutalmai, az átkok az istenteleneké és az átkozottaké.

Elifáz – Jóbbal vitázva – ugyanakkor még azzal is érvel, hogy a szenvedés olyan próbatétel, amely hasznos pedagógiai eszköz Isten kezében: „*Bizony, boldog ember, akit Isten megfedd. A mindenható fenyítését ne vesd meg!*” (Jób 5,17) Az igaz ember tehát örüljön, hogy Isten így (is) foglalkozik vele...²² Mind tisztában vagyunk e gondolat veszélyes, a „kegyetlen kegyességet” megalapozó, kíméletlen voltával. Azt nem jelenthetjük ki, hogy a tradicionális bölcsességteológia megfontolásai mindenestől tévesek, ám megoldásai csődöt mondanak akkor, ha az okokra, illetve ha Isten „motivációira”, „hátsó” szándékaira kérdezzünk rá.

Jób könyve – számomra úgy tűnik – egyedül a szolidaritás csöndjét tartja hitelesnek az emberi szenvedésre adott magyarázatkísérletek sorában. Az, ahogyan az emberileg elképzelhetetlen és elhordozhatatlan traumát átél, megtört halandó mellé napokra odaülnek a társak a részvétlétogatás keretében, a szavak nélküli irgalom gyógyító erejét nyújthatja (Jób 2,13). És minden bizonynyal maga JHVH is ugyanígy, ezzel a csöndes jelenléttel, nem kívülállóként, hanem részvétellel teljes résztvevőként van ott Jób mellett.²³

Jób könyve, de Izsák megkötözésének története (1Móz 22)²⁴ sem arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért történnek „rossz dolgok jó emberekkel” (lásd KUSHNER 2007). Nem az ok, hanem inkább az okozat, vagyis a rossz dolgok „rendeltetése”, a szenvedés tapasztalata kapcsán felfedezhető „célirányosság” vagy bekövetkező „eredmény” lehetősége és végső soron a remény felé mozdulnak el a szentírók. Ezért számukra az az igazi kérdés, hogy amikor rossz dolgok történnek, akkor milyen kapaszkodói, támpontjai vannak a szenvedőknek – és hol van ilyenkor Isten.

Jób könyve mint a tradicionális bölcsességteológia *apológiája* észreveszi a „rendszerhibát” és a leegyszerűsítés kísértését a szenvedés fizikai, mentális és spirituális tapasztalatai közepette. Jób története azt a felismerést hozza el számunkra, hogy szenvedés és büntetés közé nem lehet egyenlőséget tenni. Hasonlóképpen igaz, hogy különbség van *megítélés* és *elítélés* között. „Isten nem közvetlenül

²¹ A szenvedő szolga énekében a kórus – utólag reflektálva az eseményre – így vall lelki vakságáról: „*Mi meg azt gondoltuk, hogy Isten csapása sújtotta és kínozza.*” (Ézs 53,4)

²² Vö. Jób 33,19–22; 34,36. Hasonló gondolatot olvasunk a Példabeszédek könyvében is: „*Az Úr intését meg ne ved, fiam, és dorgálását meg ne utáld! Mert akit szeret az Úr, azt megdorgálja, de mint apa a fiát, akit kedvel.*” (Péld 3,11) A témához lásd: SCHERER 2008; PILGER 2010.

²³ Mély és érzékeny teológiai reflexiója Jób könyvének: ROHR 2007; illetve MUNTAG 2003.

²⁴ Ez a szöveg és a hatástörténete olyannyira komplex és a teológiai gondolkodásunkban megkerülhetetlen, hogy egy külön tanulmányban szeretnék majd vele foglalkozni. A témához lásd NEEF 2014; WILLI-PLEIN 2011; XERAVITS 2010; HEIDL 2004.

²⁰ Pl. Zsolt 17,3; 26,2; 139,23.

bocsátja ránk a szenvedést, és nem büntet a szenvedéssel. Isten nem küld ránk szerencsétlenségeket azért, hogy megtanítsa nekünk ezt-azt, bár igaz, hogy minden szerencsétlenségből tanulhatunk.” (LEONARD 2010, 25. o.)

Az ószövetségi szentírók őszinte kérdésfelvetéseikkel, útkeresésükkel a szenvedéstapasztalatok közepette az Istennel *kapcsolatban maradás* szükségességére helyezik a hangsúlyt. Életünk egy részében mindig jelen van, jelen lesz valamiféle megszelídíthetetlen sötétség. Ám szabadok vagyunk arra, hogy az elbizonytalanodás, a kétely, az üresség érzését bevonjuk az életünkbe, és hangot adjunk neki. Mindezt azért tehetjük meg, azért nézhetünk szembe ezzel a tapasztalattal, mert ő, az irgalmas Isten ott van. Egyetlen bibliai szerző sem állítja, hogy Isten ne lenne bár-mikor megszólítható. Ő közeli, egészen emberközeli Isten!

Amikor mégis úgy tűnik, hallgat, amikor „üres” az ég, az emberi szavaknak akkor is van hatalmuk áttörni a némaság falait. A kommunikáció: kommunió. Éppen ezért a legkeményebb megpróbáltatások, a szenvedés- és traumatapasztalatok ilyen módon a transzformációra, az átalakulásra nyíló kapuk lehetnek. Ez talán a feltámadás mélységes titka is...

Az ószövetségi szövegek tanúságtételeit olvasva azt látjuk, hogy a párbeszédre hívás helyzeteiben a legfontosabb kérdés nem a *miért*, hanem a *meddig*: „Kegyelvezz, Uram, mert elcsüggedtem, gyógyíts meg, Uram, mert reszketnek tagjaim! Lelkem is csupa reszketés, és te, Uram, meddig ké-sel?” (Zsolt 6,2–4) „Meddig tart ez, Uram? Végre megfe-ledkeztél rólam? Meddig rejtet el orcádat előlem? Meddig kell magamban tanakodnom, és bánkódnom szívemben na-ponként? Meddig kerekedhetik fölém ellenségem? Tekints rám, hallgass meg, Uram, Istenem!” (Zsolt 13,2–4)

Éppen emiatt az a várakozás és remény, miszerint a szenvedés nem lehet végtelen hosszú, hanem időben limitált törté-nés, amely JHWH kontrollja alatt áll, erőt és türelmet adhat a szenvedőknek kitartani a bajban. Ugyanakkor az értük aggó-dókat, velük együttérző szeretteiket is bizakodással töltheti el.

Zárszóként

Az Ószövetséget olyan istenkereső emberek tanúságtéte-lei alkotják, akik a maguk korában, saját kontextusukban megérintődtek Isten jelenlététől, vagyis inspirálódtak ál-tala. A bibliai szöveg is tükrözi az emberi tudatosság ter-mészetét. Éppen ezért e szövegek értelmezésénél mindig be kell kalkulálnunk a történeti, illetve „evolúciós” szem-pontot is: bizonyos gondolatok, látásmódok évszázadokon keresztül alakultak, változtak, fejlődtek, formálódtak. René Girard a Szentírásra ezt a szókapcsolatot használja: „vajúdó szöveg” (BURKERT–GIRARD–SMITH 1987, 141. o.).

Közkeletű vélekedés, hogy kevés olyan művet tartha-tunk számon a világirodalomban, amelyben annyi erősza-kos és etikailag vállalhatatlan tett fordulna elő, és ahol Isten

cselekvése annyira össze lenne kötve a szenvedéssel, elnyo-mással, halállal, mint az Ószövetségben. Isten és a teológia sötét (vagy árnyékos) oldala valóságos tapasztalatként tük-röződik a szövegekben.²⁵ Ugyanakkor azonban azt is komo-lyan kell vennünk, hogy az Ószövetség – más, ókori keleti „birodalmi irodalmakkal” ellentétben – bátran felvállalja, hogy nem szépíti és nem kozmetikázza mítosszá a valósá-got, nem kendőzi el az erőszakot, hanem feltárja működési mechanizmusait. Talán részben ebben áll a nagyszerűsége...

Izrael saját „eredetmondáját” az egyiptomi szolgaság helyzetéből indítja el. Vagyis az egész történet egy trauma-tapasztalatból bontakozik ki, hogy végső soron a hit nagy narratívájaként arról beszéljen, milyen élmény is JHWH né-peként az élet és a történelem sűrűjében járni.

Arra a kérdésre, hogy végső soron ki a felelős a rosszért a világban, és hogyan engedheti meg ezt Isten, nagyon sok-féle válaszkísérlet született az Ószövetségben belül. Ebben a tanulmányban ezeknek a megközelítésmódoknak – ta-lán őszintébb, ha vívódásoknak és töprengéseknek tekint-jük őket – csak egy töredékét sikerült közelebről bemu-tatnom. Ám azt remélem, hogy mégsem volt teljesen hiá-bavaló próbálkozás. Ha másra nem is, de arra talán jó volt, hogy ráérezzünk, milyen tágas téren sétálgatunk valójában. Hány és hány istenkereső ember őszinte vallomása szegő-dik mellénk, hogy valamelyest rálássunk a Nagyobbra, az Egészre, és így mi se hagyjuk abba a kérdezést, a kutatást...

Végezetül hadd álljon itt egy rövid részlet Naomi Levy *Einstein és a rabbi* című könyvéből: „Néha a beszűkültség állapotából csupán morzsákért imádkozunk. »Istenem, bárcsak egy kicsivel többet adnál ebből!« De képzeljük el, ha megláthatnánk a lehetőségek nagyobb tárházát! Ahogy Ézsaiás tanítja: »Hordozd körül tekintetedet, és lásd!« Lás-suk meg a világot, amelynek szüksége van ránk! Lássuk meg az áldásokat, amelyekben részünk van! Lássuk meg a lehetőséget arra, hogy valódi hatást gyakoroljunk a vi-lágra! »Akkor látni fogsz, és ragyogsz majd.« Amikor a lel-künk szemével látunk, akkor elkezdünk hatást gyakorol-ni a körülöttünk lévő világra. Vajon ez a tágabb nézőpont azt jelenti, hogy minden kapcsolatunk megjavul, és min-den problémánk megoldódik? Nem. Valójában pont a lé-lek tágabb látóköre az, ami ráébreszt arra, hogy *van* prob-lémánk, vagy akár arra, hogy ideje elengednünk valamit. Arra, hogy túl sok mindent viseltünk el túl sokáig, és en-nek most vége kell, hogy legyen. [...] Ez a tágabb látókör

²⁵ Richard Dawkins *Az isteni téveszme* című, nem titkoltan provokatív-nak szánt könyvében egy hosszú fejezetet szentel azoknak az ószövetségi történeteknek, amelyekben JHWH-ra és a vele kapcsolatos tanúságtételek etikai aspektusaira vonatkozóan az erőszak különböző formái, az elnyo-más és a pusztítás gondolatai jelennek meg. Ironikus megjegyzéseivel azt akarja bizonyítani, hogy a Bibliára alapuló vallásosság tévút, az ószövet-ségi hit és az ebből levezetett erkölcsiség tarthatatlan. Dawkins sok ezer magát agnosztikusnak vagy ateistának tartó ember véleményét hangosítja ki egyfajta „posztmodern Markionként”. Lásd DAWKINS 2007, 253–265. o.

mutatja meg, hogy túl sokáig alkudtunk meg valamivel. Hogy túl sokáig tagadtunk és tettünk, de most ideje nyitott szemmel és kitárt szívvel szembenézni az igazsággal, készen arra, hogy magunkhoz öleljük az új reményt és az újonnan érkező áldásokat.” (LEVY 2017, 125. o.)

Hivatkozott művek

- BERGES, Uve 2004. Der Zorn Gottes in der Prophetie und Poesie Israels auf dem Hintergrund altorientalischer Vorstellungen. *Biblica*, 85. évf. 3. sz. 305–330. o.
- BRUEGGEMANN, Walter 2012. Az Ószövetség teológiája. Exit, Kolozsvár.
- BURKERT, Walter – GIRARD, René – SMITH, Jonathan Z. 1987. *Violent Origins. Ritual Killing and Cultural Formation*. Stanford University Press, Stanford.
- DAWKINS, Richard 2007. Az isteni téveszme. Ford. Kepes János. Nyitott Könyvműhely, Budapest.
- DIETRICH, Walter – LINK, Christian 1997. *Die dunklen Seiten Gottes. Willkür und Gewalt*. Neukirchener, Neukirchen-Vluyn.
- FREULING, Georg 2004. „Wer eine Grube gräbt...” *Der Tun-Ergehen-Zusammenhang und sein Wandel in der alttestamentlichen Weisheitsliteratur*. Neukirchener, Neukirchen-Vluyn. (Wissenschaftliche Monographien zum Alten und Neuen Testament 102.)
- GERTZ, Jan Christian et al. (szerk.) 2006. *Die Deuteronomistischen Geschichtswerke*. W. de Gruyter, Berlin. (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 365.)
- HEIDL György (szerk.) 2004. *Akéda. Ábrahám és Izsák története az egyházatyák értelmezésében*. Kairosz, Budapest.
- HUMPHREYS, W. Lee 1990. *Crisis and Story. An Introduction to the Old Testament*. Mayfield Publishing, California City.
- JANOWSKI, Bernd 1994. Die Tat kehrt zum Täter zurück. Offene Fragen im Umkreis des „Tun-Ergehen-Zusammenhangs”. *Zeitschrift für Theologie und Kirche*, 91. évf. 3. sz. 245–271. o.
- JOO, Samantha 2006. *Provocation and Punishment. The Anger of God in the Book of Jeremiah and Deuteronomistic Theology*. W. de Gruyter, Berlin – New York. (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft 361.)
- KUSHNER, Harold S. 2007. *Amikor rossz dolgok történnek jó emberekkel*. Animus, Budapest.
- LAATO, Antti – MOOR, Johannes C. de (szerk.) 2003. *Theodicy in the World of the Bible*. Brill, Leiden–Boston.
- LÁSZLÓ János 2003. Amit a narratív pszichológia a posztmodernnek köszönhet, s ami megkülönbözteti attól. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 58. évf. 2. sz. 231–241. o.
- LÁSZLÓ János 2005. *A történetek tudománya. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Új mandátum, Budapest. (Pszichológiai Horizont 3.)
- LÁSZLÓ János – THOMKA Beáta (szerk.) 2001. *Narratív pszichológia*. Kijarat Kiadó, Budapest. (Narratívák 5.)
- LEE, Nancy C. – MANDOLFO, Carleen (szerk.) 2008. *Lamentations in Ancient and Contemporary Cultural Contexts*. Society of Biblical Literature, Atlanta.
- LEONARD, Richard SJ 2010. *Hol van Isten a bajban? Gondolatok a hitről és a szenvedésről*. Ursus Libris, Budapest.
- LEVY, Naomi 2017. *Einstein és a rabbi. A lélek keresése*. Unio Mystica Könyvkiadó, Fót.
- LINAFELT, Tod 2000. *Surviving Lamentations. Catastrophe, Lament, and Protest in the Afterlife of a Biblical Book*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- LONG, V. Philips – BAKER, David W. – WENHAM, Gordon John (szerk.) 2002. *Windows into Old Testament History. Evidence, Argument and the Crisis of Biblical Israel*. Eerdmans, Grand Rapids.
- MÓRICZ Nikolett 2019. Traumák a zsoltárokbán. Az erőszak narratívájának poétikai feldolgozása a 22. zsoltár példáján. *Ókor*, 18. évf. 3. sz. 85–95. o.
- MUNTAG Andor 2003. *Jób könyve*. Luther Kiadó, Budapest.
- NEEF, Heinz-Dieter 2014. *Die Prüfung Abrahams. Eine exegetisch-theologische Studie zu Gen 22,1–9*. 2. kiad. Mohr Siebeck, Tübingen.
- OAKES, Robert 1990. The Wrath of God. *International Journal for Philosophy of Religion*, 27. évf. 3. sz. 129–140. o.
- PERSON, Raymond F., Jr. 2002. *The Deuteronomistic School. History, Social Setting, and Literature*. Brill, Leiden–Boston.
- PETERSON, Brian Neil 2014. *The Authors of the Deuteronomistic History. Locating a Tradition in Ancient Israel*. Fortress Press, Philadelphia.
- PILGER, Tanja 2010. *Erziehung im Leiden. Komposition und Theologie der Elihureden in Hiob 32–37*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Forschungen zum Alten Testament 2. Reihe 49.)
- POSER, Ruth 2012. *Das Ezechielbuch als Trauma-Literatur*. Brill, Leiden–Boston. (Supplements to Vetus Testamentum 154.)
- ROHR, Richard 2007. *Jób és a szenvedés misztériuma*. Ursus Libris, Budapest.
- RÓZSA Huba 1999. *Az Ószövetség keletkezése*. 3. kiad. 1–2. köt. Szent István Társulat, Budapest.
- SALTERS, R. B. 2010. *A Critical and Exegetical Commentary on Lamentations*. T & T International, London – New York.
- SCHARBERT, Josef 1972. Das Verbum PQD in der Theologie des Alten Testaments. In: Klaus Koch (szerk.): *Um das Prinzip der Vergeltung in Religion und Recht des Alten Testaments*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt. (Wege der Forschung 125.) 278–299. o.
- SCHERER, Andreas 2008. *Lästiger Trost. Ein Gang durch die Eliphas-Reden im Hiobbuch*. Neukirchener, Neukirchen-Vluyn. (Biblich-Theologische Studien 98.)
- SOGGIN, J. Alberto 1999. *Bevezetés az Ószövetségbe*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- TURAY Alfréd 2002. *Istent kereső filozófusok*. Szent István Társulat, Budapest.
- VARGA Gyöngyi 2020. *Nomád teológia*. Luther Kiadó, Budapest.
- VISKY Sándor Béla 2006. *Játék és alap. Teodicea-kísérletek a kortárs teológiában*. Koinónia, Kolozsvár, 2006.
- WEINFELD, Moshe 1992. *Deuteronomy and the Deuteronomistic School*. Eisenbrauns, Winona Lake.
- WILLI-PLEIN, Ina 2011. *Das Buch Genesis. Kapitel 12–50*. Katholisches Bibelwerk, Stuttgart. (Neuer Stuttgarter Kommentar – Altes Testament 1/2.)
- XERAVITS Géza (szerk.) 2010. *Izsák megkötözése. Történet és háttértörténet*. L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest.

A telefonhívás, amelyre Istennel együtt készülünk

Egy ökumenikus telefonos lelkigondozói szolgálat margójára pandémia idején

■ JOHANN GYULA

A kontextus

A „száraz tények”: Húsvétkor indult és a veszélyhelyzet végéig mindennap működött az az egyházi lelki segélyvonal, amelyhez a Magyarországi Baptista Egyház kezdeményezése után a Magyarországi Evangélikus Egyház, a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus Magyarországi Ortodox Exarchátusa, a Magyarországi Metodista Egyház és a Magyar Pünkösdi Egyház is csatlakozott. A közel ötven résztvevő között egyházunk huszonkét lelkésze és lelkigondozója vett részt a projektben.

A segélytelefon 2020. április 11-től 2020. június 18-ig, a veszélyhelyzet végéig mindennap 8 és 20 óra között fogadta a segélykérők hívásait.

A több száz hívás között komoly, súlyos kérdésekkel és mély lelki terhekkel is találkozhattak a telefonvonal szolgálói. A hívások átlagos időtartama közel 18 perc volt, de másfél órás telefonbeszélgetés is történt (PAPP 2020).

Amilyen váratlanul ért minket a járványhelyzettel kapcsolatos állami rendelkezési hullám, tulajdonképpen olyan hirtelen szembesült egyházunk azzal a lehetőséggel, hogy részt vehetünk a baptista testvérek által kezdeményezett telefonos egyházi segítségnyújtó projektben. Bár a csatlakozási meghívás felvetett néhány, az új helyzettel kapcsolatos releváns kérdést, vezetőink rövid időn belül úgy döntöttek, hogy a részvételünk az adott helyzetben természetes. Mivel katolikus és református testvéreinknek van önállóan működtetett telefonos lelkisegély-szolgálatuk, ők megmaradtak a maguk felekezeti határain belül. Mivel a mi – honlapunkhoz kötődő – telefonos általános segítségnyújtó szolgálatunk (*Kihez fordulhatok?*) csapata már kialakult és működik, ezért célszerű volt egy, az adott időszakra meghívott és összeállított segítségnyújtó csoportot felállítanunk. Igyekeztünk kihasználni, hogy sok lelkészünk elvégezte a mentálhigiénés, lelkigondozói képzéseket a Semelweis Egyetemen, Debrecenben, Szegeden vagy a Gyökössy-intézetben, hiszen fontos volt az a tanult, gyakorlott többlettudás, amelyet ezeken a helyeken a segítőbeszélgetés-stúdiumok kapcsán alaposan begyakoroltak, s amelyet használnak az otthoni gyülekezeti körülmények között is.

A huszonkét lelkészt fogta össze a projekt vezetője és kapcsolattartója, valamint a szakmai tanácsadó. Mivel nagy közös egyeztetésekre, közös felkészülésre nem volt

lehetőség, ezért egy egyszerű protokoll támogatását vetjük igénybe. A baptista testvérektől kapott tájékoztatót (RÉVÉSZ 2020) dolgoztuk át a mi szakmai viszonyrendszerünkre, megközelítéseinkre, és ezt adtuk át a telefonos ügyeletet vállalók számára. Azért volt erre szükség, mert a telefonos lelkigondozás a segítő-lelkigondozói beszélgetések világának egy nagyon speciális, a kereteket viszonylag szűkre szabó területe.

Pécsi segédlelkészi szolgálatom első hetében, amikor a principálisom éppen nem volt otthon, telefonhívást kaptam a lelkészi hivatalban. Egy középkorúnak tűnő női hang kereste a lelkészt. Miután bemutatkoztam, azt mondta, hogy a kezében van éppen egy marék gyógyszer, mert most megöli magát, de a bibliás nagymamájára gondolva elővett egy Szentírást is, és az a kérdése, hogy miután bevette a halálos adag gyógyszert, melyik zsoltárt olvassa el, hogy a lelke is megnyugodva léphessen tovább. A beszélgetés 45 percig tartott, és úgy fejeződött be, hogy éppen azt mondtam neki: szerintem Istennek semmi köze nincs ahhoz, amit most szeretne önmagával tenni, ezért szerintem ne olvassga közben a Bibliát, hanem inkább kérjen a környezetétől segítséget. Azt mondta, hogy nem ezt várta tőlem, és lecsapta a telefont. Nem mondom, hogy utána napokig ne gondoltam volna sokszor arra, hogy mi történt, mit kellett volna mondanom, olvastam ezt is, azt is, de nem nagyon tudott megnyugtani semmi, hiszen bennem maradtak az utolsó szavai: hogy tőlem, a lelkésztől azt várta volna, hogy egy szép bibliai igével asszisztáljak a tragikus döntéséhez. Teljesen elbizonytalanodtam magamban. Két hét múlva az utcán odalépett valaki hozzám, és azt mondta, hogy üzenetet hoz, ő nem érti, de azt mondták neki, hogy én érteni fogom: „Kibillentettek a szavai, igaza volt, amire készültem, az nem vezethetett közelebb Istenhez, most már a kezembe tudom venni a Bibliát, és nagymamám szeretetteli emléke továbbvezetett, élek...”

Amikor várjuk a telefoncsörgést, és Istennel együtt készülünk rá

Íme, a kiküldött tájékoztató, amely próbált átlátható és lényegre törő lenni, ezért biztos vagyok abban, hogy a gyülekezeti lelkészi szolgálatban is használható. Persze érdemes minden, emberekkel foglalkozó számára a részletesebb,

szakmailag kidolgozott protokollokkal megismerkedni, a segítő beszélgetéseket gyakorló képzéseken részt venni, hiszen lelkészként bármikor kerülhetünk (és kerülünk) hasonló helyzetbe.

Egyházi lelki segélyvonal – Tájékoztató

- Ez a lelkészi szolgálat az egészségügyi dolgozók, a kórházi betegek és hozzátartozóik számára lesz meghirdetve, amit ők 8.00–20.00 óra között vehetnek igénybe, ha úgy érzik, hogy lelki segítségre van szükségük.
- A zöld számot hívják, és a telefonközpont véletlenszerűen osztja ki a hívásokat a várakozó lelkészeknek.
- A hívó automatikusan csenget valakinél. Csak akkor várakoztatja a központ, ha mindegyik mellék foglalt.
- Mi tudjuk a neveket, de a hívóknak nem kell tudni (talán csak egy keresztnévet). Nem lesz nyilvános a lelkészek névsora sehol.
- A hívók tudják, hogy lelkészek fogadják majd a hívást.

Általános alapelvek

- A telefonos lelkisegély célja, hogy segítséget nyújtson bárkinek, aki nehéz helyzetében, kétségbeesésében segítő emberi kapcsolatra vágyik.

- Az ügyelő minden telefonhívást komolyan vesz. Igyekszik a problémával jelentkező hívót teljes elfogadással, empátiával megközelíteni. Ennek érdekében munkája során mentesíti magát minden felekezeti, vallási, politikai és ideológiai előítéllettől.

- A segítő beszélgetés célja, hogy a problémájával jelentkező embertársat meghallgassuk, empatikus jelenlétünkkel, interakcióinkkal olyan érzelmi támogatást nyújtva, hogy a problémája szorításából szabadulva megtalálhassa a megküzdéshez elegendő saját erőforrásait. Kerüljük a direkt tanácsadást – még akkor is, ha tanácsot kér –, tudva, hogy a megküzdéshez a saját döntései-re van szüksége, nem egy kívülről jövő – akár a legjobb szándékkal és szakmai felkészültséggel megfogalmazott – „jótanácsra”.

- A kapcsolatfelvételt a hívó kezdeményezi, a beszélgetés folyamata, kontrollja viszont a segítő kezében van.

- A hangból, a hanglejtésből, a mondatszerkesztésből következtethetünk a hívó érzéseire, lelkiállapotára, és még a mögöttes dolgokból is megsejthetünk, megérthetünk valamit. Azt azonban mindig tudnunk kell, hogy amit megoszt velünk, az az ő élete része, és ebből mi csak annyit tudunk, amennyit ő éppen itt és most elmond nekünk.

- Nagyon fontos, hogy a hívó miért pont most és miért pont azzal a problémával jelentkezik.

- Sokszor banálisnak tűnő téma, felületes beszélgetés,

az úgynevezett „fedősztori” mögött súlyos lélektani problémák húzódnak meg.

- Ebben a szolgálatban is köt minket a gyónási titok.

A beszélgetések folyamata

Ügyeleti előkészületek

- Általában elmondhatjuk minden ügyeleti szolgálat előtt, hogy az „oltártól indulunk és a végén oda is térünk vissza”. Imával, a Szentlélek segítségét kérve készülünk a beszélgetésekre.

- Biztosítsuk a zavartalan figyelem és nyugalom lehetőségét az ügyelet végéig.

- Készítsük oda a Bibliánkat, papírt, íróeszközt, ivóvizet.

- A hívások között – ha van idő – fontos a „kimosakodás”, az előző beszélgetés tanulságainak Isten elé vitele. Nagyon fontos ez, hiszen nemcsak kognitíve veszünk részt a beszélgetésekben, hanem érzelmeket raknak ránk/veszünk át, a meglátásainkat kell esetleg visszafogni... Az ő ügyét és a miénket is le kell tennünk Istenünk kezébe, hogy a következő segítséget kérő lehesse a teljes figyelmünk.

Hívásfogadás

A hívás fogadásakor célszerű röviden bejelentkezni, Például: „Halló! Ön a lelkészi segélyvonalat hívta. Hallgatom.” (Ha nem válaszolna azonnal, akkor se mondjunk ennél többet, mert akkor mi beszélünk.) Esetleg segítőtleg rákérdezhetünk: „Elmondaná, miért hívott?”

Van, akit nem kell biztatni, mert csak úgy ömlik belőle a panasz, és csak mondja és mondja... Ilyenkor időnként valamiként jelezzük, hogy ott vagyunk, és követjük azt, amit mond.

Beszélgetés közben jegyzetelhetünk. Ha megmondta a keresztnévét, jó, ha azonnal leírjuk, mert nem illik elfelejteni, és „ciki” később megkérdezni.

Ha önként megadja a keresztnévét, akkor is kérdezzük meg tőle: „Hogyan szólíthatom?”

Tegezési formát nem illik felvenni a beszélgetésben. (Némelyeknek mindegy, másokat viszont feszélyezne egy lelkész tegezni). Ez nagyrészt életkortól függ.

Lehet, hogy valakinek abban kell segíteni, hogy kijöjjen a foglalkozási szerepéből, amelybe beleragadt (halál-esetek, műtét). Kimerültség, vélt vagy valós mulasztás miatti önvád, kompetenciahatárok, a személyes felelősség kérdése mind felmerülhet.

A beszélgetés kezdeményezése a hívó szándéka alapján történik. Mi olyannak fogadjuk el őt, amilyen. Nem vagyunk felelősek az értékrendjéért, gondolkodásáért, világnézetéért és szóhasználatáért, sőt a döntéseiért sem. Mi a

beszélgetés folyamatáért vagyunk felelősek, és ez bizonyára kellő megfontoltságra sarkall minket.

Türelmesen hallgassuk végig akkor is, ha esetleg trágár szavakkal ömlik ki belőle a keserűség. Ha végképp nem tudnánk hallgatni (néha előfordul), akkor nyugodtan jelezzük neki: „Nekem ezeket a szavakat nehéz hallgatnom.” Próbáljunk uralkodni magunkon. Ne szakítsuk félbe.

Ha kifejezi, hogy ő hívó ember, akkor se gondoljuk azonnal, hogy a fogalmi körünk ettől kezdve azonos, most már félszavakból is értjük egymást...

Ha azzal kezdi, hogy ő csak imát kér, akkor is hallgassuk meg előbb, mi nyomja a lelkét.

A hívó nem várja tőlünk, hogy mondjuk meg neki a „tutit”, empatikus meghallgatást vár.

Amiben csak tudjuk, bátorítsuk.

Ha sikerül beszélgetésben maradni úgy, hogy érzelmeit, szavait tükrözve jelezzük, hogy mellette vagyunk, ha közben nem magunkra irányítottuk a figyelmet a meglátásainkkal, tanácsainkkal, akkor megértve érzi magát. Kap egy kis teret az érzelmei megélésére, a gondolatai rendezésére. Mivel mi Istentől jövünk ebbe a beszélgetésbe, és hozzá is megyünk vissza, ezért minden „jól célzott ígénél” többet jelenthet a jelenlétünk – hiszen ha esetleg ő nem is hozza be a beszélgetésbe az istenkérdést, a spirituális szálát, minket a küldönk motivál és tesz alkalmas-sá a segítségre.

A beszélgetés végére érezni fogjuk a közös imádság lehetőségét, vagy a hívó kéri azt. Legyünk érzékenyek ebben a kérdésben; ha ő nem tart még ott, akkor ne a mi ajánlközásunkat követő visszautasítással legyen vége a beszélgetésnek.

A hívás után

Menjünk vissza az oltárhoz, adjunk hálát az Úrnak, hogy velünk volt a szolgálatban.

Gondoljuk át újra, mit hallottunk és mit mondtunk.

Máskor mire kell jobban vigyáznunk?

Ha leterhelt vagy fölkavart valami, jegyezzük meg, írjuk fel, mert ezzel még kezdenünk kell valamit. Az ehhez kínált segítségünket a „Feldolgozás” részben olvashatjátok.

A delegálásról

Ha a beszélgetés során úgy érzitek, hogy a hívónak pszichológusra vagy pszichiáterre lenne szüksége, akkor ezt érzékenyen, a helyzetnek megfelelő adekvát módon lehet, sőt néha kell is jelezni a másinak. Elmondva, hogy az ő problémája a segítő beszélgetés kereteit szétfeszíti, segítséget kaphat ezektől a szakemberektől is. Ha pszichológiai segítségről beszélünk, akkor érdemes például az Antropos

központot megkeresni, ahol a kapcsolatfelvételnél pszichológus fogadja az érdeklődőket.¹

Ha betegségről van szó, és pszichiátriai ellátásra lenne szükség, akkor sürgős esetben forduljanak a területileg illetékes pszichiátriai gondozókhoz, illetve pszichiátriai osztályokhoz. A pszichiátriai osztályok ambulanciái a járványos időben szintén jellemzően zárva vannak.

Ha szuicid krízisről van szó, amelyet minden esetben komolyan kell venni, és úgy gondolod, hogy az élete egyértelműen veszélyben van – tehát elkeseredésében, dühongásában, „szótlan keménységében” öngyilkossági szándékot jelez, vagy ezzel fenyegetőzik –, és elegendő információt adott az eléréséhez, akkor a titoktartásból ki kell lépni, és a mentéséért meg kell tenni, amit lehet (rendőrség stb.). A kapcsolatban maradás a lelkisegély-szolgálat, a későbbi ismételt telefonhívások lehetősége is segítség lehet. Ugyanakkor az nem megoldás, hogy kilépsz az anonimitásodból, és „otthon fogadod”. Azért felelős vagy, amit e szolgálat keretei között mondasz neki, de az ő döntéséért nem, és a hívó szándéka – szeretne személyesen találkozni veled vagy a privát számon hívni stb. – nem kötelező érvényűek rád nézve. Légy óvatos a kívülről – a hívótól – vagy belülről – saját magadtól – érkező kísértéssel szemben, amely a keretek elhagyására készlet.

Amire már – az itt leírt módon – nem került sor, de a segítség lehetőségét mégis hordozza

A feldolgozásról, illetve kísérésről

A segítő beszélgetés szakmai protokolljához hozzátartozik a feldolgozás, kísérés is. Az együttműködő huszonkét lelkeszt három négyfős és két ötfős csoportba osztjuk. A kiscsoportok tagjai felveszik egymással a kapcsolatot valamilyen internetes konferenciaprogramon keresztül. Itt tud mindenki beszámolni a maga dilemmáiról, kérdéseiről. Itt tudjuk egymást támogatni és meghallgatni. A szakmai tanácsadó pedig a kiscsoportokat fogja össze úgy, hogy minden csoportból választ egy embert a kiscsoporttal való kapcsolattartás megvalósítására. Velük tart feldolgozó beszélgetéseket, és szükség szerint egyeztetnek a szükséges egyéni vagy csoportos szupervíziós lehetőségekről is. Emellett természetesen a tanácsadó – vagy a projektvezető és a kapcsolattartó – közvetlenül is megszólítható és elérhető számotokra telefonon és e-mailben.

A kísérés, feldolgozás kiscsoportos feldolgozására azért nem nyílt már lehetőség, mert eleinte nagyon kevés hívás jött, kollégáink arról számoltak be, hogy az ügyeleti idejükben nem kaptak hívást. Ez talán néhányukat egy pillanatra

¹ <https://antroposkozpont.hu>.

el is bizonytalaníthatta, hiszen vállalkoztak rá, elkötelezték magukat a segítség, a keretek betartása mellett, és még sincs rájuk szükség? Aztán természetesen mindig (néha a legváratlanabban) érkezett egy hívás, amely teljes koncentrációt, jelenlétet kívánt. A feldolgozást az egyéni megbeszélések, egyeztetések segítették végül. A kezdeti kevés hívás oka nyilvánvalóan az „ismeretlenség” volt; a hirtelen, néhány nap alatt elindult szolgálat mellett jó néhány krízishelyzetre, segítő beszélgetésekre szakosodott telefonos lelkiség-szolgálat működik régóta, jó reklámmal, bejáratott, ismert telefonszámokkal. A nagy testvéregházak szolgálatait pedig a társadalmi jelenlétük arányában nyilván többen igénybe vették.

Mit tudunk a tapasztalatainkból felhasználni?

Keressük együtt a projekt zárása utáni kérdéseinkre a válaszainkat. Milyen szerepünk van, lehet hasonló helyzetben egy hasonló módon szerveződő lelkigondozói közösségben? Mivel rendkívüli helyzetről van szó, előre nem lehet mérlegelni, kiszámítani a számunkra kényelmesen vállalható jelenlétet. Én nem tudom elengedni azt a meggyőződésemet, hogy – arányszámainktól függetlenül – sokan vannak, akik hasonló helyzetben szívesen veszik evangélikus szakembereink, lelkészeink segítségét, szolgálatát. Érdeemes lenne megfontolnunk a honlapunkhoz kötött, *Kihez fordulhatok?* elnevezésű szolgálatunk konkrétabb, lelki kérdésekre, krízisekre fókuszált meghirdetését, több lelkész szakember bevonásával.

A telefonos lelkigondozás eredményességét sem lehet mérni pusztán a számok értékelésével. A beszélgetésben – Isten jelenlétében – két ember vesz részt, és ez a döntő. Mindegy, hogy aznap hányan voltak előtte és még mennyien lesznek; az „itt és most”-ban történik minden, erre kell készülnünk. Evangélikus lelkészként sokunk számára megerősítő tapasztalatot jelentenek küldetésünknek azok

a pontjai, amikor Fülöpként elindítanak minket valahová, hogy a mellé a ránk bízott egy ember mellé érhesünk oda. Ez a mi örökségünk és nagy lehetőségünk is egyben.

Számomra mint szakmai tanácsadó számára fontos tapasztalattá lett – látva kollégáim visszajelzéseit –, hogy mindenki nagyon komolyan vette a feladatát, a sok átstrukturált lelkész feladat és jelenlét között tényleg külön figyelmet fordított a vállalt feladatára. Bízunk bátran egymásban, keressük az evangélium hirdetésének, az irgalmasság gyakorlásának lehetőségeit, kart karba öltve.

Köszönöm Németh Zoltán projektvezetői és Bárdossy Tamás kapcsolattartói munkáját, Krámer György támogatását és a huszonkét együttműködő lelkész és lelkigondozó szolgálatát. Az érdeklődők figyelmébe ajánlok egy olyan telefonos segélyszolgálati protokollt, amellyel érdemes megismerkedni, és a szakmai alapokat a mi spiritualitásunkkal, istenkapcsolatunkkal felvértezni.²

„Krisztus szeretete motivált minket abban, hogy ilyen módon segítsünk azokon az embertársainkon, akik a koronavírus miatt nehézségeken mentek keresztül. Sok esetben nagyon mély lelki beszélgetésekre került sor. Hálásak vagyunk Istennek, hogy a segítség eszközei lehettünk a veszélyhelyzet idején.”³

Hivatkozott művek

PAPP János 2020. *Beszámoló az ökumenikus lelki segélyvonal működéséről*. Dokumentum.

RÉVÉSZ Árpád 2020. *Szakmai irányelvek*. Dokumentum.

² https://www.kapcsoljegybol.hu/files/shares/LESZ_protokol_e-verzio_1_honlapra20191111.pdf.

³ <https://www.baptist.hu/2020/betoltotte-feladat-a-veszelyhelyzetben-mukodo-lelki-segelyvonal/>.

Fiú vagy szolga?

II. A παῖς τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése (2. rész)

■ LÁSZLÓ VIRGIL

► Missura Tibor nyugalmazott evangélikus esperes a *Lelkipásztor* 2019/2. számában megjelent tanulmányában és egy korábban magánkiadásban megjelent írásában (MISSURA 2014) amellet érvel, hogy ApCsel 3,13.26-ban és 4,27.30-ban a 19. század végétől megjelenő bibliafordítások helytelenül alkalmazzák az „Isten szolgája” fordítást a címben is szereplő görög kifejezésre. Az ő felvetéseire adott, terjedelmi okokból két részre osztott reflexióm első része a *Lelkipásztor* előző számában jelent meg (LÁSZLÓ 2020). A jelenlegi cikk ennek a folytatása, így a kettőt szerves egységben érdemes olvasni.

A krisztológiai címek kavalkádja

A messiás

Ma az emberek túlnyomó többsége egészen más elképzelésekkel rendelkezik arról, hogy mi számít messiási próféciának az Ószövetségben, mint ahogy azt a vallástörténeti kutatások eredményei kirajzolják. Éppen ezért az olyan, a prekeresztény judaizmusban eredetileg egymástól elkülönülő, később azonban a názareti Jézusra vonatkoztatott fogalmak és kategóriák határai, mint a messiás, Isten Fia, Megváltó, emberfia, Isten szolgája, a köztudatban gyakorlatilag egybeemosódnak. E jelenség Missura Tibor felfogásában is megfigyelhető.¹ Talán ennek is tulajdonítható az

a meggyőződése, miszerint „az Újszövetség korában tehát *elfelejtett* fogalom volt az Isten szenvedő szolgájának ézsaiási képe” (MISSURA 2019, 67. o.). Ezzel szemben a helyzet sokkal inkább az, hogy egyáltalán nem volt elfelejtve, hanem a prekeresztény zsidóságban Ézs 53-at soha nem is tekintették messiási próféciának. Az olyan közismert mondatok, mint „*Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk*” (Ézs 9,5) vagy „*Pedig a mi betegségeinket viselte, a mi fájdalmainkat hordozta*” (Ézs 53,4), semmilyen Krisztus előtti zsidó messiási váradalomhoz nem voltak köthetők. Messiási próféciává már az *interpretatio christiana* fényében váltak, jelesül amiatt, hogy a benne hívők a názareti Jézusra vonatkoztatták őket, akiben történetesen egyébként felismerték a messiást.

A messiás/felkent az Ószövetségben királyi figura, eljövendő uralkodó, eszkatologikus szabadító,² akinek az alakjáról többek között olyan igehelyek alapján alkothattunk fogalmat, mint 1Móz 49,8–12; 4Móz 24,17;³ Ézs 11; Jer 33,14–26. Az Ószövetségben azonban sohasem jelenik

Gyógyítónak, Mesternek, Prófétnak, Isten küldöttének, az Eljövendők nevezik stb.” (MISSURA 2014, 14–15. o.) Ezek szerint legalább a Dávid Fiát és a Tanítót mégiscsak érvényesíti az Újszövetség.

² Vannak olyan eszkatologikus üdvösségközvetítő alakok is, akik nem felkentek/messiások, például olyan próféták, mint Mózes vagy Illés. A zsidók beszélhettek úgy egy-egy szabadítóról, hogy nem utaltak rá messiásként, de magát a szabadítást is el tudták képzelni bármilyen szabadító figura nélkül is, hiszen maga Isten is megjelenik mint szabadító és király. Vö. JUEL 1992, 10. o.

³ Rabbi Akiba éppen ezt a messiási jövendölést („*csillag támad Jákóbból*”) vonatkoztatja a Kr. u. 2. századi szabadságharcosra, Simeon bar Koszibára, és nevezi őt Bar Kochbának, a Csillag fiának (VERMES 1995, 174. o.; BIRD 2009, 51–52. o. A rabbinikus források: y.Ta’an 4,5; Lam. Rab. 2,4). Egyébként egészen addig tekintik őt a Messiásnak, amíg el nem bukik. Azt, hogy nem ő volt a várt Messiás, hanem álmessiás, kortársai számára éppen a bukása jelezte. Egyébiránt Num 24,17a–b próféciáját – némi újszövetségi reminiscencia (Mt 2,2; Jel 22,16) után – a 2. század elejétől kezdve olyanok, mint például Jusztinosz Mártír (100 k. – 165), Szent Irenaeus (130 k. – 200) vagy Origenész (185 k. – 254) már egyértelműen Krisztusra vonatkoztatják.

¹ Az Isten szolgáját vitapartnerem nyilván nem vonatkoztatja Jézusra. A többivel kapcsolatban azonban erősen ellentmondásos megfogalmazásokkal találkozunk. „Az Ószövetségben rengeteg elvárás van a Messiással szemben: hadvezér, kiveri a rómaiakat, legyőzi az ellenséget, az aranykort hozza, Emberfia, Dávid Fia, Tanító, Megváltó, Szabadító stb. Ezeket mind nem érvényesíti az Újszövetség Jézusra, így az ézsaiási »Ebed Jahvét« sem.” Majd néhány sorral lejjebb: „A feltámadás tényével változik az Újszövetség szóhasználatát Jézussal kapcsolatban. Addig az evangéliumok Jézust Názáretinek, Dávid fiának, Tanítónak,

meg határozott névelővel: „a messiás”. Mindig járul hozzá valamilyen birtokos jelző: „az ő messiása”, „az Úr messiása” (BIRD 2009, 35. o.). A qumrániak egy királyi és egy papi felkentet is vártak, de egyikre sem utalnak úgy, hogy „a messiás” (JUEL 1992, 11. o.).

A hozzátvetőlegesen Krisztus korabeli zsidó messiási váradalmakról részletes képet kapunk a Jézus születésénél néhány évtizeddel korábban lejegyzett pszeudoepigráf Salamón zsoltárai közül a 17-ből és 18-ból.⁴ Ezek nyomán egy legfőképpen bírói és katonai vezetői funkciókat betöltő dávidi messiáskirály alakja rajzolódik ki, aki többek között megtisztítja Jeruzsálemet a pogányoktól, és összegyűjti a diaszpórában szétszóródott zsidó népet.

Az Újszövetségben is megjelenik a messiásnak az Ószövetség által meghatározott kontúrokkal rendelkező képze-⁵te, aki az intertestamentális zsidó irodalomban különösen is hangsúlyozott Dávid házából származó várva várt király.⁶ Ugyanakkor a feltámadott Jézus Lukácsnál (Lk 24,46–47) kijelenti, hogy a Krisztusnak/messiásnak szenvednie kellett az Írások szerint.⁷ Pál pedig azt állítja (1Kor 15,3), hogy a Krisztusnak/messiásnak meg kellett halnia a bűneinkért az Írások szerint. Ez a megközelítés viszont már nóvum a messiás alakjának az ószövetségi értelmezéséhez képest. Ahogy Donald Juel frappánsan megfogalmazza: „Senki sem várta, hogy a messiás szenvedni fog a bűnökért. Senki sem várta a messiástól, hogy feltámadjon a halálból, mert eleve nem várták, hogy meghal.” (JUEL 1992, 13. o.)

Ugyanígy nem ismerünk semmilyen prekeresztény zsidó utalást a „szenvedő messiásra”.⁸ Vermes Géza szerint a szenvedő messiás gondolata egyértelműen az Apostolok cselekedetei krisztológiájának friss eleme (ApCsel 3,17–18), amelyet így önmagában korábbi bibliai szöveg nem támaszt

alá (VERMES 1995, 195. o.). Vagy, ahogy Joel B. Green sok más kommentáráróval együtt látja: az ószövetségi írásokból levezetett szenvedő messiás gondolata oximoron, hermeneutikai innováció (GREEN 1997, 848–849. o.).

Adott tehát a kérdés, hogy milyen megfontolások formálták a kora keresztény írásértelmezést, amelyek alapján az Újszövetségben már egy ilyen messiáskép rajzolódik ki.

A szenvedő szolga

Missura Tibor helyesen észrevételezi, hogy Lukács kettős művében hiányoznak a konkrét idézetek révén való explicit azonosítások a deuteró-észaiási szenvedő szolgálával.⁹ Ugyanakkor éppen Lukácsnál rengeteg észaiási motívumot, referenciát találunk Jézus szenvedésének az Isten tervébe illeszkedő szükségességére vonatkozóan. Valójában Lukács nem attól tartózkodik, hogy Isten szolgájának nevezze Jézust, hanem attól, hogy – bár számos esetben Ézs 53 alapján értelmezi Jézus szenvedését és halálát mint Isten üdvrendi tervébe illeszkedő jelenséget – a szolga szenvedését egyfajta engesztelő áldozati szótérológia fényében láttassa. Szemben a Zsidókhoz írt levéllel, a páli, jánosi, péteri korpuszokkal, az egész lukácsi kettős műből hiányzik az ilyen típusú megváltásértelmezés a szövegkritikai szempontból problémás és vitatott Lk 22,19–20-at, valamint ApCsel 20,28-at leszámítva (ZYL 2002, 534. o.). Lukács tehát az említett kivétel(ek)kel teljesen ignorálja Krisztus keresztre feszítésének helyettes áldozati engesztelő halálként való értelmezését. Ez gyakorlatilag az ApCsel összes beszédére is igaz, még Páléira is, leszámítva az egyetlen fenti milétoszi esetet.

Vitapartnerem tehát bizonyos értelemben jól érzelikli, hogy valami finoman szólva sem egyértelmű az ószövetségi „Isten szolgája”-gondolatkör újszövetségi alkalmazása körül.¹⁰ Ez utóbbi problémát azonban – még ha nyilván egymással bizonyos mértékben összefüggenek is – érdemes némileg különválasztanunk az ApCsel 3 és 4 által felvetett fordítási kérdésektől. Míg a fordítás ügyében ugyanis nem nagyon vívnak késhegyre menő vitákat, addig az Ebed Jahve-dalok krisztológiai relevanciájának mértékét illetően jóval polarizáltabb a modern újszövetség-kutatás.

A skála egyik végén azok találhatók, akik szerint az Újszövetség krisztológiájának kiemelkedően fontos eleme a deuteró-észaiási Isten szolgája tradíció, még akkor is, ha explicit utalás erre viszonylag kevésszer történik.¹¹ Többek kö-

⁴ Ezeket részletesen elemzi SZABÓ 2011, 1–13. o.

⁵ Eklatáns példája ennek Zakariás énekének eme részlete (Lk 1,69–75): „Erős szabadítót támasztott nekünk szolgájának, Dávidnak házából, amint kijelentette azt szent prófétái által örök időktől fogva, hogy megszabadítson ellenségeinktől, és mindazok kezéből, akik gyűlölnek minket; hogy irtalmasan cselekedjék atyáinkkal, és megemlékezzék szent szövetségéről, arról az esküről, amellyel megesküdött atyánknak, Ábrahámnak; és megadja nekünk, hogy ellenségeink kezéből megszabadulva, félelem nélkül szolgáljunk neki, szentségben és igazságban éljünk életünk minden napján.”

⁶ A zsidó intertestamentális messiási váradalmakkal kapcsolatban lásd részletesen VERMES 1995, 170–182. o.

⁷ A lukácsi kettős műben összesen öt olyan igehelyről van tudomásunk, ahol három momentum: Jézus messiás volta, a messiás szenvedésének szükségessége, és hogy mindez az Írások szerint történt, egyaránt megtalálható: Lk 24,26–27.46; ApCsel 3,18; 17,2–3; 26,22–23.

⁸ Joachim JEREMIAS úgy vélte, hogy az első és a negyedik Ebed Jahve-éneket messiási összefüggésben is értelmezték (1954, 699. o.). Ezt azonban a szakirodalom gyakorlatilag egységesen elveti. Részletes cáfolatát lásd például Sydney H. T. Page-nek az intertestamentális deuterokanonikus és pszeudepigráf irodalmat, a qumráni iratokat, az Ószövetség korai görög és szír fordításait, a targumokat és a rabbinikus forrásanyagot végigilemező kiváló tanulmányában (PAGE 1985, 481–497. o.).

⁹ Bár azért az a kijelentés erős és nyilvánvaló túlzás, hogy az Újszövetségben nem találunk Ézs 53-ra utalást. Vö. MISSURA 2014, 12. o.

¹⁰ Az ő sajátos megoldása erre az, hogy tagadja magának az újszövetségi alkalmazásnak a tényét.

¹¹ A Missura Tibor által vitatott négy ApCsel-beli igehely természetesen általuk nagyon is ide sorolódik.

zött olyanok képviselik ezt a táborot, mint Joachim JEREMIAS (1954, 676–713. o.) vagy az az Oscar CULLMANN, aki az Ebed Jahve-gondolatot egyenesen az újszövetségi krisztológia centrumának tekinti (1990, 50. o.). A skála másik végletét a cambridge-i professzor asszony, Morna HOOKER neve fémjelzi, aki 1959-es monográfiájában részletesen elemzi a szolgálókat valós állítólagos utalásokat. Ennek nyomán kimutatja, hogy a legtöbb ezzel kapcsolatos érv milyen nagy mértékben függ a szenvedő szolgának a prekeresztény zsidóságban elfoglalt státuszáról alkotott előfeltevésektől.

Mindhárom szerző a múlt század '50-es éveiben fogalmazta meg ma már talán némileg eltúlzottnak tekinthető és sokak által kritizált nézeteit. A „középmezőny” olyan tudósok megközelítései alapján írható le, mint például a neves svájci Lukács-kutató, François Bovon. Szerinte a παῖς Θεοῦ nem önálló krisztológiai cím Lukácsnál, hanem a szolga tulajdonságai mintegy „rávésődnek” olyan gyakran használt titulusokra, mint a messiás vagy az Úr (BOVON 2006, 207. o.). Nem az tehát a szentíró célja, hogy bizonyítsa, hogy Jézus – aki a messiás/Krisztus – egyenlő a szolgálóval, hanem felhasználja a szolga alakját annak bemutatására, hogy Jézus a messiás. Azt, hogy a messiásnak szenvednie kell, éppen az ézsaiási szolgatextusokkal való párhuzamok, idézetek vagy utalások révén éri el a Lukács-evangélium és az Apostolok cselekedetei szerzője.

A kapcsolópont

Témánk szempontjából érdemes odafigyelnünk a deuteró-ézsaiási Ebed Jahve-énekekkel kapcsolatban a következőkre. Maguknak az énekeknek az izolálása és Ézsaiás könyvéből, azaz kontextusukból kiszakított önálló, egységes egészként való kezelése jellegzetesen modern tudományos gyakorlat eredménye. Mint ilyen, teljesen távol állt az ókori zsidó és keresztény olvasóktól (CADBURY 1966, 369–370. o.). A Jézus korabeli zsidó és a korai keresztény írásolvasat ehhez képest rendkívül atomisztikusnak mondható. Számukra nincsenek elkülönült és egységes Ebed Jahve-dalok. Számos utalás történik egy-egy ezekbe sorolható igeversre vagy annak egy töredékére, motívumára, anélkül, hogy azok tágabb kontextusára figyelemmel lennének. Így logikusan következik, hogy az Ebed Jahve-énekeknek valamiféle „standard” zsidó értelmezése sem létezett (JUEL 1992, 125. o.).

Hogyan fonódik tehát össze a messiás alakja és az ézsaiási Ebed Jahve-dalok verseiben oly gazdag muníciót találó szenvedés/szenvedő alak képze az őskeresztény, itt most jelesül a lukácsi krisztológiai reflexióban? A megoldás kulcsa valószínűleg két ószövetségi igeversben rejlik (uo. 131. o.). Az egyik Zak 3,8, ahol az Úr ígéretet tesz Jósua főpápnak arra, hogy elhozza majd a Sarjadéket, avagy Károli-val szólva: a Csemetét. Ebben az igeversben úgy nevezi meg

őt, mint a szolgáját: עֲבָדִי / τὸν δοῦλόν μου. A másik locus Zsolt 89,39–40, ahol a dávidi dinasztia bukása kapcsán ez hangzik el: „Mégis eltaszítottad fölkenetted (חֲשִׁיךְ / χριστός), megvetted, és megharagudtál rá. Felbontottad a szolgálóddal (עַבְדִּי / δοῦλος) kötött szövetséget, porig aláztad koronáját.” E két igeversnek az őskeresztény részről való messianisztikus értelmezése és a názáreti Jézusra vonatkoztatása, ahol is a Sarjadék szolgaként, illetve a Felkent egyszerre szolgaként és szenvedőként jelenik meg, nyújthatott alapot az ézsaiási textusok szolgáló- és szenvedésmotívumának a messiásként felismert Jézus halálának és feltámadásának ténybeli tükrében újragondolt messiáskonceptióba való integrálásához.¹²

Alternatív hangsúlyok

Dávid alakja a zsoltárokból mint a felkent, szenvedő igaz

ApCsel 4,25–26-ban Péter imádsága egyértelműen a 2. zsoltár első két versét idézi, amelyben arról értesülünk, hogy a föld királyai megegyeztek az Úr és az ő felkentje ellen. A felkent a zsoltárban egyértelműen a dávidi királyt jelöli. Ráadásul a 25. versben Dávid maga expressis verbis az Úr παῖς-aként, azaz szolgaként jelenik meg. Az tehát meglehetősen egyértelmű, hogy a 27. versben szintén παῖς-ként és felkentként megjelölt Jézus ezen megnevezései itt egyértelműen az ószövetségi királyi, illetve messiáskirályi ideológia nyelvezetének kontextusában bukkannak fel.¹³

Van azonban olyan nézet is, amely szerint nem egyszerűen ApCsel 4,25–27 vagy tágabb értelemben ApCsel 3–4 esetében érdemes a dávidi zsoltárokat háttérként feltételeznünk, hanem például a Lk 24,26.46 által felvetett, az Írások által megjövendölt szenvedő messiás problémája megoldásának is itt rejtezik a kulcsa (DOBLE 2006, 271. o.). Például Joshua Jipp tézise szerint nem Ézs 53-at, illetve az ézsaiási Ebed Jahve-hagyományt veszi alapul az őskeresztény teológiai reflexió, hanem a zsoltárokból elénk táruló üldözött, nyomorúságokat szenvedő igaz, az Úr felkentje, Dávid ki-

¹² Hasonló logika mentén való írásmagyarázatnak lehetünk tanúi Pál részéről Gal 3,6–14-ben. Itt nem kevesebb mint hat egymástól független, ám egymással újabb és újabb szóbeli egyezéseket mutató ószövetségi idézetet fűz láncba a Genezisből, a Deuteronomiumból és Habakuk könyvéből. A rabbinikus irodalomból is ismert technika, a *gzerá sává* szerint ugyanis „két szentírási helyet akkor szabad összekötni egymással, és így új kijelentést alkotni, ha egy vagy több közös szó van bennük” (WICK 2007, 47. o.).

¹³ JUEL 1992, 131. o. Ugyanakkor például Darrel Bock szerint a szó használata itt nem kötődik semmilyen specifikusan konkrét ószövetségi igehelyhez, hanem liturgikus használatot tükröz, amelynek háttérben már az ézsaiási és a dávidi tényezők bizonyos értelemben összeolvadnak (BOCK 1987, 207. o.).

rály alakját (lásd részletesen JIPP 2010, 255–274. o.). Dávid gyakran jelenik meg úgy, mint aki igaz, mégis királyként szenved (Zsolt 7,4; 69,4; 109,3). Az ellenfelei körülfogják őt, gúnyolják és gyötrik (Zsolt 22; 69; 89). Gyakran a kétségbeesés határáig sodródik, és azon tűnődik, hogy vajon Isten elhagyta-e őt, és átadta-e a halálnak és a Seolnak (Zsolt 33,14–18; 38,5–8; 69,16–20). Mégis minden szenvedése ellenére Dávid hű marad, és reménykedik Istenben. Jipp szerint e zsoltárok nyomán a hangsúly nem azon van, hogy Dávid a szenvedő igaz paradigmatis példája, hanem legalább annyira azon, hogy ő az igaz szenvedő király (JIPP 2010, 259. o.). Ami most témánk szempontjából ugyanakkor lényeges, hogy ApCsel 3 és 4 vonatkozásában ez nem változtat semmit azon, hogy a παῖς fordítása ezen az értelmezési háttérben is ugyanúgy ’szolga’, s nem pedig ’fiú/gyermek’. A szenvedő Dávid király ugyanis számos esetben jelenik meg a zsoltárokból is szolgaként előttünk: Zsolt 69,18-ban παῖς-ként; illetve Zsolt 19,12; 78,70; 89,4; 109,28; 132,10 vonatkozásában δοῦλος-ként. De ismételtén utalhatunk Lk 1,69-re vagy ApCsel 4,25-re is, ahol Dávid az Úr szolgájaként áll előttünk, amit az Újszövetségen, sőt a lukácsi kettős művön belül egyértelműen a παῖς szóval fejeznek ki a szentírók.

Tehát bár Jipp felfogása részben egy irányba mutat Missura Tiboréval abban, hogy alapvetően nem az ézsaiási háttérrel tételezi az újszövetségi krisztológia παῖς- és szenvedőmessiás-recepciója forrását, azonban az általa javasolt zsoltárokbeli ószövetségi háttér ugyancsak a „szolga”-értelmezés irányába mutat.

Jézus tanítványai mint „a szolga”

Egy további érdekes javaslattal állt elő vonatkozó monográfiájában Holly Beers. Álláspontja szerint Lukács mind Jézus, mind a tanítványok ábrázolásában kifejezetten az Ézs 40–66-ban megfogalmazódó új exodus kivitelezője, a szolga alakjára épít (BEERS 2015, 1. o.). Az Apostolok cselekedeteiben Jézus a tanítványokon keresztül folytatja a tevékenységét és a tanítását, akik Mesterük nyomában járnak. Nemcsak Jézussal kapcsolatban találunk ugyanis utalásokat az ézsaiási szolgálataira.¹⁴ ApCsel 13,47-ben Pál és Barnabás kifejezetten idézik és önmagukra, a saját missziói tevékenységükre vonatkoztatják Ézs 49,6-ot. A szó szerinti idézet túlmenően a tanítványok vonatkozásában felmerülő és a szolgatémára vonatkozó egyértelmű utalások, áthallások igen számosak.¹⁵ Beers szerint

¹⁴ Pl. Lk 4,18–19 idézi Ézs 61,1–2-t; Lk 22,37 idézi Ézs 53,12-t; ApCsel 8,32–33 idézi Ézs 53,7–8-at.

¹⁵ Ézs 42,1 => Lk 3,22; Ézs 49,7 => Lk 9,35; Ézs 42,1; 49,2 => Lk 23,35; Ézs 53,11 => Lk 23,47 és ApCsel 3,14; 7,52; 10,22; 22,14; Ézs 42,6; 49,6; 61,1 => Lk 24,47–48; Ézs 42,1; 43,10; 49,6; 61,1 => ApCsel 1,8; Ézs 52,13; 53,6.12 => ApCsel 3,13; Ézs 42,1–4,7; 49,1,5–7; 52,15; 53,6.8.10–11 => ApCsel 9,15–16; Ézs 42,1,6–7; 44,8; 49,4,6; 50,6–8; 53,3; 61,1 => ApCsel 26,16–18.

tehát Lukács azt próbálja demonstrálni, hogy Jézus teljes mértékben beteljesíti az ézsaiási szolga szerepét, azonban maguk a tanítványok is megtestesítik ezt különböző módokon (uo. 176. o.).

A Pálra vonatkozó érv

Missura Tibor szerint Pálnál sehol sincs szó arról, hogy Jézus Isten szolgája lenne (MISSURA 2014, 10. o.; 2019, 68. o.). A szerző szerint Fil 2,7-et sem lehet így érteni, bár azzal adós marad, hogy miért nem. Pedig nem csak annyiról van szó, hogy Jézus a „megváltás szolgálatát vállalta” (MISSURA 2014, 6. o.). A μορφῇ δουλοῦ λαβών alanya ugyanis nem a „megváltás” mint olyan, hanem az ötödik vers Krisztus Jézusa, aki a hatodikban ἐν μορφῇ θεοῦ volt. Egyértelműen ő maga vált valamilyen tekintetben rabszolgává. Az más kérdés, hogy ez mit jelent pontosan. Eme, a kenózist értelmező kis participiumi mellékmondat interpretálásának ugyanis hatféle markáns exegetikai csapásiránya létezik, amelyek egymástól eltérő módon közelítik meg ennek a „rabszolgaságnak” a tartalmi vonatkozásait. De talán nem meglepő, hogy ezek közül az egyik – amelyet például a más összefüggésben a vitapartnerem által kétségkívül kritizált (MISSURA 2014, 9–10. o.) Joachim Jeremias neve fémjelez – éppen az Ebed Jahve-dalok és az Isten szolgája gondolat hatása mellett érvel (O'BRIEN 1991, 218–224. o.).

Érdekes módon Páltól azonban nem áll távol Krisztust *expressis verbis* szolgának titulálni más vonatkozásban sem. Ha Jézus Krisztust mint Isten Fiát dehonesztáló lenne Isten szolgájának is nevezni, akkor mihez kezdjünk Róm 15,8-cal? „Mert azt mondom, hogy Krisztus a zsidóság szolgájává lett Isten igazságáért, hogy megerősítse az atyáknak adott ígéreteket...” Itt egyébként az a διακονος szó áll, amelynek Missura Tibor szerint Ézs 42,1 LXX-ben szerepelnie kellene a παῖς helyett, amennyiben a fordítók „szolgát” akartak volna kifejezni (MISSURA 2014, 27. o.).

Az az érv, hogy Pálnál nem jelenik meg a „Jézus, az Isten szolgája” felfogás (MISSURA 2019, 68. o.), önmagában véve nem perdöntő. Például miközben a szinoptikus evangéliumokban Jézus mindvégig konzekvensen és szinte kizárólag az Emberfiaként nevezi meg önmagát, de még sokszor Jánosnál is, ez a „krisztológiai felségcím” a teljes újszövetségi levélirodalomból hiányzik. Másfelől a fenti kijelentés, ha formailag igaz is, tartalmi értelemben erősen vitatható.¹⁶

¹⁶ Például Ézs 53 újszövetségi s benne páli hatástörténete tekintetében lásd KARASSZON István összefoglaló jellegű elemző tanulmányát (2002, 223–232. o.).

Konklúzió

Amikor azt feltételezzük, hogy a $\pi\alpha\iota\varsigma$ azért nem jelenthet ApCsel 3–4-ben Jézus vonatkozásában szolgát, mert máshol ő Isten fiaként szerepel, akkor két olyan biblikus metaforát állítunk szembe egymással, amelyek egyébként csakis az emberi gondolkodásmóddal és nyelvi eszközökkel megragadható bizonyos – részben eltérő, részben pedig hasonló – aspektusok kifejezésére képesek Isten és Krisztus minden emberi értelmet meghaladó kapcsolatának misztériumjellegét illetően.¹⁷ Mindebből, illetve a jelen kétrészes tanulmányban kifejtettekből az következik, hogy nem feltétlenül lehet abszolutizálni a bibliai fogalmak értelmét,¹⁸ célszerű mindig kontextusukban és intertextuális kapcsolódásaik feltérképezésével megvizsgálni az egyes igehelyeket, ahol azok előfordulnak.¹⁹

A nyilvánvalóan jelentős és lényeges különbségeken túl mi tehát az a közös pont, amely mind a fiúnak az apához, mind a szolgának az Urához való viszonyában egyaránt hangsúlyos? Ennek a közös pontnak a megkeresése annál is inkább indokolt, mivel a témánk szempontjából nem elhanyagolható kortörténeti momentum, hogy az ókori Mediterráneumban egész másként fogták fel egymáshoz képest az apa–gyermek és az apa–szolga viszonyokat, mint ahogyan ezt a mai modern nyugati társadalmi berendezkedés által formált olvasói szemléletmódunk feltételezné. Egy családfőnek (*pater familias*) általában véve egészen komoly jogosítványai voltak a hatalma (*patria potestas*) alá tartozók személye felett, legyen az családtag vagy szolga.²⁰ Ez a nagyon komoly családfői hatalom, illetve a szolga és a gyermek en-

¹⁷ „...a kereszténység alaptételei is metaforákra mennek vissza. Ha Atyáról, Fiúról vagy Szentlélekről beszélünk, lényegében egy-egy metaforikus fogalommal próbáljuk megragadni az istenség valóságát, hiszen az Atya nem apa, a Fiú nem fiú, és a Szentlélek nem lélek.” (SZIGETI 2001, 268. o.).

¹⁸ Arra is van példa, hogy a Szentírás olykor egészen ellentétes módon, pozitív és negatív töltettel alkalmazza ugyanazt a fogalmat, mint ahogy azt például a kovász (Mt 13,33 <-> Mt 16,6) vagy az Esthajnalcsillag (Ézs 14,12 <-> 1Pt 1,19; Jel 2,28; 22,16) esetében láthatjuk.

¹⁹ Arra is van példánk, hogy a szolgaság és a fiúság kifejezetten ellentétbe kerülnek, méghozzá éppen krisztológiai vonatkozásban. Amikor a Zsidókhoz írt levél szerzője Krisztus feljebbvalóságát ecseteli Mózesrel szemben, akkor így fogalmaz: „Ő ugyanis Mózesnél nagyobb dicsőségre volt méltó, mint ahogyan a háznál nagyobb méltósága van a ház építőjének. Mert minden háznak van építője, aki pedig mindent felépített, Isten az. Mózes is hű volt ugyan az ő egész házában mint szolga, bizonyosságul annak, amit hirdetnie kellett, Krisztus azonban mint Fiú hű a maga házához. Az ő háza mi vagyunk, ha a bizalmat és a reménység dicsekedését mindvégig szilárdan megtartjuk.” (Zsid 3,3–6) Értelemszerűen ebben a kontextusban teljesen helyénvaló a szembeállítás. Azonban hiba lenne kizárólag ennek tükrében értelmezni ApCsel 3–4-et az ézsaiási vagy zsolotárókbeli vonatkozások figyelmen kívül hagyásával.

²⁰ A római jogban például ebbe beletartozott elvben a gyermek megölésének a joga is, a *ius vitae necisque*. A császárkorban a gyermek „indokolatlan” megölését már büntették. Vö. FÖLDI–HAMZA 1996, 239–240. o. Formális betiltására azonban csak Kr. u. 365-ben kerül majd sor Valentinianus és Valens császárok rendelete nyomán. Vö. CURRAN 2018, 17. o.

nek való alávetettsége tükröződik még az Újszövetség lapjain is, például Gal 3,1-ben, ahol így ír az apostol: „Azt mondom pedig, hogy ameddig az örökös kiskorú, addig semmiben sem különbözik a szolgától, jóllehet ura mindennek.” A közös pont tehát az Atyának/Úrnak való engedelmisség. Ahogyan Jézus Jn 4,34-ben mondja: „Az én eledelem az, hogy teljesítsem annak akarátát, aki elküldött engem, és bevégezzem az ő munkáját.” Vagy ahogy Mt 7,21-ben olvashatjuk: „Nem mindenki megy be a mennyek országába, aki ezt mondja nekem: Uram, Uram, hanem csak az, aki cselekszi az én mennyei Atyám akarátát.” De gondolhatunk az Úrtól tanult imádságra is: „jőjjön el a te országod”, ahol az „ország” Isten királyi uralmának, uralkodásának (*nomen actionis*) megvalósulása, a „legyen meg a te akaratod” pedig nem más, mint egy ugyanarra vonatkozó költői párhuzam (POWELL 1998, 51. o.). Ez az Isten iránti engedelmisség az, ami egyaránt tükröződik a szolga és a fiú alakjában egyaránt: „Azért tehát ti is, ha teljesítettétek mindazt, amit parancsoltak nektek, mondjátok ezt: Haszontalan szolgák vagyunk, azt tettük, ami kötelességünk volt.” (Lk 17,10) Éppen ezért lehet az Ószövetségben még Círus, a perzsa uralkodó is Isten szolgája, mert végrehajtja az ő akarátát (Ézs 44,28; 45,1). Jézus Krisztus pedig Fiúként és/vagy szolgaként ugyanígy véghez viszi az isteni üdvtervet, azáltal, hogy „megalázta magát, és engedelmes volt mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,8).

Leszögezhetjük tehát, hogy az ézsaiási Ebed Jahve-dalok és a zsolotárókbeli szenvedő igaz felkent Dávid alakja természetesen nyújthattak jó alapot a Krisztus-eseményre való ősz- és kora keresztény teológiai reflexió számára. „A kereszténység nem az Írások értelmének megfejtésére adott tudományos javaslatként kezdődött, hanem válaszként egy bizonyos személyre, a názareti Jézusra fókuszálódó események vonatkozásában. A válasz megfogalmazása egy nyelvet igényelt, és Jézus követőinek a nyelvezete a Bibliáé, azaz az Ószövetségé volt, mégpedig úgy, ahogy azt az első századi zsidó körökben olvasták és értelmezték. Ha meg akarjuk érteni azt a nyelvet, amelyet az első századi hívők használtak arra, hogy Jézusról beszéljenek, valamilyen fogalmunk kell legyen arról, hogy ők hogyan olvasták a Bibliájukat.” (JUEL 1992, 14–15. o.)

Bibliográfia

- BEERS, Holly 2015. *The Followers of Jesus as the ‘Servant’. Luke’s Model from Isaiah for the Disciples in Luke–Acts*. Bloomsbury – T & T Clark, London.
- BIRD, Michael F. 2009. *Are You the One Who Is to Come? The Historical Jesus and the Messianic Question*. Baker Academic, Grand Rapids.
- BOCK, Darrell L. 1987. *Proclamation from Prophecy and Pattern. Lucan Old Testament Christology*. JSOT Press, Sheffield. (Journal for the Study of the New Testament. Supplement Series 12.)

- BOVON, François 2006. *Luke the Theologian. Fifty-Five Years of Research (1950–2005)*. 2., jav. kiad. Baylor University Press, Waco.
- CADBURY, Henry J. 1966. The Titles of Jesus in Acts. In: F. J. Foakes-Jackson – Kirsopp Lake (szerk.): *The Beginnings of Christianity*. 1. rész. *The Acts of the Apostles*. 5. köt. *Additional Notes*. Baker Book House, Grand Rapids. 354–375. o.
- CULLMANN, Oscar 1990. *Az Újszövetség krisztológiája*. A Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.
- CURRAN, John 2018. Ius vitae necisque. The Politics of Killing Children. *Journal of Ancient History*, 6. évf. 1. sz. 111–135. o.
- DOBLE, Peter 2006. Luke 24.26, 44 – Songs of God’s Servant: David and His Psalms in Luke–Acts. *Journal for the Study of the New Testament*, 28. évf. 3. sz. 267–283. o.
- FÖLDI András – HAMZA Gábor 1996. *A római jog története és intézményei*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996.
- GREEN, Joel B. 1997. *The Gospel of Luke*. Eerdmans, Grand Rapids. (NICNT.)
- HOOKE, Morna D. 1959. *Jesus and the Servant. The Influence of the Servant Concept of Deutero-Isaiah in the New Testament*. SPCK, London.
- JEREMIAS, Joachim 1954. παῖς Θεοῦ. In: Gerhard Kittel – Gerhard Friedrich (szerk.): *Theological Dictionary of the New Testament*. 5. köt. Kohlhammer Verlag, Stuttgart. 676–713. o.
- JIPP, Joshua 2010. Luke’s Scriptural Suffering Messiah. A Search for Precedent, a Search for Identity. *Catholic Biblical Quarterly*, 72. évf. 2. sz. 255–274. o.
- JUEL, Donald 1992. *Messianic Exegesis. Christological Interpretation of the Old Testament in Early Christianity*. Fortress Press, Philadelphia.
- KARASSZON István 2002. Ézs 53 az őskereszténységben. In: uő: *Az Ószövetség fényei*. Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest. 223–232. o.
- LÁSZLÓ Virgil 2020. Fiú vagy szolga? Α παῖς τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezhetőségének a kérdése. I. *Lelkipásztor*, 95. évf. 8–9. sz. 302–310. o.
- MISSURA Tibor 2014. Ó παῖς? *Fiúgyermek vagy szolga*. ApCsel 3,13 és 26, valamint 4,27 és 30 kérdése. Magánkiadás, Budapest.
- MISSURA Tibor 2019. Négy téves fordítás a Bibliában. ApCsel 3,13.26; 4,27.30. *Lelkipásztor*, 94. évf. 2. sz. 66–68. o.
- O’BRIEN, Peter 1991. *The Epistle to the Philippians. A Commentary on the Greek Text*. Eerdmans – Paternoster Press, Grand Rapids – Cambridge. (The New International Greek Text Commentary.)
- PAGE, Sydney H. T. 1985. The Suffering Servant between the Testaments. *New Testament Studies*, 31. évf. 4. sz. 481–497. o.
- POWELL, Mark Allan 1998. *Fortress Introduction to the Gospels*. Fortress Press, Minneapolis.
- SZABÓ Xavér OFM 2011. A messiás alakja és feladatai Salamon zsoltáraiban. *Sapientiana*, 4. évf. 1. sz. 1–13. o.
- SZIGETI Jenő 2001. A bibliai parabolák grammatikája. In: Kemény Gábor (szerk.): *A metafora grammatikája és stilisztikája*. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 268–272. o.
- VERMES Géza 1995. *A zsidó Jézus*. Osiris Kiadó, Budapest.
- WICK, Peter 2007. *Pál. A kereszténység tanítója*. Kálvin Kiadó, Budapest.
- ZYL, Hermie C. van 2002. The Soteriological Meaning of Jesus’ Death in Luke-Acts. A Survey of Possibilities. *Verbum et Ecclesia*, 23. évf. 2. sz. 533–557. o.

Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap (bibliavasárnap)

► Mal 2,5–6

Igehirdetési előkészítő

Fenyegetésbe burkolt hívás

A vasárnap jellege

A bibliavasárnapot eredetileg az egyházi esztendő bármely vasárnapján meg lehetett ünnepelni, persze csak ha nem ütközött jelentős ünneppel. Ugyanakkor idővel kialakult az a szokás, hogy a reformáció ünnepét megelőző vasárnapon ünnepeljük. A liturgikus szín megegyezik az egyházi év adott szakaszának színével. Az ünnep Isten kinyilatkoztatásának legfontosabb, legtisztább formájára, vagyis az igei kinyilatkoztatásra irányítja a figyelmünket. Rámutat, hogy Isten teremtő, megváltó és megszentelő igéje élő és ható, s a testté lett Igét, Jézust Krisztust állítja a középpontba (HAFENSCHER 2010, 397. o.). A bibliavasárnap kidomborítja a lutheri reformáció legfontosabb írásmagyarázati elvét: *was Christum treibet*. Ez azt jelenti, hogy a teljes Szentírás Jézus Krisztusról tesz tanúbizonyságot, s a teljes Szentírás magára Jézus Krisztusra mutat.

Amit a textusról tudni kell

Malakiás próféta személyéről keveset tudunk, neve héberül azt jelenti, 'küldöttem, hírnököm', és könyvének kívül nem ismerünk róla egyéb adatot. A kezdősor beszédesen jellemzi a könyv tartalmát: „Fenyegető jövődölés”. Mala-

kiás szót emel a korábban mutatkozó bűnök ellen, mint a házasságkötés idegenekkel, amely a vallási felhígulás miatt jelentett problémát, ostromozza a válást, a vallási élet és egyben az áldozatbemutatás formálissá és felületessé válását vagy éppen a tized befizetésének az elhanyagolását. Mindebből kirajzolódik, hogy Malakiás próféta Ezdrás és Nehémiás kortársa lehetett, s így az 5. század végén élt (PECSUK 2004, 406. o.).

Ez az időszak különleges periódus Izrael történetében. A zsidóság jelentős része hazatért a babiloni fogságból, komoly áldozatok árán újjáépítették a nagytemplomot, amely 515-re készült el (DÉR–HORVÁTH 1969, 145. o.), és a város kőfalait. Júda perzsa tartomány volt, s helytartóját a perzsa király nevezte ki, emiatt önálló politikai vezetésről szó sem lehetett. Emellett a zsidóság az erősödő diaszpórahelyzet miatt egyre intenzívebb kapcsolatba került más népekkel a Földközi-tenger mentén, akik közül sokan integrálódtak a zsidó vallásba (PECSUK 2004, 406–407. o.). A könyvet a héber kánon három fejezetre bontja, míg az Septuaginta és a Vulgata négyre. Az újabb fordítások legtöbbje a héber kánont követi, míg a Károli- és a Káldi-féle fordítás a négyes felosztást. A könyv tematikájának felosztásában a harmadik egységnek a következő címet adhatnánk: *Az istentelen istentiszteletéről* (1,6–2,10; PECSUK 2004, 407. o.). Ezen belül is két tematikai egységet fedezhetünk fel, egyrészt a próféta szót emel a hazug áldozatok ellen, másrészt közli Isten feddő beszédét a hamis papok ellen, akik hűtlenek lettek a Lévível kötött szövetséghez. Textusunk ebbe a második egységbe ágyazódik bele, amelyben az Úr Lévit példaként állítja a szolgálatot helytelenül végző papok elé. Lévi méltó volt ahhoz a szövetséghez, amelyet az Úr kötött vele, hiszen méltóképpen tisztelte, félté az Urat, és igaz tanítás származott ajkáról, olyan tanítás, amely sokakat megtérített a bűnből.

A perikópa megértése

Az ünnep evangéliumi szent igéje Jn 20,30–31, amelynek valódi summája a 31. versben található: „*Ezek pedig azért írtattak meg, hogy higgyétek: Jézus a Krisztus, az Isten Fia, és e hitben életetek legyen az ő nevében.*” Az ünnep epistolai szentigéje pedig hagyományosan az ApCsel 8,26–40-ben olvasható. Ez a gyönyörű és igen tanulságos történet Fülöp apostol és az etióp kincstárnok találkozásáról írja le, aki a hazafelé vezető úton Ézsaiás próféta könyvének azt a részét olvasta, amely Isten szolgájának szenvedését írja le. A kulcsmozzanat pedig az, hogy Fülöp, jól ismervén az igazságot, az Írásnak ebből a helyéből kiindulva hirdette Jézust a kincstárnoknak, aki hitre ébredt, és megkeresztelkedett. Ehhez pedig szépen illeszkedik textusunk. Malakiás próféta könyve hangvételével, elhelyezkedésével különleges helyet foglal el, mert összegzi az Ószövetség keserű tanulságait, és előrevetíti az Úr Jézus Krisztus eljövetelét. A textus kapcsán is ki kell hangsúlyoznunk a *was Christum treibet* igazságát. A szövegkörnyezetből kiderül, hogy a szakasz Lévire és a vele való szövetségre utal, mégis tudjuk, hogy a valódi főpap maga Jézus Krisztus.

Igehirdetési vázlat

Malakiás próféta könyve tematikáját és elhelyezkedését tekintve is igen különleges. Hangvételét illetően rendkívül tömör és intenzív. Ha végigolvastuk, és újra megnézzük az 1. fejezet 1. versében található fejlécet, máris értjük azt a gazdag tartalmat, amelyet a „Fenyegető jövődölés” takar.

Malakiás próféta személyéről nagyon keveset tudunk, könyvén kívül nem rendelkezünk információval róla. Könyvének hangvétele intenzív, és a tematikájából következtethetünk a korára. Az Úr Malakiás prófétán keresztül ostromozza a hamis istentiszteletet, mert az csupán formálissá vált; ostromozza az áldozatbemutatót, mert a papok hibátlan állatok helyett vak, sánta és béma állatokat helyeznek az Úr oltárára. Ostromozza a vegyes házasságokat, mert azok eredménye az Izrael Istenétől való elfordulás, ostromozza a válást és a hűtlenséget, ostromozza a templomi tized elmulasztását, ostromozza a nép keményszívűségét.

Nagyon különleges az, ahogy Isten az Izrael iránti szeretetét hangsúlyozza, mert mindezt úgy teszi, hogy ostromozza Edómot, az Ézsautól származó népet. Edómot azért gyűlölte meg Isten, mert erőszakos és istentelen néppé vált. Izraelt viszont szereti, de nem azért, mert ők olyannyira ragaszkodnak az Úrhoz. Azért szereti, mert Isten szeretni akarja Izraelt, kiválasztotta magának (uo. 409. o.).

Malakiás próféta könyve különleges helyet foglal el a Szentírásban, mert egyfelől mintegy összegzi az Ószövet-

ség eseményeit, tanulságait, csalódásait, fájdalmait. Szinte élénk tárul újra a bírák, próféták és királyok kora, amikor Izrael hol az Úr közelében jár, hol távol tőle, és mindig elesik, megbotlik, megtántorodik, pedig az Úr hívja őket a szövetségébe. A próféta fájdalmasan megjegyzi: „*Hiszen egy atyánk van mindnyájunknak, egy Isten teremtett bennünket! Miért vagyunk hát hűtlenek egymáshoz, meggyalázva az atyáinkkal kötött szövetséget?*” (Mal 2,10) Szinte halljuk a próféta szájából: Olyan hatalmas és páratlan volt a lehetőség, miért nem ismerte fel a nép (uo. 411. o.)?! Látjuk, érezzük, hogy Malakiás próféta könyvének nyers és tömör szövegében benne feszül az egész Ószövetség. Az Úr nemcsak a felületes istentisztelet ellen emel szót, hanem a papi hivatás rossz gyakorlása ellen is, és velük szemben Lévit állítja példaként, aki a hamis papokkal ellentétben valóban félté és tisztelte az Urat, ajka dicsőítette őt, és helyesen töltötte be szolgálatát.

Erre még mindig mondhatnánk, hogy ez mind szép és érdekes, de mit tudunk vele kezdeni mi, mai keresztények? Nos, ahogy már említettem, Malakiás próféta könyve igen egyedi helyet foglal el, mert nemcsak összegzi a múltat és a tanulságait, hanem eszkatologikus távlatokra is rámutat, s így hidat képez az Ó- és Újszövetség között. A könyv 3. fejezete előrevetíti az Úr követének és utána magának az Úrnak az eljövetelét. Mi az Úr követe eljövetelének a célja? „*Én majd elküldöm követemet, aki egyengeti előttem az utat.*” (Mal 3,1) Ő tehát az, aki egyengeti az Úr előtt az utat, és felkészít, emlékeztet az Úr napjának eljövetelére, amelyen megvalósul majd az ítélet. A 3. fejezet végén az Úr megfogalmazza, hogy mi Illés eljövetelének célja: „*Az atyák szívét a gyermekekhez téríti, a gyermekek szívét az atyákhoz, hogy pusztulással ne sújtsam a földet, amikor eljövök.*” (Mal 3,24a) Olyan eszkatologikus kijelentések ezek, amelyek egyrészt Keresztelő János és Jézus Krisztus eljövetelével teljeseznek be, mert valóban Keresztelő volt az, aki egyengette Krisztus előtt az utat, erre maga az Úr Jézus is rámutat, másrészt pedig tovább mutatnak a végső ítélet felé (uo. 408–409. o.).

Látjuk tehát, hogy gyönyörűen illeszkedik ez a textus a bibliavasárnap központi mondanivalójához, hiszen a Lévi-re mint igaz és hű papra való utalás tovább mutat, tovább kell hogy mutasson arra, aki az egyetlen igaz főpap: Jézus Krisztusra. Azonban látjuk jól, hogy nemcsak a textus, hanem maga Malakiás próféta könyve is remekül illeszkedik bibliavasárnap mondanivalójához, mert összefoglalja az Ószövetséget, és előremutat Jézus Krisztusra és vele, általa az örök távlatokra. A két lekción és a textus segítségével kirajzolódik előttünk egy ív, egy alapelv, amely oly fontos és elengedhetetlen, mint az emberi test számára a víz. Kirajzolódik a *was Christum treibet* reformátori alapelve, amely újra és újra, hűségesen felhívja a figyelmünket rá, hogy a teljes Biblia Jézus Krisztusra mutat, és egyedül Jézus Krisztusban nyer teljes értelmet.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

ApCsel 8,26–40; Jn 20,30–31

Énekek

EÉ 255; 273; 280; 282; 283; 284; 286

A liturgiához

Heidelbergi és berlini ösztöndíjaim alatt többször átéltem, hogy az istentisztelet elején a lelkész vagy lelkészek, lektorok és egyéb szolgálatvégzők bevonulnak, és közben a kezükben tartják a bevonuláshoz használt feszületet és a Szentírást, s ez utóbbit aztán elhelyezik az oltáron. Ezt a szép mozzanatot nem csak bibliavasárnap alkalmazhatjuk, s ha élünk vele, ne mulasszuk el nyilvánvalóvá tenni, a prédikációban elmagyarázni, hogy mi nem magát a Bibliát imádjuk, nem kell, hogy „papirospánk” legyen! Mi azt imádjuk, akire a teljes Szentírás rámutat, akiről a teljes Szentírás tanúskodik, aki az Úr Jézus Krisztus.

Illusztráció

VERS

Reményik Sándor: *A fordító*

Alkotni könnyebb: a szellem szabad,
A képzelet csaponghat szerteszét,
Belekaphat a felhők üstökébe,
Felszánthatja a tenger fenekét,
Virágmaggal eget-földet bevethet,
Törvénné teheti a játszi kedvet,
Zászlóvá a szeszélyt, mely lengve lázad,
S vakmerőn méri Istenhez magát...
Az alkotás jaj, kísértetbe is visz.
A fordítás, a fordítás – alázat.
Fordítani annyit tesz, mint meghajolni,
Fordítani annyit tesz, mint kötve lenni,
Valaki mást, nagyobbbat átkarolva
Félig őt vinni, félig vele menni.

Az, kinek szellemét ma körülálljuk,
A Legnagyobbak fordítója volt,
A Kijelentés ős-betűire
Alázatos nagy gonddal ráhajolt.
Látom: előtte türelem-szövétnek,
Körül a munka nehéz árnyai:
Az Igének keres magyar igéket.

Látom, hogy küzd: az érdes szittya nyelv
Megcsendíti-e Isten szép szavát?
És látom: győz, érdes beszédinek
Szálló századok adnak patinát.
Ó, be nagyon kötve van Jézusához,
Félig ő viszi, félig Jézus őt.
Mígnem Vizsolyban végül megpihennek,
Együtt érve el egy honi tetőt.
Amíg mennek, a kemény fordítónak
Tán verejtéke, tán vére is hull,
De türelmén és alázatán által
Az örök Isten beszél – magyarul.

Pierre Emmanuel: *Cibus Viatorum* (részlet)

Mellénk került Emmausz felé
Menet az út felén
Hol Kleofás meg én
Lehajtott fejfel lépegettünk
S nem volt még fölnézni se kedvünk
Ahogy hozzánk csatlakozott

Mit beszéltek oly szomorún
Egyedül csak te nem tudod
Hogy Krisztus keresztre jutott
Három nap földben volt a teste
De most már nincsen ott

Ó ti balgatók
Szívetek mily konok
Izajás nem megmondta-e
Mennyit kell elszenvednie
Hogy dicsőségébe bemenjen

Hallva mit mond nekünk
Repesett a szívünk
Előttünk próféták repültek...
(Ford. Rónay György)

Felhasznált irodalom

- DÉR Katalin – HORVÁTH Pál 1969. *Bibliaismeret*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
- HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika – A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben*. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke – Luther Kiadó, Budapest.
- PECSUK Ottó (szerk.) 2004. *Bibliaismereti kézikönyv*. Kálvin Kiadó, Budapest.

Reformáció ünnepe

► Jer 23,23–30

Igehirdetési előkészítő

Élő szövetség

A vasárnap jellege

„A tél felé forduló november, az egyházi év vége felé tartva ismét speciális ünnepeket és megemlékezéseket tűz napirendjére a liturgia: az istentiszteleti élet a tekintetünket az ítélet – örök élet távlatába irányítja. [...] Ezek között az »őszüi ünnepek« között helyezkedik el október 31. Október 31. a protestantizmus számára szerte a világon a reformáció emlékünnepe. Ma a protestantizmusban az egyházi év része, mégis, valami egészen más... Reformáció ünnepe számunkra nem Luther-ünnep, nem egy esemény emléknappja, hanem Krisztus-ünnep, amelyben különösen hangsúlyt kap Krisztus egyházának ügye. (Erre utal a nap liturgikus színe is, a piros). Ünnepe ez az egész protestantizmus számára – a református ág és a neoprotestáns közösségek számára is. Mégis evangélikus a háttere és a kiindulása ennek az emlék-ünnepnek. [...] 1517. október 31. – Luther 95 tételének közzététele. Nem tudjuk pontosan – legendák terjengenek erről –, hogyan is zajlott a tételek kiszövegezése. Egyháztörténetek vitatkoznak arról, hogy tényleg így történt-e. A kutatók ma egyre inkább arra hajlanak, hogy a tételek ilyen módon való közzététele valóban megtörtént, amikor Luther – elsősorban a búcsúcédulák árusítása miatt felháborodva – az egyház tanításának igazi lényegére, középpontjára akarta felhívni a figyelmet.” (HAFENSCHER 2010, 389. o.)

A textus felé

Jeremiás tevékenysége Júda végnapjait kíséri végig. Ő kemény próféta, határozott, jelentőségteljes személyiség, olyan ember, aki mindent képes volt feladni – a templom és az ország függetlenségét is –, hogy népe rátaláljon a helyes ösvényre. Jeremiás túl tudott látni a templomon, a kiválasztottságon – és ez azért is nagyon fontos, mert erre egyetlen kortársa sem volt képes. Nem értették meg őt, üldözték, hazaárulónak, nemzetellenesnek titulálták. Jeremiás arra próbálta sarkallni a népet, hogy térjenek vissza a forráshoz, a valódi értékhez, és ne ragadjanak le a külsőségeknél. Úgy tapasztalta, hogy a szövetség alapvető alkotóeleme, az engedelmisség hiányzik a hitéletből, és minden eszközt megragadott, hogy ez megváltozzon (TOKICS 2008, 293. o.). A próféta üzenete az volt, hogy a babiloni hadsereg be fog törni az országba – Isten jóváhagyásával –, és az Egyiptomhoz hasonló hatalmakkal kötött szövetség nem segíthet, mint

ahogyan a képmutató vallásosság sem. A nép egyetlen esélye, ha megújítja az élő Istennel kötött szövetségét.

Textusunk Jeremiás próféta könyvének első részében található (1–25. fejezet), amelyben fontos szerepet kap a hamis próféták ellen folytatott harc és küzdelem. Ez a rész különböző időben és helyen elmondott igehirdetéseket tartalmaz, amelyek a közös tartalom miatt kerültek egymás mellé a szerkesztői munka során. Ebben a részben találhatók azok a próféciák, amelyeket feltételezhetően a Báruknak diktált őstekercs is tartalmazott. Jeremiás meglátta azt, hogy Isten minden népnek a teremtmője, így Ura is. A próféta egy idegen nép királyában (Nabukadneccar) is felismeri „Isten szolgáját”, aki az akaratát teljesíti. A jeremiási igehirdetésre figyelő egyház látókörének a világ végső határáig kell kitágulnia. Így kell felismernie a rá bízott szolgálat lehetőségeit.

A perikópa megértése

Igénk első néhány versében Isten mindenhatóságát, mindenhol jelenvalóságát hangsúlyozó mondatokat olvashatunk, amelyek szembehelyezkednek azzal az elképzeléssel, hogy Isten elől el lehet rejtőzni ebben a világban, hiszen ő messze van, mennyei trónján ül. Számunkra a távolság meghatározó tényező, ha cselekvésre vagy valaminek a megfigyelésére kerül sor, viszont Isten esetében ezzel nem kell számolni. Számára a sötétség és világosság, közelség és távolság azonos. Nem gátolják a megfigyelésben, cselekvésben (Zsolt 139,1–16). Így Istennek tudomása van a hamis prófétákról is. Azokról, akik a saját álmaikat, a saját gondolataikat hirdetik. Azt mondják, amit a nép, az uralkodó hallani akar, de így csak félrevezetik az embereket, és saját maguk ítéletét készítik elő. Hiszen Isten, a szívek vizsgálója tisztában van a szándékukkal, és tisztában van csalárdságukkal és hazug tetteikkel egyaránt. A legnagyobb veszélyt viszont az jelenti, hogy a hamis próféták azzal, hogy kedvükre hirdetik a saját „jövendöléseiket”, azt érik el, hogy az emberek eltávolodjanak az igaz vallástól, és hitetlenné váljanak.

Jeremiás üzenetében arra hívja fel a figyelmet, hogy öntsenek tiszta vizet a pohárba: ami csupán álom, azt nevezzék annak, viszont ha valakihez Isten igéje szól, az nem tarthatja meg magának. Így válik majd egyértelművé, hogy mi valóban Isten üzenete, és mi nem az. Olyan könnyen megkülönböztethető lesz, mint a szalma és a búza. Isten igéjét a próféta a tűzhez hasonlítja. A tűznek pedig a különböző anyagokra különböző hatása van: az agyagot megkeményíti, a viaszt megolvasztja, felemészti a szennyet, a szemetet, és megtisztítja az aranyat. A kérdés az, hogy az ighallgató megtapasztalja-e, hogy Isten igéje valóban olyan, mint a tűz. A kevély ember szíve olyan, mint a kő. És ha Isten tüzes igéje nem hat rá, akkor később sziklazúzó pörölyként fogja darabokra zúzni. Amíg a hamis próféták békét hirdetnek, addig Isten háborút hirdet ellenük. A vád pedig nem más, mint rab-

lás: az igaz próféták kifejezéseit használva a saját akarataikat hirdették, így megfosztották a hallgatóságot Isten igéjétől.¹

Igehirdetési vázlat

1. Az utóbbi hónapok sokat hangoztatott kifejezése a „social distancing”, vagyis a szociális távolságtartás, amelynek mértékét hazánkban 1,5 méterben határozták meg. Az viszont talán már kevésbé ismert, hogy a körülöttünk lévő tér használata sokat elárul rólunk. A személyek között betartott távolság emberi felhasználása a kultúra egyik jellegzetes megnyilvánulási formája. Edward T. Hall amerikai antropológus szerint testünket négy távolsági zóna veszi körül. „Az *intim távolság* a testfelületünkkel kezdődik, és nagyjából 50 centiméteres övezetet jelent. Ebbe csak legközelebbi hozzátartozóinkat engedjük be szívesen. A következő, 50 centimétertől 1,2 méterig terjedő *személyes távolság* a barátokkal, jó ismerősökkel való beszélgetés zónája. Amikor idegenekkel tárgyalunk vagy hivatalos, üzleti ügyet intézünk, úgy érezzük jól magunkat, ha partnerünk a *társas zónában*, azaz 1,2 méternél messzebb, de 3,6 méternél közelebb helyezkedik el tőlünk. 3,6 méternél kezdődik a *nyilvános távolság* – itt már bárki tartózkodhat anélkül, hogy zavarna bennünket. Ezek a számok azonban nem általános érvényűek, csupán az észak-amerikai átlagot jelölik. A személyes tér igénye a különböző kultúrákban eltérő: az észak-európaiak és az angolok nagyobb távolságot tartanak, mint az amerikaiak, viszont a dél-európaiak és főként az arabok jóval kisebb személyes térrel is megelégszenek. A kultúrák közötti efféle apró eltérések komoly félreértésekhez vezethetnek. Gyakran említett példa, hogy ha egy arab és egy svéd diplomata beszélgetni kezd, akkor észrevétlenül „körbetáncolják” a termet: az arab közelít beszélgetőpartneréhez, hogy elérje a számára kellemes távolságot, a svéd viszont folyamatosan hátrál, mert zavarja, hogy a másik belépett személyes zónájába.” (MANNHARDT 2014)

2. Vajon Istent mennyire engedem közel magamhoz? Csak hagyom, hogy „táncoljon” körülöttem? Jó távolról szemlélem, és ahogyan közelebb lép hozzám, hátrálni kezdek? Esetleg bizalmatlanul távolságot tartok, idegenként tekintek rá? Vagy pedig, mint egy jó barátot, családtagot, közel engedem magamhoz, és hagyom, hogy megérintsen? Számunkra a távolság megszabja, hogy mit tehetünk meg, hogy mit láthatunk, hogy miről szerezhetünk ismereteket. A távolság hatással van ránk: van, hogy korlátoz, de van, hogy megvéd. Istent viszont nem befolyásolja. Sohasem táncolhatunk olyan messze tőle, hogy eltűnjünk a szeme elől, és hogy ne tudjon utánunk nyúlni a végzetes botlás előtt.

3. És mi a helyzet Isten igéjével? Az igével, amely egyházunk egyik legnagyobb kincse, és amiért többen még a halált is vállalták? Az igével, amelyért olyan sokan olyan sokat

küzdöttek? Az igével, amit én most az anyanyelvemen olvashatok? Mit jelent nekem? Kincs-e a számomra? Hatnak-e rám a szavai, vagy visszapattannak köszívemről? „Az *Ige testté lett, közöttünk lakott, és láttuk az ő dicsőségét*” (Jn 1,14a) – olvassuk János prólógusában, és így egyértelművé is válik, hogy az élő Ige nem más, mint Jézus Krisztus. Ha Isten igéjét elutasítom, őt magát utasítom el, ha viszont közel engedem magamhoz, megtapasztalhatom, hogy az ige valóban tűz: ha elgyengülnék, megerősít (kiégeti az agyagot). Viszont ha azt gondolnám, hogy nekem kell egyedül erősnek és keménynek lennem, a világ terhet hordoznom, megmutatja, hogy mellette lehetek gyenge (megolvasztja a viaszt). Rámutat arra, hogy mi az, amit magam mögött kell hagynom (felemészti a szennyet, szemetet), és megtisztít minden vétkeimtől (megtisztítja az aranyat).

4. Miután találkoztam Isten igéjével, mit teszek vele? A kedvemre formálom magamban, és a saját szám íze szerint értelmezem, vagy még ha fáj is – mint egy seb kitisztítása –, engedem, hogy hasson az életemben? Megtartom magamnak, vagy továbbadom, hogy mások is épüljenek általa? Ha engem nézve akarnának a keresztényekről, Krisztusról képet kapni az emberek, mit látnának? Felderengene bennem Krisztus képe? Vagy mint a hamis próféták, elfeledtetném az emberekkel, hogy milyen is Istenünk valójában?

5. Jeremiás harcolt az igaz hitért. Isten ügyéért. Az evangéliumért. Mindent feladott érte. Így tett Luther Márton is. És te, kedves testvér, mit teszel? És vajon mit teszek én mint igehirdető? Nincs más út, csak az egy Istennel való élő szövetség. Nincs más út, csak az Isten útja.

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Mt 5,1–12; Róm 10,3–11

Énekek

EÉ 254/256, 258

Imádság

„Élő örökségünkért
hitünk gazdagságáért
szavadért, amely soha nem hallgat el
áldott légy
Szentlélek Isten

Az emlékezésben ne hagyj megrekednünk
légy most közöttünk újjáteremtő hatalmaddal
söpörj végig rajtunk lélekszeleddel
törd szét a vallásosság vitrinében őrzött relikviáinkat
felszín és hasznavehetetlen bölcsességeinket
és rázz fel önhietségünk kényelméből
világot rendítő Evangéliumoddal
Ma, amikor újra téged áldunk

¹ <https://www.biblegateway.com/resources/matthew-henry/Jer.23.9-Jer.23.32>. (Megtekintés: 2020. augusztus 18.)

élő örökségünkért, hitünk gazdagságáért
szavadért, amely soha nem hallgat el
formálj, alakíts, újíts meg bennünket
Szentlélek Isten”
(Varga Gyöngyi)

Illusztráció

VERS

Reményik Sándor: *Istenarc*

Egy istenarc van eltemetve bennem,
Tán lét-előtti létem emlék-képe!
Fölibe ezer réteg tornyosul,
De érzem ezer rétegen alul,
Csak nem tudom, mikép került a mélybe.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
Néha magamban látom, néha másban.
Néha állok, mint fosztott ág, szegényen,
Ha rossz órámban eltűnik egészen
Alter-egóm az örök vándorlásban.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
A rárakódott világ-szenny alatt.
A rámrakódott világ-szenny alól,
Kihűlt csillagok hamuja alól
Akarom kibányászni magamat.

Egy istenarc van eltemetve bennem,
S most ásót, kapát, csákányt ragadok,
Testvéreim, jertek, segítsetek,
Egy kapavágást ti is tegyetek,
Mert az az arc igazán én vagyok.

Egy istenarc van eltemetve bennem:
Antik szobor, tiszta, nyugodt erő.
Nem nyugszom, amíg nem hívom elő.
S bár világ-szennye rakódott reája,
Nem nyugszom, amíg nem lesz reneszánsza.

ZENE

Szörényi Levente – Bródy János: *István, a király* (musical)
– *Oly távol vagy tőlem*

Felhasznált és ajánlott irodalom

HAFENSCHER Károly 2010. *Liturgika. A keresztény istentisztelet protestáns megközelítésben, ökumenikus szellemben.* Luther Kiadó – Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Egyházzene Tanszéke, Budapest.

KÜRTI László 1998. Jeremiás könyvének magyarázata. In: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata.* 2. köt. Kálvin Kiadó, Budapest.

MANNHARDT András 2014. Magánbuborékok. A személyes tér. *Mindennapi Pszichológia*, <https://mipszi.hu/cikk/140709-magánbuborekok>. (Megtekintés: 2020. augusztus 18.)

TOKICS Imre 2008. Jeremiás próféta könyve. In: Pecsuk Ottó (szerk.): *Bibliaismereti kézikönyv.* Kálvin Kiadó, Budapest. 272–295. o.

VARGA Gyöngyi 2019. *Élők földje.* Luther Kiadó, Budapest.

■ SZENTE-RÉTH KATALIN

Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap

► Mik 7,7–9

Igehirdetési előkészítő

Élő reménységben járva

A vasárnap jellege

A Szentháromság ünnepe utáni 21. vasárnap témája a Pröhle-féle *Agenda* szerint: „a hit harcában”. Ezt témát a *Liturgikus könyv* kibővítve határozza meg: „Járjunk elhivatásunkhoz méltóan – a hit harcában!” A Szentháromság ünnepe utáni 21. vasárnap idén november 1-jére, mindenszentek ünnepére esik, ami jelentősen befolyásolhatja az istentiszteleten részt vevő gyülekezet összetételét, különösen azoknál a helyeken, ahol a templom a temető szomszédságában található. Mivel ilyenkor mindenki igyekszik eljutni a temetőbe, hogy elhunyt szeretteiről megemlékezzen, ezért az istentiszteletre érkezők vélhetően ezeknek a gondolatoknak a körforgásában ülnek majd le a templompadokba. Ez már előre meghatározhatja számunkra is, hogy milyen kontextusban készülünk az igehirdetésre.

Amit a textusról tudni kell

Mikeás próféta nevének jelentése: Kicsoda olyan, mint Jahve? A Kr. e. 8. században prófétált Jótám, Áház és Ezékiás uralkodása alatt. Ézsaiáshoz hasonlóan arról jövendölt, hogy az asszírok el fogják pusztítani az északi országot, a babiloniak pedig legyőzik a déli országot.

Mikeás könyvében három fő üzenet található (1–2,13; 3–5; 6–7), amelyek mindegyike arra buzdítja az embereket, hogy hallják meg, mit mond az Úr a nemzetnek.

Mikeás rámutat, hogy a nép hűtlen volt az Istenhez, és a vele kötött szövetséget nem tartotta meg, ezért éri a büntetés. De Isten ítéletében is a törődés mutatkozik meg, így ki-

emelkedő szerepet játszik a próféta üzenetében a jövő felőli reménység. Mikeás kiemelt hangsúlyt fektet a helyreállítás gondolatára, ez tükröződik a kijelölt igeszakaszunkban is.

A hetedik fejezet tartalmilag két szakaszra tagolható. Előzményként szükséges látnunk, amint a 7,1–6 versekben a próféta népe állapotát írja le, amiatt panaszkodik: „*Kivesztek az országból a hívek, nincs becsületes ember.*” (7,2) Ehhez a panasszal és keserűséggel teli szakaszhoz közvetlenül kapcsolódik perikópánk, tartalmilag ellentmondva annak: „*De én az Úrra nézek, várom az én szabadításom Istenét; meghallgat engem az én Istenem!*” (7,7; Károli-ford.) Textusunk első szava, a „de” már az elején ráirányítja figyelmünket erre a fordulatra. Ugyanis Mikeás másként gondolkodik, mint a nép, más irányba tekint: az Úr felé. Egyes szám első személyben szólal meg a próféta, ezzel hangot ad annak, hogy ő a nemzet képviselőjeként reménységgel tekint a jövő felé. Biztos benne, hogy Isten fordítani fog Izrael szomorú helyzetén, bár még nem láthatóak az erre utaló jelek. A helyzet ugyan sötét, de z Úr lesz a nép világossága, és kimentí őket a kétségbeeső körülmények közül.

A perikópa megértése

A וַיִּשְׁמַע ige fejezi ki textusunkban a szabadítást. Az ige hirdetés felépítésében elengedhetetlen szempont, hogy a „szabadítás” kifejezés héber megfelelője számunkra Jézus nevére mutat.

A héber nyelvben több szóval is kifejezhető a reménység. Textusunkban a יָחַד szerepel, amely elsősorban a várakozást jelenti. A revideált új fordítás nagyon jól visszaadja azt a teológiai végkicsengést, hogy Isten népének reménysége a várakozásban rejlik.

A „vétkeztem” kifejezés is egyes szám első személyben szerepel a perikópában, ez közvetlen utalás arra, hogy maga a próféta is közösséget vállal a nép bűneivel. De a bűnökért járó büntetés is része annak a folyamatnak, hogy világosságra viszi népét az Úr. Ez pedig az elesettség meglátásában és a bűnvallásban kezdődhet el.

Az Ószövetségben fontos kiindulási alap Isten igazsága, amely főként a prófétáknál és a zsoltároknál jelenik meg. Az ószövetségi ember gondolkodása szerint Isten igazsága a cselekvésben mutatkozik meg. Ez a cselekvés azonban nem pusztán az igazságszolgáltatás, hanem gyakran üdvös beavatkozás az embereknek, a népnek, a világnak az életébe. Az Ószövetség ezt az isteni tettet nevezi szabadításnak. Mikeás szavaiból is tetten érhető az igazság (צֶדֶק) és a (יִשׁוּעַ) szabadítás párhuzama.

Igehirdetési vázlat

Ami a szemünk előtt van

Mit látunk a világból? Hogyan tájékozódunk egy olyan világban, amelyben talán egyre nehezebb eligazodni? A kisgyermek a szülő példáját látva és azt utánozva ismeri meg az őt körülvevő világot. Szüksége van rá, hogy a szeme előtt

legyen egy követendő minta, akitől megtanulhatja mindazt, ami fontos számára. Kezdetben ez a megismerés az utánzásban történik, majd szépen lassan elkezd felfedezni a saját akaratát, egyre több lépést tesz az önállósulás felé. De később is lesz előtte példa, akire felnéz.

Az emberek – főként fiatalabb korban – szeretnek példaképeket állítani maguk elé. Megvan bennük a vágy, hogy legyen valaki, akihez hasonlóak lehetnek, akikre feltekinthetnek. A világ ma is tele van példaképekkel: találunk közöttük valós személyeket és fiktív hősöket egyaránt. Az ilyen példaképektől és hősöktől nemcsak az egyes ember remél valami pluszt az életében, hanem maga a világ is.

A példaképek kiválasztásában megmutatkozik az, hogy mire vágyik valaki. Ugyanis ha valaki példaképet állít maga elé, az mindig valamilyen értékrend szerint történik. A filmbeli hősök is legtöbbször az emberi vágyakozást testesítik meg, jellemzően a békesség, az igazság és a szabadság ideáit. Ezek példáján jól megfigyelhető, hogy a látható valóságban mindig kirajzolódik valamilyen módon az emberi reménység.

Ami csak a hit számára látható

A próféták szavaiból pedig ehhez hasonlóan kirajzolódik Jézus Krisztus alakja. Mikeás üzenetében is ott van a vágy a szabadításra, az isteni igazságszolgáltatására. A prófétán keresztül reménységet kapunk arra nézve, hogy az Úr meghallgatja az embert, és arra is, hogy életét a világosságra vezeti. Amikor egy sötét szobában vagyunk, akkor egy idő után hozzászokik a szemünk a sötétséghez, aminek eredménye, hogy a legminimálisabb világosságot is észre vesszük. Már egy kis világosságban is kirajzolódnak a minket körülvevő tárgyak. Isten az ő világosságát adja számunkra Jézus Krisztusban. Az újrakezdést, a tisztánlátást és az élő reménységet.

Jézus Krisztus megszabadított minket a bűntől, a haláltól és az ördög hatalmából. Ez a megváltás, amit már elvégzett értünk. Igazságot szolgáltatott számunkra, ami Mikeás prófétának csupán reménysége volt. Ami számára a reménység, az számunkra már valóság.

Jézust ugyanúgy foglalkoztatja a jelenünk és a jövőnk is, mint a múltunk. Az ő terve abban áll, hogy megbékítsen bennünket magával, megszabadítson bűneinkből, és helyreállítsa a kapcsolatunkat Istennel és embertársainkkal. Ő erről tett számunkra bizonyosságot a keresztfán. Jézus keresztféjének a jelentősége és az abban kapott reménység végigvonul az Ószövetségen is olyan ígéretként, emberi vágyként, amely a beteljesülésre vár. A történelemben ez egyszer és mindenkorra megtörtént, de vajon a mi életünkben is valósággá vált-e?

Ami megtart a reménységben

Mi tehát a mi reménységünk, amellyel az Úrra tekintünk? Krisztusban bízva bátran hihetünk abban, hogy ő e földi élet után örök életet ad. Az új élet, amelyben itt, e földön vele járhatunk, az örök élet első felvonása. Az ő ígéretei továbbmutatnak a földi valóságon, halálunkban is reménységünk van őbenne.

Amikor véget ér a földi életünk, akkor sírunkra kereszt kerül: Krisztus halál feletti győzelmének a jelképe. A kereszt arra szólít minket, hogy tekintetünket a győzedelmes Krisztusra, a feláldozott Úrra emeljük, hozzá vigyük bűneinket, gyengeségeinket. Élő reménységre vagyunk elhívva – ez hitünk lényege.

Mit jelent számunkra a Jézusban kapott reménység? Nemcsak jó példára van szükségünk, hanem a Megváltóra, Jézus Krisztusra. A példa ugyan megerősítheti elhatározásunkat, magasabb ideált állíthat elénk, de nem rendezheti a múltunkat, nem adhat megnyugvást lelkiismeretünknek, és nem vezethet bennünket vissza Istenhez. A próféta hitvallása ma hozzánk szól: mi hogyan tudjuk az Úrtól kapott, szemmel nem látható reménységet képviselni a világban?

További javaslatok az istentisztelethez

Lekciók

Jn 4,46b–54; Ef 6,10–18

Énekek

EÉ 438, 451

Illusztráció

GONDOLAT

„Én vagyok a közepe annak a világnak, amelyet látok. Látóhatárom szélét az határozza meg, ahol állok. A jó neveltetés enyhíti egocentrikusságomat azáltal, hogy növeli az érdeklődési körömet. De ez csupán olyan, mintha felmennék egy kilátótoronyba, ami a látókörömet valóban növeli, ettől függetlenül még mindig én maradok a középpontban, és mindent magamhoz viszonyítok.”

William Temple (1881–1944) angol anglikán érsek

VERS

Babits Mihály: *Jónás könyve* (Második rész – részletek)

„És könyörge Jónás az ő Urának
a halból, mondván: »Kiáltok Tehozzád,
hallj meg, Isten! Mélységből a magasság
felé kiáltok, káromlok, könyörgök,
a koporsónak torkából üvöltök. [...]

Mindazonáltal szemeim vak odva
nem szűnik nézni te szent templomodra.
Sóvár tekintetem nyilát kilöttem
s a feketeség meghasadt előttem.
Éber figyelmem erős lett a hitben:
akárhogy elrejtőzöl, látlak, Isten!

Rejtezttem én is elüled, hiába!
Utánam jöttél tenger viharába.
Engedetlen szolgádat meggyötörted,
magányos gőgöm szarvait letörted.
De mennél csúfabb mélybe hull le szolgád,
annál világosabb előtte orcád. [...]»

Felhasznált és ajánlott irodalom

BARTA Tibor (szerk.) 1993. *Keresztyén bibliai lexikon*. Kálvin Kiadó, Budapest.

BLAISING, Craig A. 1999. *Mikeás*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest. (A Biblia ismerete kommentársorozat 5.)

MACDONALD, William 1999. *Mikeás*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
SIMUNDSON, Daniel J. 1996. Micah. In: Leander A. Keck: *The Twelve Prophets*. Abingdon Press, London. (The New Interpreters Bible Commentary 7.)

■ ROSENBERGER TAMÁS

Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző (ítélet-) vasárnap

► Jel 14,12–13

Igehirdetési előkészítő

Az (it)élet reménysége

A vasárnap jellege

Az egyházi esztendő utolsó három vasárnapjának külön eszkatologikus mondanivalója van, amelyek közül az első vasárnaphoz érkezünk: az ítélet vasárnapjához. Jánossy arról ír, hogy ez a vasárnap „az utolsó idők ördögi pusztításairól szól, figyelmeztetve, hogy Krisztus egyházára szörnyű gyötrelmek és próbatétel vár, de az Úr megmenti övéit, csak tartsunk ki” (JÁNOSY 2008, 63. o.). Az ünnep evangéliuma (Mt 24,15–31) ezt az ítéletben megjelenő reménységet is hangsúlyozza számunkra a 22. verssel. Mert bár pusztulást jelentenek az utolsó idők, „de a választottakért megrövidülnek azok a napok”. Ítélet vasárnapja tehát megmutatja Isten jogos büntetését a bűnös világon, benne a bűnös emberen. De még a büntetésben is ott van mentő szeretete, amely nem a jog alapján, hanem a kegyelem döntéseként lehet reménységünk.

Amit a textusról tudni kell

A 12. vers felütése: ὡςδε akkor kapja meg teljes értelmét, ha az előző részeket is hozzáértjük a 14. fejezet 6. versétől. VARGA Zsigmond szótárában azt írja, hogy „ezen a ponton, ilyen hely-

zetben, ilyen körülmények között” (1992, 1028. o.) van értelme a szentek állhatatosságának. Akkor, amikor mindazok, akik imádják a fenevadat és az ő képmását, felvéve bélyegét a homlokukra, megítatnak az Isten haragjának borából. A szentek állhatatossága pedig az Isten törvényének megtartását és a Jézusba vetett hithez való hűséget jelenti (KISS 1990, 464. o. alapján).

A 13. versben szereplő ΚΟΠΟΣ különféle erő kifejtést is jelenthet (VARGA 1992, 550. o.), amely fáradsághoz vezet. Vagyis az Istennek megfelelő, neki tetsző élet, amelyben a hívő megtartja törvényeit, fizikailag is megerőltető a fenevad hatalma alatt élő világban. Ezt a megerőltetést, fáradságot pihenhetik ki Istennél (KISS 1990, 464. o.), ettől a fáradságtól nyugodhatnak meg mindazok, akik hűségesek a Jézusba vetett hithez. A Jézus iránti hűség tehát nem csupán szavakban, hanem konkrét cselekedetekben, tettekben is megjelenő fogalom mindaddig, amíg ebben a földi világban élünk. De ἀπ’ ἄρτι, azaz mostantól fogva boldogságot hoz az Isten törvényének való engedelmesség és a Jézusba vetett hithez való hűség, bár a fenevaddal való szembenállás fáradságot, megerőltetést jelent, kifejezett küzdelmet. Kereszténységünk tehát permanensen cselekvő életet kell, hogy jelentsen a mindennapokban egészen az ítélet napjáig.

Az igehirdetés felé

Olvasva a Szentírást, felmerülhet esetleg a kérdés: ha tudhatjuk, hogy mi lesz a vég – márpedig az Írások mindig erről tesznek bizonyosságot –, akkor miért csatlakoznak olyan sokan a fenevadhoz? Számomra éppen a vírushelyzet mutatja meg, hogy milyen könnyen becsapható az ember a saját vágyai által. Lehet, hogy eszünkkel tudjuk, hogy mit kellene tenni a vírus elleni védekezésben, amit mindenki mástól el is várunk. De nekem jár egy kis tengerparti kikapcsolódás! De én nem tudom elviselni a maszkot, és a többiek úgyis hordják; nem lehet semmi baj! Sokféle más védekezést is hallottam már, amelyek azt mutatják, hogy fontosabbak a pillanatnyi vágyaink, mint az egyébként valóban fontosnak tartott végkifejlet. Ezért van szükség arra, hogy évről évre ítélet vasárnapján figyelmeztessük magunkat és a ránk bízottakat, tanítva mindenkit, hogy minden csábítással szemben mégse a pillanatnyi vágyaink irányítsanak bennünket, hanem a mennyei cél legyen mindennél fontosabb. Különösképpen is figyelniünk kell erre annak tudatában, hogy olyan pusztító lesz az utolsó ítélet, hogy a választottak is csak a kegyelem pusztítást megőrzítő döntése miatt menekülhetnek meg (lásd Mt 24,22).

Igehirdetési vázlat

Mit választasz?

Életünk során sokszor kerülünk választás elé. Egy-egy kérdésben döntenünk kell, hogy mi fontosabb számunkra, milyen

célt akarunk végül elérni. A kérdés végül is az, hogy van-e igazi végcélunk, amelynek mindent alá tudunk rendelni, vagy a pillanatnyi helyzet felülírhatja az eredeti végcél, mert most másként alakul, mint terveztük. Számomra az élsportoló jó példa, akinek van egy végső célja, és ennek alávet minden mást az életében. Képes lemondásokkal élni. Többek között nem eszi azt, amit szeretne, mert a teljesítményét negatívan befolyásolja. Vagy lemond a fiatalok bulizós életéről, hogy legyen ideje a céljáért cselekedni. Mindezek helyett nehézségeket és fájdalmakat vállal, korán kel mindennap, végigcsinálja az edzéstervet akkor is, ha fizikailag és lelkileg néha fájdalmat jelent. Ha mindezt nem teszi meg, akkor már nem élsportoló, nem lesz olimpiai vagy világbajnok.

Olyan könnyű kimondani egy templompadban ülve, hogy én az Isten országának részese szeretnék lenni. De a mindennapokban tudunk ennek a célnak megfelelően élni? Sokszor előfordul, hogy a kimondott cél szerint próbáljuk magyarázni döntéseinket, tetteinket. Ilyenkor a korábban jól megfogalmazott cél lassan relativizálódik, és az eléréséhez vezető utat a magunk kedvére akarjuk alakítani. Számomra Isten országa a cél, de ez még belefér. És lassan egyre több minden fér bele.

Az utolsó ítéletkor azonban csak azok élhetnek reménységgel, akik az élsportoló példája szerint egész életükben képesek voltak mindent a végső célnak alárendelni. Azaz mindig és minden kényelmetlennek és kellemetlennek tűnő helyzetben állhatatosan megtartották az Isten törvényét, nem a pillanatnyi helyzetre alakítva azt, hogy nekik jó legyen. Azok reménykedhetnek Isten kegyelmi döntésében, akik Jézust követve tudtak élni esetleg akkor is, amikor ez rámutatott saját hibáikra, bűneikre.

Te tudsz-e valóban lemondásokkal, nehézségekkel, esetleg fájdalmakkal élni, hogy ne csupán szavaid, hanem életed legyen tanúja annak, hogy a mennyei cél a legfontosabb számodra?

Megéri?

Tudjuk a választ. Mégis fontos, hogy újra és újra élénk kerüljön, mert segíthet abban, hogy kitartsunk elhatározásunk, a végcél mellett. Ha ezt nem tudatosítjuk magunkban rendszeresen, akkor egyre könnyebben visznek bennünket tévutakra a pillanatnyi helyzetből adódó csábítások.

A végcél pedig alapigénk tükrében fogalmazhatjuk így is: a boldogság. De nem az emberi gondolatok szerinti boldogság. Abban sokat lehet csalódni. Hányan vannak, akik sokat, sokszor egy egész életen át küzdenek azért, hogy elérjék céljukat! És amikor megtörténik, mégsem lesznek boldogok. Kiderül, hogy a fontos vagy annak hitt cél még nem teszi őket boldogokká. Mert céljaink általában emberi, így töredékes, részleges, tökéletlen célok. Az a boldogság, amelyről alapigénk is szól, az Isten által adott boldogság. A tökéletes és teljes, amit nem kell és nem is lehet semmivel kiegészíteni. Valahol mindenki ezt keresi, de elérni ezen a földön so-

hasem tudjuk. Külön áldása Istennek az, amikor valaki „kóstolót” kap belőle. Lehet, hogy emberileg nézve nem érik el a célt, de állhatatosságuk, Isten melletti kiállásuk jutalmaként a külső nélkülözések, fájdalmak és keserőségek között is belső békességre és örömeire lelhetnek hitükben.

Fontos kérdés tehát, hogy nekünk melyik éri meg igazán. Nem a templom csendjében ülve vagy egy ifjúsági konferencia védőbuborékában végiggondolva mindezt. Saját nehéz tapasztalatom volt az, amikor egy gyenesdiási konferencián olyan egyszerűnek és vállalhatónak tűnt az út. És ott, együtt a többiekkel, a vezetők biztató vagy éppen figyelmeztető szavával a háttérben biztosan indult el az ember. De hazaérve, amikor nem voltak velem a hasonló célt kitűző és egymást támogató társak, amikor nem kaptam mindenre választ valamelyik vezetőtől, és amikor annyi nem várt, nem tapasztalt nehézség került elé, akkor már nem is volt olyan egyszerű és vállalható a cél. Nehéz harc ez, amelyben nagy buktatókat jelentenek a pillanatnyi lehetőségek.

Mostantól fogva!

„Az újszövetségi gondolkodás a Krisztus megjelenésével, kiváltképpen is a feltámadásával adott kegyelmi időt mondja »most«-nak.” (KARNER 1990, 154. o.) Tehát mi is lehetünk boldogok, ha állhatatosan tudunk Isten törvénye és a Jézusba vetett hit szerint élni ebben a fenevad által egyre jobban feldúlt világban. Hiszem, hogy Urunk nem elrémszteni akar, hanem éppen ellenkezőleg, magához szeretne hívni bennünket ezzel az ígérellel is: „Mert amit korábban megírtak, a mi tanításunkra írták meg, hogy az Írásokból türelmet és vigasztalást merítve reménykedjünk.” (Róm 15,4) Minden rémszítő volta ellenére arra hív bennünket ítélet vasárnapja is, hogy állhatatosan Isten törvényének megtartására igyekezzünk a Krisztusba vetett hiten keresztül. Mert Isten ígéreteire tekinthetünk, azokban reménykedhetünk. Használjuk ki a lehetőséget, hogy mi is az újszövetségi „mostban”, kegyelmi időben élünk!

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció
Mt 24,15–31

Énekek
EÉ 495; 499; 73; 415

Illusztráció

TÖRTÉNET

Fejezd be a versenyt!

Az 1992-es barcelonai olimpiai játékokon az atlétika történetének egyik leghihetetlenebb jelenete játszódott le.

A brit Derek Redmond egész életében arról álmodott, hogy egyszer aranyérmet nyer 400 méteres síkfutásban. Ez az álom elérhető közelségbe került, amint a startpísztoló eldőrdült a barcelonai elődöntőben. Élete nagy versenyét futotta, és már látta maga előtt a célvonalat, ahogy a célegyenesbe fordult. Akkor hirtelen éles fájdalom hasított a lábába. Elszakadt jobb térdszalaggal orra bukott.

Miközben az orvosi segítség közeledett, Redmond nagy kínlás árán felállt. „Állati ösztön volt” – vallotta később. Ugrálva újra elindult, és egy örült kísérletet tett, hogy befejezze a versenyt. Ahogy odaért a célegyeneshez, egy nagydarab, pólóba öltözött férfi lejtett a lelátóról, félrelökött egy biztonsági őr, odarohant Redmondhoz, és átkarolta. Jim Redmond volt az, Derek édesapja. „Nem kell ezt csinálnod” – mondta síró fiának. „Dehogynem” – felelte Derek. „Na, jól van – mondta Jim –, akkor együtt befejezzük.”

Úgy is tettek. A biztonsági embereket úgy kellett lerázni, miközben a fiú időnként az apja vállára hajtotta a fejét. Derek futósávján maradván végigfutották a pályát a csodálkozó tömeg előtt, mely aztán felállt, üvöltött és sírt.

Derek nem aranyéremmel távozott erről a versenyről, de egy olyan édesapa hihetetlen emlékével, aki fia szenvedését látva felkelt a székéről a lelátón, hogy segítsen fiának befejezni a versenyt.

Felhasznált irodalom

- JÁNOSY Lajos 2008. *Az egyházi év útmutatása*. Fraternitás, Veszprém.
KARNER Károly 1990. *Apokalipszis*. Evangélikus Sajtóosztály, Budapest.
KISS Sándor 1990. *Újszövetségi görög–magyar szómagyarázat*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
VARGA Zsigmond J. 1992. *Újszövetségi görög–magyar szótár*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.

■ RÁCZ DÉNES

Az egyházi esztendő utolsó előtti (reménység-) vasárnapja

► Jel 22,12–14

Igehirdetési előkészítő

A kezdet vagy a vég jele?

A vasárnap jellege

A polgári időszámítás a napév és a földnap feszültségét viseli magán, megtévezve a hét fogalmával. Egy naptári évben legtöbbször ötvenkettő, néha (huszonnyolc év alatt öt al-

kalommal) ötvenhárom vasárnap van. Mindezt bonyolítja még a húsvétszámítás is, ami miatt két változó hosszúságú szakasz kell a mozgások kiegyenlítésére: a farsangi időszak és az ünneptelen félév. A nyugati kereszténységben legalább öt különböző mód létezik az egyházi esztendő mozgó elemeinek megállapítására:

- a) évközi vasárnapok (római katolikus);
- b) naptári kötöttség (anglikán) – itt Szentháromság ünnepe után maradnak ki alkalmak;
- c) visszapótlás (dán) – vízkereszt utáni 3. vasárnap = Szentháromság ünnepe utáni 27. vasárnap, illetve 4./26., 5./25., 6./24.;¹
- d) Mihály-napi számítás (északnémet): itt a közepe (a Szentháromság ünnepe utáni 15–19. vasárnapok) esik ki a sorból, illetve néha a 25. is;
- e) a Szentháromság ünnepe utáni számítás (általánosan elterjedt) három alcsoporttal: 1. A reformáció korában – a naptárreform² előtt – huszonhat vasárnap volt a maximum.³ 2. A régi rendben huszonhat számított vasárnap szerepelt, plusz az egyházi esztendő utolsó vasárnapja. 3. A 20. századi liturgikus mozgalmak hatására elterjedt a huszonnégy számított vasárnap és három „utolsó” vasárnap felosztás (a német *Drittletzer Sonntag des Kirchenjahres* magyarul csak körülírva nevezhető meg mint „az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző vasárnap”).

Mindezekből következik, hogy ennek a szakasznak a perikópái sokszor nem azonos karakterűek.

A vasárnap jellege⁴ a Pröhle-agenda szerint: „Célegyestest igyekezzünk elhívatásunk jutalmára!”, ezen belül: „Az Eljövendő felé!” A *Liturgikus könyv* szerint: „Reménységgel várjuk az Úr visszajövetelét”. Sajátos helyzete az egyházi évben, hogy a keleti és ambrózián hagyományban ez már advent első vasárnapja.

Amit a textusról tudni kell

KARNER kommentárja (1974), PRÖHLE bevezetése (1979) és CSERHÁTI teológiája (2012) elektronikusan elérhető,⁵ ezért csak néhány kisebb megjegyzést teszek:

- a) A történelem kevésbé könnyű korszakaiban sokan előszeretettel fordultak a Jelenések könyve felé. A mai

¹ Itt böjtelő részben beolvad a vízkereszt utáni szakaszba, Jézus megdicsőülése nem a vízkereszt utáni hatodik vasárnapra kerül.

² 1582: tíz nap kimaradt, hogy a tavaszi napéjegyenlőség ismét március 21. tájára kerüljön.

³ A régi magyar perikópáskönyvek is ennyit tartalmaznak. Például: *Az Evangéliomoc és az Epistolak, melyeket Esztendő által szoktak az Keresztyének Gyülekezeteiben olvasni és hirdetni*. Nyomtatottat Monyórkereken Manlius Iános által MDLXXXIX.

⁴ Jellegzetes magyar sajátosság, más rendekben ismeretlen.

⁵ Mindhárom megtalálható: <https://medit.lutheran.hu/site/kategoria/4>.

nehéz korszakban, amikor az ezotériára való hajlam sokakban felerősödik – akár gyülekezeti kereteken belül is –, alapos és higgadt módon kell a textussal foglalkozni.

- b) A német rend tartalmazza a textust, az angolszász nem, az újabb skandinávokban szerepel vagy farsang, vagy nyár idején, tehát az előkészítők nem használhatók automatikusan.

A kijelölt versekben a különböző 20–21. századi magyar fordítások szóhasználata rendkívül egységes. Az utolsó fejezet 6. versétől a kommentárok egységesen záradékot vagy összegzést említenek. Ebben az összefüggésben érdemes figyelni arra, hogy az alfa és ómega a Jelenések könyvében még kétszer fordul elő: 1,8 és 21,6. (Fél éve, mennybemene-tel ünnepén Jel 1,7–8 volt a textus.) Deutero-Ézsaiás szintén háromszor használja a kifejezéspárt (41,4; 44,6; 48,12). Jel esetében az ív azt jelzi, hogy Jézus bemutatkozása az Istennel való azonosságot is hangsúlyozza. Ezt még inkább ki-domborítja a kezdetre, azaz a Szentírás első szavára utalás. A Nicea-konstantinápolyi hitvallás második hitágazatának logikájával: „Hiszek az egy Úrban, Jézus Krisztusban, Isten egyszülött Fiában, aki az Atyától született minden idő előtt [...], és általa lett minden. [...] fölment a mennybe, ott ül az Atya jobbán, újra eljön dicsőségében ítélni élőket és holtakat, és uralmának nem lesz vége.”

Reménység vasárnapja, ha nem is Krisztus-ünnep, mindenestre Krisztusra mutató alkalom kell hogy legyen.

A perikópa megértése

Jerikóban a képek a városfalon ereszkednek le, mert idegenek, nincs joguk a kapukat használni. Akik megtisztulnak a Bárány véréből, azok polgárjogot nyernek a belépésre. Az élet fájához is mehetnek, azaz a bűnbeesés következménye is okafogyottá vált a kereszten. Isten népe már jövevény az új teremtettségben!

Ha János görög szövegének héber (arám) párhuzamát keressük, akkor „alef és táv” szerepelne, ami leírva אָלֶף – azaz jel (Mt 24,30). Itt lehet 2Móz vagy Ez szóhasználatára is gondolni.

Szent Bertalan ünnepén írom az előkészítőt. Ezen a napon 1572-ben a hugenották még nem tudták, mit hoz az éjszaka. Én most nem tudom, hogy a reménységvasárnapig hátra lévő majdnem negyed év mit hoz: szigorítunk vagy lazulunk, neten prédikálunk, vagy a gyülekezet teljességének. Emberi számítás szerint budakeszi templomunk felszentelése ezekben a napokban lesz...

Az igehirdetés lehetőségét ezenfelül befolyásolja az is, hogy hány textust olvasunk fel.

Régen egyházunkban gyakorlat volt, hogy az igehirdetők egy konkrét énekre fűzték fel az igehirdetés felépítését, a korál-lal is elmélyítve a mondanivalót, illetve segítve a lényegi pontok bevéso-dését. Most ezt a módszert próbálom alkalmazni.

Igehirdetési vázlat

Csak a textus (reggeli alkalom)

Az igehirdetési vázlat a 273. ének nyomán így épül fel: A jelen s jövő világban: 1. A Krisztusról szóló beszéd az élő igé árja, 2. amely megtisztít a bűn és halál terhétől, 3. így zenghetjük majd vég nélkül dicséretét.

A folyamatosan, de nem egyenletesen változó világban kevés maradandó érték van. A mindennapok is felgyorsultak. (Ki hallott egy éve a koronavírusról?) Az egyházi év, a naptári év is a vége felé közeledik, lassan a jövő év lesz a jelen. Ebben a helyzetben, az értékkereső (de azt rendszeresen nem találó) világban kell a „mindörökké ugyanaz” Krisztust hirdetni.

Textus és evangélium

A lektió (Mt 25,31–46) valóban óegyházi, már a reformáció előtt is itt szerepelt. (A textus első sora is az ítéletről szól, az evangélium ezt fejti ki részletesen.)

Az igehirdetési vázlat a 361. ének nyomán így épül fel: Krisztus, a világ világossága 1. megtart a benne való közösségben; 2. állandó erő az életünkben; 3. átsegít az ítéleten; 4. megtisztít és bevezet a mennyi Jeruzsálembe.

Rövidülnek a napok, bomlanak a közösségek, nő az aggodalom a holnapért. Sokszor érezhető realitás az ítélet közelsége, esélyeink minimális volta – nem csak az érkező vizsgaidőszak miatt. Ebben a sötétségben kell Krisztus világosságának ragyognia, tudván, hogy mi is homályos tükörként tudjuk csak fényét visszaverni.

Textus és mindkét lektió (Liturgikus könyvet használó gyülekezetek)

Jer 8,4–7 (Izrael konoksága) mint itteni lektió a német liturgikus hagyományban gyökerezik, a skandináv és az angolszász tradíció nem tartalmazza.

Az igehirdetési vázlat a 401. ének nyomán így épül fel: Jézus, a juhok nagy pásztora 1. a jó útra tereli tanácstalan népét; 2. a megbocsátó szeretet példája az ítéletkor is; 3. örökké zenghetjük majd dicséretét – mert velünk van és marad.

Az emberiség története a régi geocentrikus gondolkodástól jutott el a mai egocentrikushoz. Ebből kell krisztocentrikussá lennünk, mint megszűnő és az újjáteremtett világ változásán is átívelő, egyetlen biztos pontot jelentő értékhordozói.

További javaslatok az istentisztelethez

Az *Evangélikus énekeskönyv*ben négy énekben szerepel a kezdet és a vég: 151: a reformáció előtti, karácsonyi *In dulci jubilo* népének (Hadd zengjen énekszó); 361: a reformáció második nemzedékének misztikus hajlamú lelkész-költője, Philipp Nicolai korálja (Szép, fényes hajnalcsillagom); 401:

Dóka Zoltán Krisztus-szimbólumokat feldolgozó szövege (Trajtler Gábor dallamával); és 273: Bodrog Miklós (Nicolai másik ismert dallamára írt) éneke, amely az eljövendőre is fókuszál.

A heti ének rendjétől eltekintve az említett négyet énekelhetném. Úrvacsorai éneknek a 312. vagy a 427. a javaslatom.

Illusztráció

Az alfa és ómega kedvelt szimbólum a keleti egyházban, címereken is. Legtöbbször a khi-ró (XP) Krisztus-monogram vagy az IC XC NIKA betűk társaságában, ami a „Jézus Krisztus győz” hitvallás rövid formája, a reménység kifejezésének jele – ami igazán aktuális reménység vasárnapján.

Felhasznált és ajánlott irodalom

CSERHÁTI Sándor 2012. *Az Újszövetség teológiája*. Luther Kiadó, Budapest.

KARNER Károly 1974. *Apokalipszis*. Bécs.

PRÖHLE Károly 1979. *Újszövetségi bevezetés*. Kézirat. Budapest.

■ LACKNER PÁL

Az egyházi esztendő utolsó (örök élet) vasárnapja

► Jel 7,9–17

Igehirdetési előkészítő

Tökéletes boldogság Krisztussal

A vasárnap jellege

Memento mori, emlékezz a halálra – a halottak napjának ősi felszólítása ez. Egyházi rendtartásunkban a mai vasárnap ezt a beszédes nevet hordozza: örök élet vasárnapja. Ez az elnevezés egészen más, mint a halottak vasárnapja. Érdemes ismételtetni, ízleltetni ezt a megnevezést, mert a szeretteire emlékező és a csak látható világon tájékozódó emberi lélek könnyen hajlik a pesszimizmus felé. Egy ősi szerzetesi ima szavai átívelnek a halottak vasárnapja elnevezéstől az örök élet vasárnapjáig: „Uram, emlékeztess engem halálomra gyakran; de emlékeztess örök életemre még gyakrabban.” Fontos szem előtt tartani, hogy az „örök élet” – amelyre hivatalosak vagyunk a szeretet Istene által, Krisztus megváltása által – nem könnyed ígérlet, amelyet Krisztus megszerzett minden hívőnek, hanem életre-halál-

ra szóló súlya van. Az evangélium: Mt 24,37–51 is éberségre, tudatosságra, helyes munkálkodásra hív az okos szolgamódján. Áldásosan nyugtalanító és hallatlanul vigasztaló az örök élet kérdése.

Amit a textusról tudni kell

A mennyei látomások sorozatában, Jel 7-ben olyan képek bontakoznak ki, amelyek a megváltottak „üdvállapotát” és „üdvörömét” szemléltetik.

Az előzményben, Jel 7,1–8-ban kibontakozó kép története a föld közelében játszódik (pontosabban „a föld négy sarkán”), a kijelölt ígénkben pedig az esemény már az Isten trónusa (ἐνώπιον τοῦ θρόνου) és a Bárány előtt (ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου) zajlik.

A nagy tömeget „nagy sokaságnak” (ὄχλος πολὺς) nevezi a látnok. Azért nem lehet megszámlálni, mert minden nemzetből, törzsből, népből és nyelvből jött össze. Ez az egyház teljességét és Isten megváltó univerzalizmusát jelképezi, vagyis hogy Isten üdvakarata minden népre kiterjed.

A fehér ruha (στολὰς λευκάς) az üdvözültek tisztaságának, szabadságának és ártatlanságának jelképe. A 13–14. versekből kiderül, hogy a fehér ruhába öltözöttek a Bárány népe, akiknek jogos az idejövételük, mert megvan a mennyei üdvállapotba való bejutási ruhájuk. Ők azok, akik összekapcsolódtak Jézus megváltó művével, ezért jogosultak a mennyei létre.

A pálmaágak (φοίνικες) a győzelmet jelképezik, az ünnepi hangulatra és az istentiszteleti emelkedettségre utalnak.

A trónon való ülés az uralmat jelképezi, ami kizárólag Istent és a Bárányt illeti.

A sokaság tagjai hatalmas hangon kiáltanak (κράζουσιν), illetve énekelnek. A himnusz szövege hangzik el: „Az üdvösség...” Az üdvösség (σωτηρία) a mennyei jutalom legtagabb állapota.

Az üdvállapot, a túlvilági élet és a friss vizek forrásai összefüggnek. (Az ókori képzet szerint a lelkek a halál után szomjaznak, ezért fontos, hogy friss vizek forrásaira találjanak.) Az utat az élő vizek forrásaihoz a Bárány mutatja, aki „itt is” elvezeti őket oda. Az életben is vezette őket, és ez volt a legbiztosabb vezetés, amelyre rábízhatták magukat. Kiderül, hogy a Bárány, aki vezeti őket, egyúttal Pásztor is, aki legeltetni (ποιμανεῖ) fogja őket. A szenvedő egyháznak és mártírjainak vigasztalásáról van itt szó. Ezt mutatja az a kifejezés is, hogy az Isten „letöröl szemükről minden könnyet”.

Azok részesülnek ebben az üdvállapotban, akik a hét gyülekezeti levél alapján hűek maradtak, győztek a bűnnel és gonoszossággal vagy bálványimádással szemben, és életüket a Bárány követéséhez igazították.

A perikópa megértése

A látomásnak ez a része olyan egyháznak íródott, amely feltehetően a szenvedés különböző módjait élte át. A legnagyobb veszélyt a császárok önistenítő erőszakossága jelentette. Emellett zavarták az egyházat a különböző zsidó apokaliptikus mozgalmak, illetve tévtanítások is. Végül pedig már az akkori kereszténységben is előbukkantak a heterodoxiás tendenciák, aminek következtében a keresztény egyházban sem volt egység. A Jelenések könyve első fejezeteiben olvashatunk erről.

Biztatás hangzik ígénkben, hogy a most még földön szenvedő egyház egykor a béke honába jut. A boldog jövő valósággá válik. Ezt a boldog jövőt Krisztus, a Bárány biztosítja. A boldog jövő képe jelenik meg Jézus példázatában: Mt 25,31–46; és a boldog jövő öröme szólal meg Ézs 65,17–25-ben is. Ebben a boldog jövőben ígérünk van arra, hogy Krisztussal leszünk, és ismét egységben leszünk Istennel és az üdvözültekkel. Ott nem lesz semmi, ami zavarná ezt az eszkatologikus mennyei koinóniát. Örök boldog örömben lesz része a Bárány népének.

Igehirdetési vázlat

A szenvedés földi létünk velejárója, de ez nem a végső állapot

A szenvedés, a halál az életünk része ezen a földön. Nem szeretünk ezzel szembenézni, pedig ez az élet valósága. Kórházlelkésként (is) azt látom, hogy az élet sötét oldalát szívesen kiiktatnánk az életünkből, ám az hozzánk tartozik. Sőt, fontos szem előtt tartani, hogy olykor éppen a szenvedés teljesíti ki életünket. Gondoljunk a saját „kudarcainkra”. Mily sokszor átéltük, hogy az, amit vesztésnek éltünk meg a formák világában, mégis belsőleg alakított, formált, érettebbé váltunk általa. Volt értelme? A hasznosság szempontjából nem, az ember belső történetében viszont igen.

Ezen a vasárnapon itt vannak közöttünk, akik emlékeznek szeretteikre, akik a gyász terheit hordozzák. Az ember belső történetében a gyásznak, a bánatnak is van értelme. Az emlékezés tovább élteni a szeretetet. A szeretet pedig örök, nem zárható be a téridő korlátai közé. Az emberi lélek („szellemi” az emberben) is örök. (1Móz 2,7 szerint „élet leheletét lehelte az emberbe az Úristen”, vagyis saját lényének egy részét.) „A por visszatér a földbe, a lélek pedig visszatér Istenhez, aki adta.” (Préd 12,7) „Atyám, a te kezébe teszem le az én lelkemet” – mondja Jézus a kereszten (Lk 23,46).

A nagy kérdés az, hogyan állunk hozzá életünk azon helyzeteihez, amelyeket nem tudunk megváltoztatni. Mindig van lehetőségünk belső tartással hozzáállni, és ez a legnagyobb érték, amit az ember letehet az Élet asztalára. Az élet határhelyzeteiben megállunk, és átértékeljük az életünket; ezekben feltárul az öröklét kérdése. A láto-

más, amely igénkben előttünk áll, hallatlanul vigasztaló. Van egy boldog jövő, amelyet Isten megígért övéinek. A külső-belső földi megrázkódtatások után boldog közösséget, valódi, tökéletes boldogságot remélhetnek Krisztussal azok, akik az övéi.

Krisztus, a győztes Bárány az Atyával együtt van a mennyben dicsősége trónján

Az egyház reménye Krisztushoz kapcsolódik. A mennyei üdvállapotba ugyanis nem lehet eljutni privát utakon, meszterkélty kegyesség vagy önmegváltás által. Krisztus az út, amely odavezet. Ez az út az a keskeny út, amelyen kevesen járnak, ám csak ez az út vezet az örök életre. Aki a földön ezt az utat járja, annak az eljövendő világban is Jézus, a Bárány lesz a Pásztor, aki által „biztos legelőkre” talál. És ezt az utat járva itt, a földi létben is átéljük a boldog üdvállapotot, igaz, csak töredékesen.

A mennyei közösség tág ölelésű, ahol nincs helye a kirekesztésnek

A mennyei közösség látomása arra hív, hogy az egyház a népek, nemzetek, nyelvek között ne a kirekesztést, megosztottságot munkálja, hanem azt a jézusi lelkületet, amely a másságot is tiszteli, és okosan, jól éli a szeretet krisztusi mélységeit. A látomás arra hív, hogy ne adjunk teret semmilyen sértésnek, megalázásnak – amely ma igen jellemző –, hanem az igazi testvériséget keressük, azt, ami összeköt, ami békét, szeretetet és örömet teremt.

Lesz egy végső nagy rendezés

A káosz, az örültség erői ma is igen erősen hatnak. Az egyháznak látnia kell, hogy eljön az idő, amikor a helyükre kerülnek a dolgok, amikor minden rendeződni fog. Akkor nyilvánvaló lesz, hogy a dicsőség trónján a Bárány ül, és nem a császár, nem is önjelölt politikusok vagy a hatalmukkal önkényesen bánó uralkodók. A földi hatalmasságok szerepe csak ideig-óráig tart, a Krisztus hatalma pedig örök. Bizony lesz igazságszolgáltatás, lesz egy végső nagy rendezés. Ezért az egyház nem adhat helyet keserűségnek. Arra hivatott, hogy örömmel készüljön a végső győzelemre.

Az üdvözültek fehér ruhában lesznek, és csodás, boldog jövő vár rájuk

Az üdvözültek fehér ünneplő ruhát kapnak. Ez azonban nemcsak ígérete a megváltottaknak, hanem sorsa is. Ebben benne rejlik Jézus szenvedése és a saját hitük, Krisztus-követésük miatti szenvedésük is, amely mégsem volt hiábavaló. A fehér ruhások kezében pálma, a győzelem jele. Már itt is a Győztes oldalán állunk, egykor ez teljesen átélhetővé válik. Krisztus közelsége, öröme gazdag elégtétel lesz minden földi bánatra, könnyre. A mennyei boldog lét véget nem érő ünneplés lesz.

Végül: Szeretnénk ezt a boldog ünneplést, ezt az üdvállapotot. A kérdés az, hogy járjuk-e itt a krisztusi utat teljes elkötelezettséggel... Látszik-e rajtunk, hogy megvál-

tottak vagyunk? Életünk tükrözi-e a Lélek gyümölcseit? Ott vagyunk-e már most a Krisztust ünneplők földi közösségében?

További javaslatok az istentisztelethez

Lekció

Ézs 65,17–25 – „El nem múló öröm Isten és a Bárány örök szeretetében”

Ez az ige jól igazodik ahhoz a látomáshoz, amely a kijelölt igeszakaszban megszólal.

Énekek

EÉ 388; 427; 439; 560

*Kegyelmed, Úr Jézus, oly végtelen...*¹

Imádság

Istenünk, köszönjük, hogy olyan mennyei ünneplés felé tekinthetünk, amelyben nagy egységben és szeretetben együtt lehetünk sok nemzettel, akikkel egy szívvel és szájjal énekelhetjük a Bárány énekeit. Segíts, hogy ennek látomása késztesse minket már most a mennyei béke jegyében élni. Kérünk, támogass minket a látomás innenső, földi oldalán élve, hogy a nehéz élet, a felmerülő szenvedés vagy a kudarcok ne keserítsenek el, hanem inkább még jobban ösztönözzenek arra, hogy ezt a mennyei eljövendő országot keressük és az ígért boldog jövőt várjuk.

Liturgia

Gyertyagyújtás a befejező imádság előtt azokért, akikről ebben az esztendőben búcsúztunk el.

Illusztráció

TANMESE

A pálmafa ott állt az út mentén. Egyszer valaki egy nagy követ tett a pálmafa középső ágára. Ez a kő elviselhetetlen tehernek tűnt a pálmafa számára, ezért megpróbálta ledobni magáról. Próbálkozása azonban sikertelennek bizonyult. Nem tudta ledobni magáról azt a követ.

A kő azonban továbbra is fájó teher volt a pálmafa számára. Ezért elhatározta, hogy minden erejét latba veti, és le fogja dobni magáról azt a követ. Belekapaszkodott a szélbe, jól megrázta, lengette ágait, de mindhiába, sehogy sem sikerült azt a követ ledobnia magáról. A pálmafa nagyon elkeseredett.

Egy idő után magába szállt, elgondolkodott, hogy most mit is tehetne...

¹ https://www.kottacsere.hu/?wpfb_dl=43.

Egyszer csak kitalálta az egyetlen megoldást. Ezt mondta magában: „Mélyre ereszttem a gyökereimet, megerősítem a törzsemet és az ágaimat, és így elég erős leszek ahhoz, hogy elhordozzam azt a követ.”

A pálmafa ott állt az út mentén, és méltósággal, belső tartással viselte az ő terhét.

(Nossrat Peseschkian nyomán)

GONDOLATOK

„Ez az élet az eljövendő életnek a bevezetése. [...] Hogyha hazamegyek, szép vásárfiát viszek neked. Ismerek egy szép, kedves, gyönyörű kertet, melyben sok gyermek járkal aranyos kabátkában, s a fák alatt almát, körtét, cseresznyét, sárga ringlót és szilvát szednek, énekelnek, ugrándoznak és jókedvűek. Szép kis lovacskaik vannak, aranyos zablával és ezüst nyereggel.”

(Luther Márton leveléből, amelyet négyéves kisfiának, Jánoskának írt)

Egy pogány görög sírfeliratban azt írja egy hozzátartozó a halottja posztmortális állapotáról:

„Nem haltál meg, Próte, csak átmentél jobb helyre,
És laksz most a Boldogok Szigetén, körülvéve ünnepi fénnel.
Ott az Elíziumi Mezőkön sétálsz örömmel
A virágos mezőkön, minden gonosztól távol.
Nem gyötör téged a hideg tél, sem a nap hősege, és a betegség sem árt.
Nem szenvedsz az éhség vagy a szomjúság miatt, nem
vágysz vissza a (földi) emberi élet után: élsz hiány nélkül,
tisztá ragyogásban, közel az olümposzi csúcshoz.”

Felhasznált és ajánlott irodalom

- BARSI Balázs 1997. *A Bárány menyegzője*. EFO, Budapest.
- BOLYKI János 2011. A Jelenések könyve liturgikus elemei. In: Peres Imre (szerk.): *Kezdetben volt az Ige. Tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére*. Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Debrecen. 201–217. o.
- FRANKL, Viktor E. 2015. *Orvosi lelkipogondozás*. Jel Könyvkiadó, Budapest.
- KARNER Károly 1974. *Apokalipszis*. Magánkiadás, Bécs.
- KOCSIS Elemér 1974. János jelenéseinek magyarázata. In: *Jubileumi kommentár. A Szentírás magyarázata*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest. 368–404. o.
- KRAFT, Heinrich 1974. *Die Offenbarung des Johannes*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Handbuch zum Neuen Testament 16a.)
- LOHMEYER, Ernst 1953. *Die Offenbarung des Johannes*. Mohr Siebeck, Tübingen. (Handbuch zum Neuen Testament 16.)
- PERES, Imre 2003. *Griechische Grabinschriften und neutestamentliche Eschatologie*. Tübingen, Mohr Siebeck. (Wissenschaftliche Untersuchungen zum Neuen Testament 175.)
- PERES Imre 2011. A megváltottak üdvörmöme. *Igazság és Élet*, 4. évf. 4. sz. 664–673. o.
- PETERSON, Erik 2004. *Aushewählte Schriften*. 4. köt. *Offenbarung des Johannes und politisch-theologische Texte*. Echter Verlag, Würzburg.
- RITT, Hubert 1986. *Offenbarung des Johannes*. Echter Verlag, Würzburg. (Neue Echter Bibel 21.)
- SATAKE, Akira 2008. *Die Offenbarung des Johannes*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen. (Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament 16.)
- TAKÁCS Gyula 2000. *A Jelenések könyve*. Paulus Hungarus – Kairosz, Budapest.
- VANKÓ Zsuzsa 1998. *Jézus Krisztus Apokalipszise. Írásmagyarázat a Jelenések könyvéhez*. 2. köt. Spalding Alapítvány, Budapest.

■ HONTI IRÉN

TARTALOM Mécses a te igéd

FABINY TAMÁS: *Periféria és középpont* 361

Tanulmányok

CZÖNDÖR ISTVÁN: *Az evangélikus temetés mentálhigiénés szempontjai. Az elengedés és a megbocsátás lehetőségei* 362

VARGA GYÖNGYI: *Büntetés vagy próbatétel? A szenvedés- és traumatapasztalatok reflexiói az Ószövetségben* 369

Diakónia

JOHANN GYULA: *A telefonhívás, amelyre Istennel együtt készülünk. Egy ökumenikus telefonos lelkigondozói szolgálat margójára pandémia idején* 376

Fórum

LÁSZLÓ VIRGIL: *Fiú vagy szolga? II. A παῖς τοῦ Θεοῦ kifejezés krisztológiai értelmezésének kérdése (2. rész)* 380

Az ige hirdető műhelye

GÖMBÖS TAMÁS: *Szentháromság ünnepe után 20. vasárnap (bibliavasárnap) (Mal 2,5–6)* 386

SZENTE-RÉTH KATALIN: *Reformáció ünnepe (Jer 23,23–30)* 389

ROSENBERGER TAMÁS: *Szentháromság ünnepe után 21. vasárnap (Mik 7,7–9)* 391

RÁCZ DÉNES: *Az egyházi esztendő utolsó előtti vasárnapját megelőző (ítélet-) vasárnap (Jel 14,12–13)* 393

LACKNER PÁL: *Az egyházi esztendő utolsó előtti (reménység-) vasárnapja (Jel 22,12–14)* 395

HONTI IRÉN: *Az egyházi esztendő utolsó (örök élet) vasárnapja (Jel 7,9–17)* 397